

मत आचो ने आ ओपरी लो !!

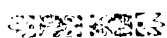

(नवा हंउकृत)

हिंद लोकना टुक इतिहासनो

प्रश्नोत्तर. 3323

सुधारा तथा बधारा साथे.

छपावी प्रसिद्ध करतार

मेहेता काशीराम जेभाइ (सलुणवाळा)

मुद्रितार मेहेता काशीराम—मुद्राभ लक्ष्य.

पत. ६०००.

आवृत्ति श्री७.

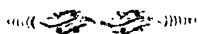

अभदावाह.

भामानी हवेलीमां युनाइटेड प्रिन्टिंग मने

०० ओ० कंपनी "लिमिटेड" ना प्रेसमां

रखुछोडलाळ गंगारामे छाप्यो.

सने १८८८.

संवत १९४४.

काम्मत व आना, टपालखर्च एक आनी.

धी सरद प्रकारना टुक छपावनारं पोताने स्वाधीन राज्या छ.

૩૩૨૩

(ત્રિપા હિરકૃત)

હિંદ લોકનો ટુક ઇતિહાસનો પ્રશ્નોત્તર.

સુધારા તથા વધારા સાથે.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

મેહેતા કાશીરામ જોશી (સલુણવાળા)

બુક્કસેલર એન્ડ પબ્લીશર—મુકામ ભરૂચ.

પ્રત ૬૦૦૦.

આવૃત્તિ બીજી.

અમદાવાદ.

મામાની હવેલીમાં સુનાઈડેડ પ્રિન્ટિંગ અને
જો એન્ડ કંપની “લિમિટેડ”ના પ્રેસમાં
રણછોડસાલ જંગરામે છાપ્યો.

સને ૧૯૮૮. સંવત ૧૯૪૪.

કીમ્મત ૬ આના. ટપાલ સ્વર્ચ એક આનો

આ પુસ્તક સંબંધી સર્વ પ્રકારના હક છપાવનારે
પોતાને સ્વાધીન રાખ્યા છે.

પ્રસ્તાવના.

હાલમાં હંડરકૃત હિંદનો ઇતિહાસ સરકાર તરફથી મંજૂર થયેલો છે. તેથી ગુજરાતી નિશાળોમાં ચોથા, પાચમા, છઠ્ઠા ઇંગ્રેજી પેહેલા બીજા, અને ત્રીજા, ચોરણના વિદ્યાર્થીઓને શીખવવામાં આવે છે. જો કે આ ઇતિહાસની રચના અને તેમાં સમાવેલી હકીકતો હિંદના દરેક માણસને અવસ્ય જાણવી જોવી છે, અને તેમાં વર્ણ-વેલી હકીકતો એવા ગુઢાર્થમાં છે કે જેની ખુબી થોડાઓ જ જાણી શકતા હશે. વળી એમાં ઇતિહાસિક મૂળ અને સંસારીક ધર્મનિતી એવી ખુબીથી વર્ણવેલી છે કે જે નિશાળમાં શિખતા તરણ બાળકોના જાણવામાં ન હોયતો ગુજરાતી કેહેવત પ્રમાણે 'કંઠમરા મુકીને ડુંગરા પૂજ્યા' જેવું થાય છે. માટે વિશેષ ખૂબીથી વર્ણવેલીનું તાત્પર્ય છોકરાઓના મગજમાં ઉતરે, એવા સેહેલા રૂપમાં આણવા માટે કેટલાક સદ્ગૃહસ્થોની મારાણીથી આ ઉપાય મોજેલો છે.

આ પુસ્તકની પ્રથમ આવૃત્તી ત્રણ હજાર પ્રતની છપાવેલી, પણ તે ટૂંકમૂતમાં ખપી ગઈ, જેથી બીજી આવૃત્તીમાં કેટલોક સુધારો તથા વધારો કરી છપાવી છે. આ પુસ્તકમાં સુચલમાનુ રાજાઓની વંશાવળી, મહાહો (તહતામાં) આક્ર, બીજા લડાઈઓની સાલવારી મુકાબલા, અને છેવટે દરેક ગવર્નરજનરલના વખતમાં મનેલા બનાવો દુકાણમાં દર્શાવ્યા છે. જેથી આશા રાખવામાં આવે છે કે સદરહુ ઇતિહાસની બીજી આવૃત્તી વધારે ઉપયોગી થઈ મડશે.

મહેતા કાસીરામ જેભાઈ,

સહુણવાળા.

લુકેસેલર અને પબ્લીશર. યુ. ભરૂચ.

હિંદનો પ્રશ્નોત્તરરુપે ઇતિહાસ.

પ્રકરણ ૧ પેહેલું.

દેશનું વર્ણન

પ્ર૦ હિંદ દેશ ક્યાં આવેલો છે ?

ઉ૦ એશીઆ ખંડના દક્ષિણ ભાગમાં આવેલો છે.

પ્ર૦ હિંદની સ્થિતિ, અને તેનો વિસ્તાર કેટલો છે ?

ઉ૦ એ ની ઉત્તરે હિમાલય પર્વત, પશ્ચિમે અલુચીસ્તાન અને અરબી સમુદ્ર, દક્ષિણે હિંદીમહાસાગર, અને પૂર્વે બંગાળી ઉપસાગર અને બ્રહ્મદેશ છે. એ હિંદની વચ્ચે ત્રિકોણ આકારથી, દક્ષિણ ભાગમાં જમરખને આકારે વાંકો વળેલો છે. એનું ક્ષેત્રફળ લગભગ ૧૫ લાખ ચોરસ માઈલ. અને સાડીપચીસ કરોડ માણસની વસ્તી છે.

પ્ર૦ હિંદનો વિસ્તાર યુરોપ સાથે સરખાવતાં કેટલો થાય છે ?

ઉ૦ રશિઆ બાદ કરતાં આખા યુરોપ ખંડ જેટલો છે, પણ વસ્તીમાં ચઢીઆતો છે.

પ્ર૦ હિંદ કયા કટિબંધ ઉપર આવેલો છે ?

ઉ૦ વિષુવવૃત્તના અતી ઉપર પ્રદેશોથી સમસિતોળી કટિબંધ સુધી ધણે દૂર સુધી ગયેલો છે. તોપણ આ શ્રીમાન દેશમાં દુનીઆના ઊંચામાં ઊંચા પર્વતો આવવાથી ધણી તરેહના દુઆવ, અનેક પ્રકારની હવા, અને ત્રણે કટિબંધમાં વસનારા પ્રાણીઓ તથા પેદાશથી આ દેશ ભરપૂર છે.

પ્ર૦ હિંદના સ્પષ્ટ મર્યાદા વાળા ભાગો કેટલા છે ને તે કયા કયા ?

ઉ૦ ત્રણ (૧) હિમાલય, (૨) નદીઆનો પ્રદેશ (૩) દક્ષિણનો ઊંચ પ્રદેશ.

પ્ર૦ હિમાલયના પ્રદેશની સ્થિતિનું વર્ણન કરો ?

*અરેકનું સ્થાન

ઉં ડુનીઆમાં આ સર્વથી ઊંચામાં ઊંચો પહાડ, પૂર્વ પશ્ચિમ એ સમાંતર હારોથી એશિઆના બાકીના ભાગને હિંદથી જુદો પાડેછે. એની દક્ષિણ હારનું એવરેસ્ટ શિખર દરિઆની સપાટીથી ૨૯૦૦૨ ફીટ ઉચુંછે. એની ઉત્તર તરફ ખીણો તથા તેની પાછળ હિમાલયની અંદરની માળાછે.

પ્ર૦ હિમાલયની ઉત્તર ખીણના પ્રદેશમાંથી કઈ કઈ નદીઓ નીકળે છે ?

ઉં સિંધુ, સતલજ અને બ્રહ્મપુત્ર.

પ્ર૦ હિમાલયના પ્રદેશમાં વેપારીઓનું આવાગમન શી રીતે થાયછે ?

ઉં હિંમત વાળા વેપારીઓ કંકણુઆર, મીઠું વીગેરે ચીજો વખ નામની ગાયો, તથા ઘેટાં, બકરાં, અચ્ચર વીગેરેની પીઠ ઉપર લાધી; બકરાનાં ચામડાં પહેરી, અને ૧૮૦૦૦ ફૂટ ઊંચા ઘાટોની વાટે આવ જાય કરેછે. અને તળેટીના પ્રદેશના ગામોમાં વેચેછે.

પ્ર૦ વખ ગાયો વિશેષે કરી શા ઉપયોગમાં આવે છે ?

ઉં એના પુછડાના વાળની ફીટ (કોર) યૂરોપીઅન લોકો બનાવેછે.

પ્ર૦ હિંદની ઉત્તરે આવેલા એવડા કોટરૂપ હિમાલયની કઈ કઈ શાખાઓ છે ?

ઉં ઇશાનકોણમાં નાગ અને પતકોઈ નામની શાખાઓ છે, કે જે હિંદને બ્રહ્મદેશથી જુદો પાડેછે. વળી એ વાટે બ્રહ્મપૂત્ર નદી પણ વહેછે.

વાવ્ય કોણથી દક્ષિણ તરફ સફેદ, કોહ, સુલેમાન, હાલા, વિગેરે ઠેક દરીઆ સુધી ગએલી છે.

પ્ર૦ અફઘાનીસ્તાનમાંથી હિંદમાં આવવાની કયી કયી ભાગોળોછે ?

ઉં ખાઈબર ઘાટ, કુરમઘાટ, અને ગ્વાલરીઘાટ.

પ્ર૦ હિમાલયથી હિંદવાસીઓને શું લાભ છે ?

ઉં (૧) પરદેશી શત્રુઓને આવતા અટકાવે છે, (૨) હિંદવાસીઓને અન્ન, ધન, વીગેરે મેળવવાનું સાધન પૂર પાડેછે.

(૩) નીચે આવેલા ગરમ પ્રદેશોને માટે પાણીનો સંચય કરેછે

(૪) દુરના ઉભા કટિબંધના સમુદ્રોમાંથી ઉનાળાની વરાળને, મોસમનો પવન, જ્યુન માસમાં ઉત્તર તરફ લઈ જતાં અટકાવે છે. (૫) ઉપર કહેલું બરફ ઓગળીને અક્ષપુત્રને સિંધુને મારગે પાણી રૂપે હિંદમાં પાછું લાવી આપે છે. આ કારણથી તિબેટ તરફના ભાગોમાં થોડીજ વરાળ જવા પામે છે. અને આસામવા ચેરાપુંજી ડુંગરોમાં આખી દુનિઆં કરતાં વધારે વરસાદ (૮૦૫ ઇંચ) થાય છે.

પ્ર૦ હિમાલયની નીપજ શી થી છે ?

ઉ૦ કર્ન, વાંસ, દેવદાર, -હોદોદેદ્રાત અને ઈમારતી લાકડાં, તથા કોયલા, બાજરી, જવ, બટાટા, અને મધ વીગેરે.

૦ હિમાલયમાંથી નીકળનારી નદીઓનાં નામ કહો ?

ઉ૦ (૧) ઉત્તર ઢાળમાંથી સિંધુ અને સતલજ એ બે નીકળી આ-થમણી દિશાએ વહી, દક્ષિણ તરફ પંજાબમાં બીજી નદીઓ નેડે મળી હિંદમહાસાગરને મળે છે. એની લંબાઈ ૧૮૦૦ માઈલ છે.

(૨) અક્ષપુત્ર એ સિંધુની સામી દિશાએ વહી આસામથી દક્ષિણ તરફ જઈને બંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે. એની લંબાઈ પણ આશરે સિંધુ જેટલીજ છે.

આ નદીના આશરે ૧૦૦૦ માઈલના કડકા (હિમાલયની વચલી ખીણોમાં વહેતો) ને સાંપ કહે છે. બાકીનો ભાગ અક્ષ-પુત્રનદ એટલે અક્ષાનો છોકરો આ નામથી ઓળખાય છે.

(૩) ગંગા અને જમુના, એમાં હિમાલયના દક્ષિણ ઢાળમાંનું પાણી આવે છે. એની લંબાઈ ૧૫૦૦ માઈલ છે. ને તે ઘણે મુખે બંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે.

પ્ર૦ (બીજી) એટલે નદીઓના પ્રદેશની સીમા ક્યાંથી તે ક્યાં સુધી છે ?

ઉ૦ પૂર્વે બંગાળી અખાતથી પશ્ચિમે હિંદીમહાસાગર સુધી છે.

પ્ર૦ એ પ્રદેશમાં કયા પ્રાંતો આવેલા છે.

ઉ૦ નીચલો બંગાળા, આસામ, અયોધ્યા, વાઘપાંત, પંજાબ, સિંધ, અને રજપૂતસ્થાનો.

પ્ર૦ એમાંની મુખ્ય નદીઓનાં નામ અને તેની હકીકત કહો ?

ઉ૦ પશ્ચિમે સિંધુ, પૂર્વે ખલ્લપુત્ર, અને મધ્યના દક્ષિણ તરફના ભાગોમાંથી ગંગા; અને તેને પ્રયાગ આગળ મળનારી જમુના આ ત્રણે નદીઓ હિમાલયમાંથી પાણી લાવેછે. અને મધ્યના વિસ્તીર્ણ પ્રદેશને રસાળ કરેછે. તેથી આ નદીઓને લોકો પુણ્ય માને છે, અને તેના મૂળને પવિત્ર ગણેછે.

પ્ર૦ ગંગા અને જમુનાને કિનારે ક્યાં શહેરો વસેલાં છે ?

ઉ૦ ગંગા ઉપર કલકત્તા, પટણા, બનારસ વીગેરે. અને જમુના ઉપર આગ્રા, દીલ્લી વીગેરે. અને એ બંનેના સંગમ ઉપર અલ્હાબાદ આવેલું છે.

પ્ર૦ નદીઓથી કાયદા તથા ગેરકાયદા શા શા છે ?

ઉ૦ (૧) તે પહાડોમાંથી પાણી લાવી નીચલા પ્રદેશને રસાળ કરે છે. (૨) વેપાર કરવામાં માત્ર લઈ જવા લાવવાના કામમાં મદદ કરેછે. (૩) ઊંચાણ દેશોમાંથી કાદવ વીગેરે પોતાના વેણથી લાવી નીચલા પ્રદેશમાં ડેરવે છે, કે જ્યાં એટો બની વધારે કૃષ્ણરૂપ જમીન થાયછે. એવી રીતે બંગાળાનો *ઉદ્દાગ બનેલો છે.

(૧) એથી નુકશાન પણ થણાં છે, એક તો તેમાં પૂર આવે છે તેથી હજારો માણસ, ગામ, ઘેર, ઝાડ વીગેરે તણાઈ જાયછે

(૨) જમીન ઉપરના પાકને ધસડી જાયછે.

(૩) વળી એક જાતના આરતો પોપડો જમીન ઉપર ચોટો છે, કે જ્યાં તે જમીનના પાકને નુકશાન કરેછે.

પ્ર૦ નદીઓના પ્રદેશમાં શું પાક થાય છે ?

ઉ૦ ડાંગર, બાજરી, જવ, જીવાર કઠોર, તમાકુ, કપાસ, કેળ, શેરડી, ગળી, નાળીયેર, શેવર, અફીણ, ને વાંસ વીગેરે.

પ્ર૦ દક્ષિણના ઊંચ પ્રદેશની હદ ક્યાંથી તે ક્યાં સુધી છે ?

ઉ૦ ગંગાના પ્રદેશની દક્ષિણ કોરથી તે કેડ કન્યાકુમારી સુધી એ દેશની હદ છે.

* નદીના મુખ પાસેનો ત્રીકોણાકાર પ્રદેશ.

પ્ર૦ એ પ્રદેશમાં કયા કયા પ્રાંતો આવેલા છે ?

ઉ૦ મધ્યપ્રાંત, વરાડ, મદ્રાસ ઇલાકા, મુંબાઈ ઇલાકા, મહેસૂર અને સિંધીઆ, હોલકર, તથા નીળમનાં સંસ્થાનો વીગેરે.

પ્ર૦ દક્ષિણ ઊંચ પ્રદેશમાં કયા પર્વતો આવેલા છે ?

ઉ૦ આરાવલી, સાતપુડો, સિંધ્વાદ્રી, વિંધ્યાચળ, કાઠમૂર, આબુ, રાજમહાલ, પારસનાથ, નીલગીરી વીગેરે.

પ્ર૦ દક્ષિણના ઊંચ પ્રદેશનો દેખાવ કેવો છે ?

ઉ૦ તેની બે બાજુએ કોટરૂપ પૂર્વ અને પશ્ચિમ ઘાટોના પહાડ દરિઆના ઝોવારા જેવા અને ઉત્તરના કોટરૂપ પહાડથી, ત્રિ-કોણ આકારનો ઊંચ પ્રદેશ બનીને તેના ઉપર વન, પર્વતમાળા શીખરો, મેદાનો, આવી રહેલાં છે.

પ્ર૦ દક્ષિણમાં હવા આવનાં કેકાણાં કયાં કયાં છે ?

ઉ૦ ઉત્તકમંડ, અને દોદામેના.

પ્ર૦ દક્ષિણના ઊંચ પ્રદેશમાં કઈ કઈ નદીઓ આવેલી છે.

ઉ૦ નર્મદા, તાપી એ પશ્ચિમ વાહીની અંભાતના અખાતને મ-જેછે. અને ગોદાવરી, કૃષ્ણા, કાવેરી વીગેરે ઘાટોના પર્વતમાંથી નીકળી અંગાળાના ઉપસાગરને મળેછે.

પ્ર૦ દક્ષિણના ઊંચ પ્રદેશમાં શું શું પાંકે છે ?

ઉ૦ ઘાટના વનમાંથી સાગ, સીસમ વીગેરે. અને વચ્ચા પ્રદેશ-માંથી ઘર્ગ, બાજરી, રાગી, જીવાર, તમાકુ, કઠોળ, કપાસ, શેરડી, તાડ, અજુરી વીગેરે.

પ્ર૦ એ ઊંચ પ્રદેશમાંથી અનાજ પદાર્થ શા શા નીકળે છે ?

ઉ૦ સોનુ, ચાંચુ, લોદુ, કાંચના, હીરા, મૂનાના પત્થર, વીગેરે.

પ્ર૦ બ્રિટિશ પ્રદેશ કયાં છે. ને તે વિશે શું જાણીએ ?

ઉ૦ એ ઈરાવતી નદીનો નીચલો પ્રદેશ, હેટ્ટા, અને અંગાળી અ-ખાતની પૂર્વકાંઠાની પટ્ટી, એ મળીને થયેલો છે. એમાં યોમા પર્વત છે. એમાં ડાંગર, તમાકુ, ચાંચુ, સોનુ, ઇમારતી લાકડાં, મૂનાના પત્થર વીગેરેની નીપજ છે, તથા ઈરાવતી નદીની ખી-ણોમાંથી કેરોસીન તેલના ઝરા પણ નીકળે છે.

પ્રકરણ ૨ જું

લોક.

પ્ર૦ હિંદમાં બ્રિટિશ રાજના તાબાના મુલકના રાજકીય ભાગો કયા કયા છે તથા તે દરેકના મુખ્ય અધિકારીઓ કોણ છે ?

ઉ૦ ભાગોનાં નામ.

અધિકારીઓ.

૧ મદ્રાસ હિલ્લોકો.

ગવર્નર.

૨ બુંગાઈ હિલ્લોકો.

ગવર્નર.

૩ બંગાળા હિલ્લોકો.

લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર.

૪ પંજાબ હિલ્લોકો.

એજન્ટ.

૫ વાયવ્ય પ્રાંતો.

એજન્ટ.

૬ અયોધ્યા (આઉદ) પ્રાંતો.

ચીફ કમિશનર.

૭ મધ્ય પ્રાંતો.

એજન્ટ.

૮ બ્રહ્મદેશ (બ્રિટિશ)*

એજન્ટ.

૯ આસામ.

એજન્ટ.

૧૦ વરાડ.

કમિશનર.

૧૧ અજમેર.

કમિશનર.

૧૨ કુર્ગ.

કમિશનર.

પ્ર૦ હિંદમાં ખંડિઆં રાજના કયા કયા ભાગ છે ? ને તે દરેક કોના તાબામાં છે ?

ઉ૦ ૧ રજપૂતસ્થાન.

૨ હૈદરાબાદ (નીજામનું રાજ્ય.)

૩ મધ્ય હિંદ એજન્ટ્સી અને બુદ્દેલખંડ.

૪ વડોદરા.

૫ મહેસૂર.

૬ મણીપુર.

૭ બુંગાઈ સરકારના તાબાનાં દેશી સંસ્થાનો.

૮ મદ્રાસ સરકારને તાબેનાં દેશી સંસ્થાનો.

૯ બંગાળા સરકારને તાબેનાં દેશી સંસ્થાનો.

૧૦ પંજાબ સરકારને તાબેનાં દેશી સંસ્થાનો.

૧૧ વાયવ્ય પ્રાંતોની તાબાનાં દેશી સંસ્થાનો.

૧૨ મધ્યપ્રાંતની સરકારને તાબેનાં દેશી સંસ્થાનો

ગવર્નર જનરલ
ઇનકૌસિલને
તાબે.

સ્થાનિક

સરકારને

તાબેનાં.

*હાલ બ્રહ્મદેશ બ્રિટિશ રાજ્યે ખાલસા કર્યો છે.

- પ્ર૦ હિંદમાં ખ્રિષ્ટિય રાજ્યનું ક્ષેત્રફળ અને વસ્તી કેટલી છે ?
- ઉ૦ ક્ષેત્રફળ ૮૮૧૮૨૫ ચોરસમાઇલ, અને વસ્તી ૧૯૯૦૪૩૪૯૨ની છે.
- પ્ર૦ હિંદમાં અંડિઆં રાજ્યોની વસ્તીને ક્ષેત્રફળ કેટલું છે ?
- ઉ૦ ક્ષેત્રફળ ૫૨૧૧૧૬ ચોરસ માઇલ, અને વસ્તી ૫૫૩૫૧૦૮૯ માણસની છે.
- પ્ર૦ હિંદમાં પોર્ટુગીઝ લોકનાં સ્થળ કયાં કયાં છે, ન તેનો વિસ્તાર કેટલો છે ?
- ઉ૦ દીવ, દમણ ને ગોવા. એ રાજ્યનું ક્ષેત્રફળ ૧૦૮૬ ચોરસમાઇલ અને વસ્તી ૪૦૭૭૧૨ માણસની છે.
- પ્ર૦ હિંદમાં ફ્રેન્ચ રાજ્યની વસ્તી ને વિસ્તાર કેટલો છે ?
- ઉ૦ ચંદ્રનગર, પાંડિચેરી, માહિમ અને યાનાન એનું ક્ષેત્રફળ ૧૭૮ ચોરસ માઇલ અને વસ્તી ૨૭૧૪૬૦ માણસની છે.
- પ્ર૦ હિંદમાં ખ્રિષ્ટિય રાજ્ય અને અંડિઆ રાજ્યોની વસ્તીનું ધાડાપણાનું પ્રમાણ કેટલું છે ?
- ઉ૦ ખ્રિષ્ટિય રાજ્યોનું દર ચોરસ માઇલે (૨૨૬) માણસનું, અને દેશી રાજ્યમાં દર ચોરસ માઇલે (૧૦૬) માણસનું પ્રમાણ આવે છે.
- પ્ર૦ હિંદ મોટો ગામડીઓ મૂલક કેમ કહેવાય છે ?
- ઉ૦ ઇંગ્લાંડની માફક હિંદમાં મોટાં નગરો નથી, અને એની વસ્તીનો જથ્થો ગામડાંઓનો મળીને થયો છે.
- પ્ર૦ હિંદની ધાડી અને આછી વસ્તીવાળા ભાગથી શું અડચણ પડે છે ?
- ઉ૦ જે ભાગોમાં ધાડી વસ્તી છે ત્યાંના એકુતોને પુરતી જમીન એડવાને મળી શકતી નથી અને તેથી આછી વસ્તીવાળા ભાગોમાં ભણકું છે. આ કારણથી ધાડી વસ્તીવાળા એકુતો ઇંગ્લાંડના એકુતોની માફક આછી વસ્તીવાળા ભાગોમાં જઈ વસે તો, સર્વને એડવાની જમીન મળે; ઉપજમાં વધારો થાય; અને મોઢવારીનું દુઃખ ટળે.
- પ્ર૦ હિંદના કયા ભાગમાં ભમતા એકુતો છે ?
- ઉ૦ ડુંગરોના પ્રદેશોમાં અને સરહદના પહાડી મૂલકમાં.

પ્ર૦ ખ્રિષ્ટિય રાજ્યે હિંદના કયા ભાગમાંથી એકતોનું દાસત્વપણું કાઢી નાંખ્યું ?

ઉ૦ બંગાળના અગ્નિકોણના પ્રાંતોમાંથી.

પ્ર૦ ખ્રિષ્ટિય હિંદમાં વસનારા લોકના મુખ્ય પ્રકાર કેટલા છે ?
તે દરેકનાં નામ અને વસ્તીનું પ્રમાણ કહો ?

ઉ૦ (૧) અનાર્ય જાતો (મૂળ વતની) ભોમીઆ એક કરોડ ૮૦ લાખ
(૨) આર્ય જાત (બ્રાહ્મણ, રાજપૂત) એક કરોડ ૬૦ લાખ.
(૩) મિશ્રલોક (હિંદુ નામે ઓળખાતા) ૧૨ કરોડ ૪૦ લાખ
(૪) મુસલમાન આશરે ચાર કરોડ દસ લાખ.

પ્ર૦ દેશી રાજ્યમાં વસનાર ઉપરની ચાર જાતો મળીને કુલ વસ્તી કેટલી છે ?

ઉ૦ પાંચ કરોડ પચાસ લાખ.

પ્ર૦ ઇતિહાસના સમયની પૂર્વે હિંદમાં મુખ્ય જાતો કેટલી હતી ?

ઉ૦ અનાર્ય અને આર્ય એટલે ઉત્તમ કે ઉમરાવ કુળના. જેણે અનાર્યોને ડુંગરોમાં હાંકી કાઢ્યા તે.

પ્રકરણ ૩ જું

અનાર્ય લોક.

પ્ર૦ અનાર્ય કુળ કેટલાં છે, અને તે હિંદમાં ક્યારે અને ક્યાંથી આવ્યાં ?

ઉ૦ ત્રણ છે તેની હકીકત નીચે પ્રમાણે.

(૧) તિબેટ અને બ્રહ્મદેશની ઇશાન કોણને માર્ગે આવેલું તે કે જેની જાતો હિમાલય પર્વતની મધ્યાદ્યામાં વસેછે.

(૨) કોલારી (કોળી) એ ત્રણ ઇશાન કોણની વાટે એજ રસ્તે બંગાળામાં પેઠેલું તે.

(૩) દ્રાવીડ કુળ એ વાલ્યકોણના ઘાટને મારમે પંજાબમાં પેશી છેક કન્યાકુમારી સુધી ગએલું તે.

પ્ર૦ અનાર્ય લોકની મૂળ રીત ભાત કેવી હતી.

ઉ૦ એ વખતે તેમને અક્ષર કે ચિત્રજ્ઞાન નહતું. તેથી તેમણે લે-
ખપત્ર પાછળ મૂક્યા નથી. તેમણે હાથે થયેલાં કામોમાં પાષાણુ-
ચંકો, પાળીઆ, કે ઢગલા છે, તેમની નીચે તેઓ પોતાનાં
મુડદાં દાટતા હતા. વળી તેઓને સારાં, કડણુ, ધાટીલાં અને
ગોળ માટીનાં વાસણો બનાવતાં આવડતાં હતાં. તેઓ લોદાનાં
હથીઆર વાપરતા, તથા ત્રાંચા સોતાનાં ઘરેણાં પેહેરતા હતા.
આ ધાતુ યુગની અનાર્ય જાત કહેવાય છે, તે તેમની પેહેલાંની
અનાર્ય જાતોમાંથી (પાષાણુયુગની) થયેલી હતી, એ પુરાતત્વી
અનાર્ય જાતો ધાતુથી અંગણુ હતી. લોદાને કેકાણે પત્થરનાં
હથીઆરો વાપરતી. કે જોમાંના કેટલાક નમુના હાલ નર્મદાના
પ્રદેશમાંથી જોડે.

પ્ર૦ અનાર્યને આર્યલોકે શી રીતે વર્ણવ્યા છે ?

ઉ૦ દુશ્મન, દાસ, ગુલામ, કાળી આમડીવાળા, કદપા, ચીતરી એકે-
એવા, ચપટા નાકવાળા, માંસના ખાઉધરા, દૈત્ય, રાક્ષસ વગર
કાયદાના, કાચુ માંસ ખાનારા યજ્ઞમાં વિધિ કરનારા, યજ્ઞ નહીં
કરનારા, વિગેરે વિશેષણોથી પોતાના ગ્રંથોમાં ધીકારેલા છે.

પ્ર૦ આર્યલોકેએ વેદ ક્યારે રચ્યો ?

ઉ૦ ત્રણ આર હજાર વર્ષની પેહેલાં.

પ્ર૦ એ વખત પછીના સમયમાં વધારે સુધરેલા અનાર્યોની સ્થિતિ
કેવી હતી ?

ઉ૦ તેઓ બળવાન રાજ્યોપર અમલ ચલાવતા હતા. તેઓ
કાંઈક ધર્મની વિધિવાળા અને પરલોકની અભિલાષ
વાળા હતા, એવું તેઓ પોતાનાં મુડદાંને વસ્ત્રાભુષણથી શણ-
ગારતા હતા તેથી માલમ પડે છે. તેમના રાજના સાત ગઢને
નેવું કિલ્લા હતા, એવું વેદના મંત્રોમાં કહ્યું છે. વળી અનાર્યોએ
આર્યોને રામાયણની લઢાઈમાં કરેલી મદદ તેમની સ્થિતિ દ-
ખાડી આપે છે.

પ્ર૦ એ અનાર્ય જાતો હાલના વખતમાં કેમ વીખરાયેલી છે ?

ઉ૦ ત્રણ હજાર વરસ પેહેલાં આર્યલોકે આવી તેમને સપાટ પ્રદેશ-
માંથી હોંકી કાઢ્યા. તેથી તેઓ ડુંગર અને જંગલોમાં વાસ કરી
રહેલાં છે.

પ્ર૦ અનાર્થ જાતો હાત્ર ક્યાં ક્યાં વસે છે ?

ઉ૦ (૧) આન્દામન બેટના રહેવાશીઓ. (૨) મદ્રાસ ઇલાકાના ડુંગરી માણસો. (૩) મધ્ય ભાગના અનાર્થલોક. (૪) પાંદડાં પહેરનારી ઓરીસાની જાત. (૫) હિમાલયની જાત. આ શિવાય કંઈ અને સંતાત્ર એ વધારે સુધરેલી અનાર્થ જાત છે.

પ્ર૦ આન્દામનની અનાર્થ જાત વિશે શું જાણો છો ?

ઉ૦ તેઓ નાગા, હરખમાં રાતી અને શાકમાં કાળી માટ્ટી શરીરે ઓપડે છે. તેમને અંગ્રેજ અમલદારોએ ઓરાક, દવા વીગેરે આપી હળવે હળવે શાંત કર્યા છે. આ જાત સૌ કરતાં વધારે જંગલી છે. તેથી તેમને જ્ઞાનમુખા અને માણસને ખાનારા પણ લખ્યા છે. તેમના નામને છેડે લીંગ પ્રત્યય જોડવામાં આવે છે.

પ્ર૦ મદ્રાસ ઇલાકાના ડુંગરી માણસો વીશે શું જાણો છો ?

ઉ૦ એ અનમલૈ ડુંગરોમાં રહે છે. ઊંદર કે પોતાથી પકડી શકાય તેવાં જનાવરોનો શીકાર કરે છે. આસુરી દેવને માને છે. તેમાંની એક મુંદવેર નામની જાત છે, તે એક ડેકાણે રથાઈ ધર બાંધીને રહેતી નથી પણ ભરવાડી અવસ્થામાં ભટકે છે.—વળી એમાં નૈવરત્સકોણના પહાડોમાં નૈયર કરીને અનાર્થ ડુંગરી જાત રહે છે તેમનામાં બહુ, પતી કરવાનો આલ છે. અને તે લોક વારસો બાણેજને આપે છે.

પ્ર૦ મધ્ય ભાગના અનાર્થ વિશે શું જાણો છો ?

ઉ૦ એમાં ગોંડ નામે જાત છે, તે કુટલેક દરજે સુધરેલી છે. પૂણ જંગલી જાતોની માફક શિકારવડે ગુજરાન ચલાવે છે. અને ચક્ર-મકનાં તીર અને ભાટ્ટે કામઠાં વાપરે છે.

મારી, નામની જાત ધાસનાં ઝૂંપડાં બાંધી તેમાં રહે છે, તેઓ અજાણ્યા માણસથી નાશી જાય છે. તેથી અંડણી ઉધરાવવા આવનાર ઉપરી ઢોલ વગાડી સંતાઈ જાય છે, એટલે તે લોક અંડણીને પેટે જંગલની પેદાશ મૂકી નાશી જાય છે; પછી તે અમલદાર મૂકેલી અંડણી લઈ જાય છે.

પ્ર૦ પાંદડાં પહેરનારી ઓરીસાની જાત વિશે શું જાણો છો ?

ઉ૦ તેઓ જીઅંગ કે પતુઅ નામથી ઓળખાય છે. તેમની સંખ્યા

આશરે ૧૦૦૦૦ માણસની છે. તેઓ ઘોડાં વરસ પેહેલાં કમરે મણકાની માળા અને ખાનગી ભાગ પાંદડાંથી ઢાંકી નવસા કરતા હતા. સન ૧૮૭૧ માં અંગ્રેજ અમલદારે લૂગડાંના કડકા આપી બોધ કર્યા હતા, તે તેમણે પ્રેમપૂર્વક સ્વીકાર્યા હતા.

પ્ર૦ હિમાલયની અનાય જાતો તિથે શું જાણેછો ?

ઉ૦ તેઓ હિમાલયના ઢાળના પ્રદેશના નાકાઓમાં રહેછે. તેઓ વિકાળ કાળા અને ઠીંગણુ છે. તેમજ આળસુ પણ છે, અને જ્યારે ખાવાનું નથી મળતું ત્યારે લૂટફાટ કરેછે. એ લોકની બોલીમાં અંતર જાણવાનું માપ નથી. પણ પાન તમાકુ ખાધાના વખતથી માપ ગણેછે. એ લોકને પોલીસ વીગેરેનું કામ સોંપી ઉદ્યોગી કર્યા છે.—આસામમાં અકસ નામે એક જાતની બે ટોળીઓ “હજાર ચુલને ખાનાર” “કપાસના ખેતરમાં સંતાઈ રહેનાર ચોર” એ નામથી ઝાળખાય છે.

પ્ર૦ સંતાલલોક વિશે શું જાણેછો?

ઉ૦ નીચલા બંગાળમાં ગંગાના પ્રદેશને શીમાડે આવેલા ડુંગરોમાં, આ લોકની દૃઢ લાખ માણસની વસ્તી છે. તેઓ હજનો ઉપયોગ કરી, સ્વાઈ વશી, ખેતી સારી કરવી શીખ્યા છે. ગામનો વહીવટ પટેલથી રાખેછે, વળી તેઓમાં છોકરાંના અમલદાર જૂદા હોયછે; તેઓ સાતીભિદ જાણતા નથી, પરંતુ ઉજાણી કે શિકારમાં સૌ સાથે જાયછે. એ લોકનું જાતીઅંધન એવું જામડું છે કે હલકો ગુન્હો કરનારને ઉજાણી કે દંડ લઈ માફી આપે, પણ ભારે ગુન્હો કરનારને તો જંગલમાંજ હાંકી કાઢેછે. વળી તેઓ બાળજન કરતા નથી. પણ પંદર કે સત્તર વર્ષની ઉંમરે પરણેછે. જનમાં કંચા તરફનાં સગાં •દીકરીનો સંબંધ ટૂટવા ખાખત અંગારાને સાંખેલાથી ખાંડો ઝાલવી નાંખે છે. તેઓ મુડદાંને ફીઆ સહીત બાળેછે, અને તેના માથાની ખોપરીના ત્રણ કડકા કરી, પવીત્ર માનવી દામોદરા નદીમાં ફેંકી દેછે. તેઓ ભૂત, પ્રેત, જોગણી આદિક અસુરદેવને બકરા, કૂકડા વીગેરેનો ભોગ આપેછે; વળી તેઓ એમ જાણેછે કે ભૂતોનો વાસ ઝાડોમાં હોયછે, તેથી તેની આસપાસ નાંખેછે.

પ્ર૦ સંતાલલોક વિશે ઇતિહાસિક ખનાવ શું બનેલો છે ?

ઉ૦ ગયા સૈકાના અંતની લગભગ તેઓ પાસેના દેશે લૂટી ગુજરો કરતા. પણ બ્રિટિશ અમલ નીચે શાંત ખેડૂત થઈ ઠરી ઠામ ખેડા છે. નીચલા પ્રદેશના બ્યાજખોર વેપારીઓએ તે લોકને ખેતીવાડીના પાકના સંબંધમાં, અને લાણું વસુલ કરવામાં ધણું સતાવ્યા હતા. તેથી ત્રણ ગામના લોક સંપ કરી સને ૧૮૪૮ ની સાલમાં નાશી ગયા, અને સને ૧૮૫૫ માં ૩૦૦૦૦ સંતાલો તીર કામઠાં સહીત પોતાની હાલત ગવરનર જનરલે જાહેર કરવા કમકત્તે આવવા નીકળ્યા. માર્ગમાં ભૂખમરાના દુઃખે ચોરીઓ કરી તેથી તેમને પોલીસે અટકાવ્યા; આ બાબત તેઓએ ભારે ધાંધળા કરી, બંડખોળ બન્યા. એ ફીતુરનો બંદોબસ્ત કરી, અંગ્રેજ સરકારે તેમના ઉપર સાદી રાજનીતિ અમલમાં આણી.

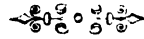
પ્ર૦ કંધલોક વિશે શું જાણીએ ?

ઉ૦ એ લોક ઓરિસાના કાંઠાના પાહાડોમાં રહે છે. તેમની સંખ્યા દશ લાખ માણસની છે. તેઓ રાજવહીવટ કરવા સારૂ દરેક જમાતના વડીલને અધીકાર આપે છે. જે તે ન લાયક હોય તો કાકા કે નહાનાભાઈને નીમે છે. એ લોકમાં ખૂનનું વર ખૂનથી જ લેવાનો રીવાજ હતો પણ અનાજ અગર પશુ આપી મરનારના કુટુંબનું મન મનાવે તો વર લેતા નથી. અને ચોરેલો માલ પાછો અપાવે છે, જે એ વાર ચોરી કરે તેને નાતબહાર મૂકતા. વાંધા પતાવવા માટે ધીજ કરાવતા હતા. કોઈ અપુત્રવાન મરી જાય તો તેની જમીન વડીલો વહેંચી લેતા હતા. વળી ખેતીનું કામ જમીનમાં ગ્યાં સુધી કસ રહે ત્યાં સુધી એક ડેકાણે રહી કરે છે. તેમનો લગ્ન બ્યહાર, ઉજાણી કે જમણવારમાંથી કન્યાનું હરણ કરીને કરવાનો છે. વર કરતાં કંન્યા મોટી રાખે છે, તેથી સ્ત્રીઓની સત્તા તેમનામાં વધારે હોય છે. ખેતી અને ધુફ એ બે ધંધો કરનારા ફક્ત ઉત્તમ ગણાય છે, બાકીના વણકર, હુહાર, કુંબાર, ભરત્તાડ, કલાલ, વીગેરેનો ધંધો કરનારા પતીત

ગણાય છે. તેઓ ભૂદેવને ધણો માનેછે, અને ખેતીના વાવેતર તથા કાપણીના વખતે નરમેધ કરેછે. તે કરવામાં બ્રાહ્મણ કે કુંઘ શીવાયનો માણસ પૈશા આપી લાવેછે. અને તેને હોમતી વખતે કહેછે કે અન્ન પૈશા આપી લાવેલા છીએ માટે અમને પાપ નથી. તેનું લોહી અને માંસ વહેંચી લઈ પોતાનાં ખેતરોમાં નાંખેછે. સન ૧૮૨૫માં આ લોક અંગ્રેજી રાજને તાબે થયા સારથી જંગલી રીતો ઓછી થતી ચાલી છે.

પ્ર૦ અનાર્ય લોકનાં સામાન્ય લક્ષણ કયાં કયાં છે ?

ઉ૦ તેઓ સાચા, નિમકહલાલ, અને માયાળુ માલમ પડેછે. તથા બહાદૂર સિપાઈ થવાના તેઓનામાં ગુણ છે. ખ્રિષ્ટીયરાજને દક્ષિણહિંદ જીતી આપવામાં મદ્રાસ ઇલાકાના અનાર્ય સિપાઈ-ઓએ શૂરાતન બતાવ્યું છે. તેમજ પ્લાસીની લડાઈમાં પણ બતાવ્યું હતું. બહાદૂર ગુરુઆઓ પણ હિમાલયની એક અનાર્ય જાત છે.

પ્રકરણ ૪ થું.

હિંદમાં આર્યલોક.

પ્ર૦ આર્યલોકનું સામાન્ય રહેઠાણ કયે કેકાણે જણાય છે ?

ઉ૦ મધ્ય એશિઆમાં.

પ્ર૦ મધ્ય એશિઆમાંથી આર્યલોક કયાં કયાં ગયા અને તેમણે શું કર્યું?

ઉ૦ પશ્ચિમભણી જે શાખા ગઈ તેમાંની એકે પારશી રાજ્ય સ્થાપ્યું. બીજીએ આથેન્સ અને સ્પાર્ટી વચ્ચેની તે ગ્રીક પ્રજા બની. ત્રીજીએ ઇટાલીમાં સાતદુંગરી ઉપર રોમ શહેર વાસ્યું. એ શાખાની એક ટૂંકડી એ ઐતિહાસિક કાળની પૂર્વે સ્થેનમાં જઈ સ્પાની ખાણે ખોદી, ડાળીઓની હોડીમાં બેસી પ્રાચીન ઇ-ગ્લાંડમાં કોઈ આર્યશાખાએ કાર્નવાલમાં કલાઈની ખાણે ખોદી પૂર્વ ભણીની શાખા હિમાલયના ઘાટોને મારગે પંજાબમાં પેશી આખા હિંદમાં પસરી.

પ્ર० ઇન્ડો (આર્ય) જર્મનિક કુળમાં કઈ જાતો આવતરી છે ?

ઉ० જર્મનીક કુળમાં પ્રાક્ષણ, રજપૂત અને અંગ્રેજ આવતરી છે ?

પ્ર० મૂળ સ્થાનમાં આર્યલોકની અવસ્થા કેવી હતી ?

ઉ० તેમની ભાષાના શબ્દો ઉપરથી અનુમાન થાયછે કે તેઓ પોતાનાં દેશો સહીત ધાસના અરણ્યમાં ભટકતા હતા. અનાજનો પાક પકવતા હતા. લોહું તેમના જાણવામાં નહોતું, વળી લૂગડાં વણવાનો તથા શીવવાનો હુન્નર જાણતા હતા. અનાજ પકવી રાંધીને જમતા હતા.

પ્ર० ગ્રીક, રોમન, ઇંગ્રેજ, અને હિંદુ એમના પૂર્વજો ભિન્ના વસતા હતા તે શા ઉપરથી જણાય છે ?

ઉ० તેમનાં સગાં સંબંધીનાં નામોના શબ્દો એક બીજાને ઘણા મળતા ઉચ્ચારના છે તેથી જેમકે દુહિતા (યુ)=ડોટર (અં)=દીકરી વીડો=વિધવા વીગેરે. વળી વેદના કેટલાએક દેવોનાં નામો પ્રોટેસ્ટાન્ટ અને રોમન કાથોલિકના પાદ્રીઓના દેવોનાં નામોને મળતાં હતાં.

પ્ર० હિંદમાં આવેલી આર્ય શાખાઓએ જે રસ્તે હિંદમાં પ્રવેશ કર્યો તેની હકીકત શા ઉપરથી માલમ પડેછે ?

ઉ० ખેંચર ઘાટની ઉત્તરે કાબુલમાં થઈ સિંધુ અને ગંગા તરફ અગ્ની કોણમાં જેમ જેમ તેઓ આવતા ગયા તેમ તેમ તે જગાઓની કુદરતનું વર્ણન અને સ્તુતીવેદમાં તેઓએ કરેલીછે, તે ઉપરથી.

પ્ર० આર્યલોક હિંદમાં આવ્યાનું વૃત્તાંત શેમાંથી માલમ પડેછે ?

ઉ० રગ્વેદ નામના કાવ્ય રૂપ પુસ્તકમાંથી.

પ્ર० એ રગ્વેદનું પુસ્તક ક્યારે બન્યું ?

ઉ० એ વિશે ઘણા મત છે. પણ વહેલામાં વહેલું પાંચ હજાર વર્ષ ઉપર બનેલું જણાય છે.

પ્ર० રગ્વેદ ઉપરથી આર્ય સ્થિતિ કેવી તરેહની જણાયછે ?

ઉ० સિંધુને કાંઠે વસેલા આર્યોમાં ઘણાં ગોત્ર હતાં. વખતે માંહોમાંહે લઢતા ને વખતે સંપ કરી અનાજોની સામા પણ થતા. તે વખત હાલના જેવી સાતીઓ નહોતી. તેમના કુટુંબનો પીતા તેજ ગોર બનતો. ગોત્રના પીતાનું ને પુરોહિતનું કામ નાયક કરતો પણ

યત્ત ક્રીડાઓ કરવાને નાયક કુશળ માણસને બનાવતા. રાજ્ય લોક ઠરાવતા. તેમની સ્ત્રીઓ ઊંચ અવસ્થામાં હતી, સતી થવાનો ચાલ નહોતો. વેદના આર્યો જુદી જુદી કારીગરીનો ધંધો કરતા હતા, વખતે રથે કે ઘોડે ચઢી લઢતા; હળ વડે ખેતી કરતા, વળી પશુઓ તેજ તેમનું ધન હતું. ગૌમાંસ ખાતા અને સોમવલ્લીનો દારૂ પીતા હતા. મુડદાને બાળતા, અને હિંદના બીજા ભાગોમાં જતી વખત ગોર, ઐરાં છોકરાં, યોદ્ધા, અને ગોવાર હમેશાં પોતાની સાથે રાખતા હતા.

પ્ર૦ વેદમાં આર્યોએ કયા દેવોને મુખ્ય માનેલા છે ?

ઉ૦ મૃષ્ટિની, મોટી શક્તિએને તેઓએ દેવ માનેલા છે. જેમાં ઇંદ્ર અગ્નિ, વાયુ, ઉષા, અશ્વીન, સૂર્ય વીગેરે છે, એ રીતે સ્વર્ગ, પૃથ્વી, અને અંતરીક્ષ એ દરેકના ૧૧ અગ્નીઆર પ્રકાશમાન દેવો ગણેલા છે.

પ્ર૦ વેદમાં એકજ ધત્તર કહેલો છે. તે વિષે તે વખતના લોકોનું શું સમજ્યું હતું ?

ઉ૦ જે વેળા તે લોકો પોતાના પ્રકાશમાન દેવોમાંના હરકોઈની સ્તુતી કરતા, તે વેળા બીજા દેવો છે ? એ વાત તેમના મનમાં નહોતી પણ નિયંતા પરમેશ્વર તેજ છે, એમ માની સ્તુતી કરતા હતા.

પ્ર૦ વેદ કેટલા છે તેમનાં નામ કહો ?

ઉ૦ રગ્વેદ, યજુર્વેદ (એના બે ભાગ શુક્લ યજુર્વેદ અને કૃષ્ણ યજુર્વેદ) સામવેદ, અને અથર્વવેદ.

પ્ર૦ વેદ શિવાય બીજા બ્રાહ્મણીક ગ્રંથો કયા કયા છે ?

ઉ૦ શ્રુતિ, સ્મૃતિ, સૂત્રો, ઉપનિષદ, અરણ્યક અને પુરાણો, એઓ અનુક્રમે એક પછી એક બનેલા ગ્રંથો છે.

પ્ર૦ સ્મૃતિ એટલે શું ?

ઉ૦ વેદની પોંડે સર્વ ધત્તર પ્રેરીત સાંભળેલું તે નથી પણ પાછળથી જેટલું સાંભળેલું તેટલું લખાએલું પુસ્તક.

પ્ર૦ પ્રાચીન આર્યલોકમાંથી ચાર નાતો શી રીતે થઈ ?

ઉ૦ (૧) જે કુળમાં વેદના મંત્રો રચાયલા કે પોંડે થએલા તે કુળોને રાજાઓએ યત્ત કરવાનું કામ સોંપ્યું તે બ્રાહ્મણ થયા.

(૨) મુલક જીતવામાં જેઓએ બહાદૂરી કરી જીતેલા ભાગો

અનાર્ય જોડે એકાદી ઉપરીપણું રાખ્યું તે રજપૂત (ક્ષત્રી) થયા.

(૩)જેઓ એકુત થઈને વશ્યા તેના જીના નામ ઉપરથી વૈશ્યથયા.

(૪) જીતાએલા અનાર્ય લોકો તે શુદ્ર કહેવાયા.

પ્રથમની ત્રણ જાતો દ્વીજને નામ આપવાય છે. અને શુદ્રોને ઘણી મહેનત ને ગંદાં કામ સોંપી તેમને નીચ ગણેલા છે.

પ્ર૦ ઉપરની ચાર જાતીઓમાં બ્રાહ્મણોની વડાઈ કેમ સ્થાપત થઈ?

ઉ૦ એ વડાઈ સ્થાપવાને બ્રાહ્મણોને ક્ષત્રીઓ જોડે ઘણી વાર ઝગડા થયા હતા. તો પણ બ્રાહ્મણોએ પોતાની વડાઈ ઇશ્વરદત્ત બોધી, અને જાણાવ્યું કે બ્રહ્માના મૂખમાંથી બ્રાહ્મણ, બાહુમાંથી ક્ષત્રી, આંધ્રમાંથી વૈશ્ય, અને પગમાંથી શુદ્ર નીકળ્યા છે; તેથી તે અનુક્રમે પોતાની એજતા સ્થાપી. અને તે સ્થપાએલી એજતા મનાવા માટે સંસારનો વૈભવ, તથા રાજ્યાધિકાર, અને રાજ્યચિહ્ન ઉપરથી પોતાનો હાથ ઉઠાવ્યો. વળી પોતાના જન્મ-રાતા ચાર આશ્રમોનું દુઃખ વેડીને પણ એજતા ચાલુ રાખી.

પ્ર૦ બ્રાહ્મણોના જન્મરાતાં ચાર આશ્રમ અને તેનાં કર્તવ્ય ક્યાં ક્યાં છે ?

ઉ૦ બ્રહ્મચર્ય આશ્રમ—જન્મથી જનોઈ દીધા સુધી બાહ્યાવસ્થા બાદ કરતાં કિશોર અને તરૂણાવસ્થાનો સમય તે. એ આશ્રમમાં ગુરૂની પાસે વેદાધ્યાયન કરવાનું છે.

ગૃહસ્થાશ્રમ—એ આશ્રમમાં લગ્ન કરી ગૃહસ્થતા ધર્મ બજાવવા તથા સંસારનું અનુભવી જ્ઞાન મેળવવાનું છે.

વાનપ્રસ્થ આશ્રમ—વનમાં કુંદમૃગ અને કૃષ્ણાદિના અહારથી નિર્વાહ કરી, ધર્મ સાધના કરવાની છે.

સન્યસ્ત—શરીરના મુખ્ય ફાંખો અને બીજી ગરબેની દરકાર ન રાખતાં સંસારનો કેવળ ત્યાગ કરીને બ્રહ્મમાં ભળવા આશક્ત થવાનું છે. આ એવા આશ્રમમાં મુખ્ય એવા નીચમ પાળવાના છે કે વગર માગે મળે તે આવું, સંસારની લાલચની માયામાં પડવું નહીં, એક દીવસ કરતાં વધારે એક સ્થળે રહેવું નહીં, મદ્ય તથા માંસ વર્જવું, સાદુ ભોજન જીવવું. ઇન્દ્રિય દમન કરવું, વી-ગ્રહમાં મન રોકવું નહીં. વીગેરે નિયમ ધારણ કરવા પડે છે.

પ્ર૦ ઇતિહાસના પૂર્વકાળના બ્રાહ્મણો, એ નિયમોને અનુસરીને પોતાની

એષ્ટ સત્તા સ્થાપન કરી તેનો કાયદો હાલના ખાલ્લણો શો ભોગવેછે?

ઉ૦ આત્મ અભ્યાસી, ઇન્દ્રિયજીત, અને મિતાહારના નિયમો પાળવાથી તેમની હાલની સંતતીની દેહાકૃતિ બીજી વર્ણો કરતાં જુદી પડેછે.—તેનો આ પ્રત્યક્ષ દાખલો છે કે ઘણી જાતના લોકોએ હિંદમાં સ્વારીઓ કર્યા છતાં, તથા ઘણાં રાજ્યોનો ઉદ્યાર્થ થયા છતાં, અને ઘણા ધર્મોનું પ્રાપ્ત્ય થઈ ગયા છતાં પણ, ઇતિહાસનું પરોઢીઊં થયું તારથી તે આજ સુધીમાં ખાલ્લણો પોતાનો અમલ શાંતપણે કરે છે. હાલ લોકો તેમને પૂજેછે, બીજી પ્રજા કરતાં સર્વોત્તમ માને છે, અને તેઓ લોકોને વશ રાખે છે, આ તેમના પૂર્વજોના વેકેલા કુઃખનું ફળ છે.

પ્ર૦ ખાલ્લણોએ ધર્મ પાળવા તથા પળાવામાં શો ભેદ રાખ્યો છે ?

ઉ૦ પાછળથી તેઓના સમજવામાં આવ્યું કે વેદના મંત્રોમાં લખાયેલા પ્રકાશમાન દેવો એક આદિકારણ નથી પણ સર્વજ્ઞતામાં માન્ય થએલા છે—આ બાબતનો જાહેર અનાદર ન કરતાં બીજી જ્ઞાતીઓને તેમ માનવા દઈને પોતાની જ્ઞાતીમાં એક અદ્વૈત પરમશ્રવરનો બોધ કર્યો.

પ્ર૦ હિંદુ ધર્મની ત્રિપૂટીનાં મુળ દર્શક ત્રણ દેવરૂપ ક્યાંછે ?

ઉ૦ (૧) બ્રહ્મા, એ સૃષ્ટી ઉપજાવનાર.

(૨) વિષ્ણુ, એ સૃષ્ટીનું પાલણ કરનાર.

(૩) શીવ, એ સંહાર કરનાર અને ફરીને ઉત્પન્ન કરનાર.

પ્ર૦ દેવતા કોને કહેછે ?

ઉ૦ શીવ અને વિષ્ણુનાં નર અને નારી રૂપે જૂદાં જૂદાં રૂપ તે.

પ્ર૦ ખાલ્લણોએ ધર્મ વિદ્યાનાં પુસ્તકો કેમ પઢી બીજાં ક્યાં ક્યાં શાસ્ત્રો રચ્યાંછે ?

ઉ૦ તત્ત્વજ્ઞાન, જ્યોતિષશાસ્ત્ર, વૈદ્યકશાસ્ત્ર, સંગીતશાસ્ત્ર, વીગેરે.

પ્ર૦ તત્ત્વજ્ઞાનનાં શાસ્ત્ર ક્યાં ક્યાં ને ક્યારે રચાયાં છે ?

ઉ૦ ષડ્દર્શન (જ્ઞાનનાંદર્પણ) એ ૪૦ સં ૫૦ ૫૦૦ વર્ષ ઉપર રચાયાં અને તેમનું સંસ્કૃતમાં રચાયલું પાણિનીય બાકરણ ૪૦ સં ૫૦ ૩૫૦ ઉપર બન્યું.

પ્ર૦ સંસ્કૃત ઉપરથી બીજી કઈ ભાષાઓ થઈ?

ઉ૦ પ્રાકૃત, અને તે ઉપરથી હાત્રની હિંદી બોલીઓ નીકળી છે.
પણુ ગ્રંથોની ભાષા તો સંસ્કૃત કાયમ રહી.

પ્ર૦ ૬૦ સ૦ પે. ૨૫૦ ઉપર હિંદમાં કેટલી જાતના અક્ષરો વપરાતા હતા ?

ઉ૦ એ જાતના મૂળાક્ષર વપરાતા હતા.

પ્ર૦ ન્યોતિપશાસ્ત્ર વિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ બ્રાહ્મણોએ આકાશી પદાર્થોનું અવલોકન કરી સૌર વર્ષનો વર્તારો કર્યો હતો, પણ વરસના દીવસ ૩૬૦ ડરાવ્યા હતા, અને દર વર્ષે સવાપાંચ દિવસનો ઘટાડો માલુમ પડ્યો, તેથી દર પાંચ વરસે એક અધિક માસ ડરાવ્યો, તેમને ચંદ્રની કળાનું, ગ્રહોનું, અને રાશિનું જ્ઞાન હતું, વળી ૬૦ સ૦ પે. ૩૨૭માં ગ્રીકલોક આવ્યા તેમની પાસેથી પણ અગોળ વિદ્યા વધારે શિખ્યા. બ્રાહ્મણોની અગોળમાં પાંચ મત છે, તેમાંના એકનું નામ રોમક, (ગ્રીક) છે પાછળથી બ્રાહ્મણો ગ્રીક કરતાં પણ અગોળમાં ચઢીઆતા થયા. ૬૦ સ૦ ૮૦૦માં આરબોએ તેમના ગ્રંથોનો પોતાની ભાષામાં તરજુમો કર્યો. કે જે પછી યુરોપમાં ગયા.

પ્ર૦ તારાની ગણતરી કોણે ને ક્યારે કરી ? ને તે કોણે સુધારી ?

ઉ૦ સન ૧૭૦૨ માં ફ્રેંચ અગોળવેના દીલાહૈરે કરી, ને તેને અગોળવેના રાજજયસિંહે સુધારી.

પ્ર૦ બ્રાહ્મણોની વૈદ્યક વિદ્યા વિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ જેમ તેમણે યજ્ઞના દિવસે નક્કી કરવા સાડું આકાશી પદાર્થોનો અભ્યાસ કર્યો હતો, તેમ યજ્ઞોમાં જાનવરોના જૂદા જૂદા ભાગો જૂદા જૂદા દેવોને અર્પણ કરવા સાડું શરીરચ્છેદક વિદ્યાનો અભ્યાસ કર્યો હતો. તેઓ મુડદાં ચીરવામાં છીત ગણાતા નહોતા. અને પાટલા ઉપર માંસને બદલેમીણના થર કરી, તેને ઝાળીઓ વડે છેદવાનું તે વખતના પોતાના શિષ્યોને શીખવતા હતા. તેમની પાસેથી એ વિદ્યા ગ્રીક લોક શીખ્યા. ને તેનો તરજુમો આરબોએ સન ૮૦૦માં કર્યો. સતરમા સૈકા, સુધી યુરોપમાં વૈદ્યક વિદ્યાનો પાયો એજ ગ્રંથથી હતો.

પ્ર૦ ચરક વિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ એ હિંદી વૈદ્ય હતો અને યુરોપમાંના ઘણાં પુસ્તકોમાં એનો મત

પ્રમાણ કરેલો છે. વળી એ ઇશુખ્રિસ્તના પેહેલાં થઈ ગયો હોય એમ ધરાય છે.

પ્ર૦ વચલા વનમાં વૈદ્યક વિદ્યાની પડતી થવાનાં કારણ શાં છે ?

ઉ૦ બૌદ્ધ મતની પડતી થયા બાદ જે અર્વાચીન હિંદુ ધર્મ સ્થાપન થયો તે સાથે લોહી અને મૃત પદાર્થોને અડવાની છીત બ્રાહ્મણોએ વધારે ગણી તેથી, તથા બુદ્ધ મત પડી ભાગતાં ધર્મોદ્ધાર ઔપધયાળાઓ અંધ પડી તેથી, વળી મુસલમાની રાજ્યમાં મુસલમાની હકીમોનેજ આશ્રય મળવા લાગ્યો તેથી, હિંદુ વૈદ્યક શાસ્ત્રની પૂરેપૂરી પડતી થઈ અને પરચુરણ જ્ઞાતીઓમાં જેવા તેવા સંસ્કૃત શ્લોકથી વસાણાની યાદીઓ, બદુના છુમંત્ર અને ઊટવૈદાં માત્ર રહ્યાં. હાલમાં એ વિદ્યાનો મુદારો થતો જાય છે.

પ્ર૦ હિંદી સંગીતશાસ્ત્ર વિશે શું જાણો છો ?

ઉ૦ ઈ. સ. પૂ. ૪૦૦માં સંગીતના સાત સૂર કલ્યાયા. તે ઇરાનમાં થઈ અર્ધસ્તાનમાં ગયા, અને ત્યાંથી અગિયારમા સૈકામાં યુરોપમાં પણ દાખલ થયા પણ મુસલમાની રાજ્યમાં હિંદુસંગીત શાસ્ત્રની પડતી થઈ. યુરોપી લોકોને હિંદી સંગીત આનંદ આપતું નથી, તોપણ તે મનોરંજક છે.

પ્ર૦ બ્રાહ્મણોનાં ધર્મશાસ્ત્ર એટલે કાયદાઓનાં પુસ્તકો કયાં કયાં છે ?

ઉ૦ ઈ. સ. પૂ. ૭૦૦ વર્ષ ઉપર રચાયેલું ગુહ્ય સૂત્ર, પાંચસો વર્ષ ઉપર બનેલી મનુસ્મૃતિ, અને ત્યાર પછી બનેલી યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ આ સ્મૃતિઓના આધારથી હિંદુઓનો હજુ પણ કાર વેહેવાર ચાલે છે.

પ્ર૦ હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્રના કેટલા ભાગ કરેલા છે ?

ઉ૦ (૧) આચારાધ્યાય. (૨) બ્યવહારાધ્યાય.
(૩) પ્રાયશ્ચિતાધ્યાય. એવા ત્રણ.

પ્ર૦ બ્રાહ્મણોએ કવિતારૂપ પુસ્તકો કયાં રચ્યાં છે ?

ઉ૦ મહાભારત અને રામાયણ.

પ્ર૦ મહાભારત વિશે શું જાણો છો ?

ઉં એમાં *પાંડવ કૌરવની વાત છે. હસ્તીનાપૂરમાં પૂર્વે પાંડુને પાંચ દીકરા હતા તેઓ કાકાના દરબારમાં ઉછરી મોટા થયા. પણ કૌરવ† (૧૦૦ બાઈ) જોડે જુગાર રમવામાં રાજ્ય હારી ગયા અને સરત પ્રમાણે બાર વરસ વનવાસ તથા એક વર્ષ ગુપ્ત રહેવું પડ્યું. વનવાસ કબ્જલત પ્રમાણે પૂરો થવાથી કાકાના છોકરાઓ પાસે રાજ્ય માગ્યું, તે તેમણે આપ્યું નહીં. તેથી તેઓ વચ્ચે પાણીપતના મેદાનમાં ૧૮ દીવસ સુધી મહા પ્રયત્ન ચુક થયું. તેમાં પાંડવોને કળણની મદદ મળવાથી જીત્યા અને રાજ લીધું. (૬૦ સં ૫૦ ૧૨૦૦.)

પ્ર૦ રામાયણની ટુંકી હકીકત કહો ?

ઉં એમાં અયોધ્યાના સૂર્યવંશી રાજા દશરથના કુંવર રામ વીશ્ણી હકીકત છે. અને તેમાં લંકાના રાજા અસુર રાવણે રામની સ્ત્રી સીતાનું પંચવટીમાંથી હરણુ કર્યું હતું, તેથી રામે લંકા ઉપર ચઢાઈ કરી રાવણને મારી તેનું રાજ્ય તેના બાઈ વિભિષણને આપ્યું. એ વાત મુખ્ય છે.

પ્ર૦ દશરથ રાજાને કેટલા છોકરા અને કઈ કઈ રાણીઓ હતી ?

ઉં ચાર. રામ, લક્ષ્મણ, ભરત, શત્રૂઘ્ન. અને રાણીઓ કેકે કૌશલ્યા અને સુમીત્રા હતી, તેમાં કૌશલ્યાના રામ ને લક્ષ્મણ.

પ્ર૦ રામ સીતા શી રીતે પરણ્યા ?

ઉં જનક રાજાએ પોતાની દીકરીને પરણાવા માટે સ્વયંવર રચ્યો હતો, તેમાં રામે ધનુષ ભાંગ્યું તેથી જનકે પોતાની છોકરી પાણી લીધી.

પ્ર૦ રામાયણમાં રામને આશ્રય આપનાર કોણ હતું ?

ઉં હનુમાન, વાલી, સુગ્રીવ વીગેરે હતા.

પ્ર૦ સીતાની શોધ લેવા કોણ ગયું હતું ને ત્યાં તેણે શું કર્યું?

*ચંદ્રવંશી ભરતકુળના પાંડુરાજાને હંતાજીથી ઉત્પન્ન થએલા ૧ ધર્મ, ૨ અર્જુન, ૩ નીકુળ, ૪ શેહેરવ, ૫ ભીમ પુત્ર હતા. તેઓ દ્વપતી સાથે પરણ્યા હતા. *

†પાંડુના બાઈ ધૃતરાષ્ટ્રના ૧૦૦ દીકરા.

ઉ૦ હનુમાન અને તેણે લંકા બાળી.

પ્ર૦ રામાયણ અને મહા ભારત શિવાય વીરરસ કાવ્યો ક્યાં ક્યાં છે?

ઉ૦ રઘુવંશ, કુમારસંભવ, એ કાળીદાસનાં બનાવેલાં છે તેમાં રઘુ-
વંશમાં રઘુકુળના રાજાઓનું વર્ણન છે, અને કુમાર સંભવમાં
કાર્તિકેયનું વર્ણન છે.

પ્ર૦ સંસ્કૃત નાટકોનાં પુસ્તક ક્યાં ક્યાં છે ?

ઉ૦ શકુંતલા, મચ્છકટિકા, નળદમયંતી વીગેરે.

પ્ર૦ મહાકવી કાળીદાસ વિશે શું જાણોછો ?

ઉ૦ એના સમય વિશે ઘણા મતો છે, પણ ૯૦ સં ૫૬માં ઉજ્જ-
નમાં વિક્રમાદિત્યના દરબારમાં નવ રત્નોમાં એ એક હતો
એમ કહેવાય છે.

પ્ર૦ શકુંતલા નાટકનો શું ભાવાર્થ છે ?

ઉ૦ કણ્વ રૂપીના આશ્રમની શકુંતલા દુષ્યંત રાજા જોડે ગાંધર્વ વિ-
વાહથી પરણી પછી તેને પુત્ર થયો, પછી રાજાએ તેનો ત્યાગ
કર્યો પણ પાછળથી તેની આપેલી વીંટી દેખાડવાથી તેને ભાન
આવ્યું અને તેનો સ્વીકાર કરી પાસે રાખી.

પ્ર૦ મચ્છકટિકા નાટકમાં શી હકીકત છે?

ઉ૦ નિર અપરાધીનું ઉગરવું, અને અપરાધીનું સજા પામવું, તે
ઉપર જીનો વિષય નાટકરૂપે દર્શાવ્યું છે.

પ્ર૦ નળદમયંતી નાટકનો શું ભાવાર્થ છે ?

ઉ૦ નળરાજાએ જીંગારે રમી રાજ્ય ખોયું, તે વખત વનવાસ જતાં
દમયંતી સાથે થઈ ત્યાં તેને કળિયુગે બહુ બહુ દુઃખ પાડ્યું બં-
નેનો વિભોગ પડ્યો, પછી ઘણે વર્ષે બંનેનો મેળાપ થયો વીગેરે
હકીકતનું કથણારસવાળું નાટક છે.

પ્ર૦ ગીત ગોવંદ પુસ્તક ક્યારે ને કોણે રચ્યું ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૨૦૦ ને સૂમારે જ્યદેવે રચ્યું.

પ્ર૦ સંસ્કૃત પશુ વાર્તાનું પુસ્તક કયું છે ?

ઉ૦ પંચતંત્રનું (પંચોપાખ્યાન) એનો તરજીમો ઈ૦ સનના ૬ સૈકામાં
ફારશી ભાષામાં થયો હતો, ત્યાંથી યૂરોપમાં ગયું.

પ્રકરણ ૫ મું.

બુદ્ધધર્મ ઇ. સ. ૫૪૩ થી ઇ. સ. ૧૦૦૦ સુધી.

પ્ર૦ બુદ્ધમત કોણે ચલાવ્યો ?

ઉ૦ ગૌતમ બુદ્ધે.

પ્ર૦ ગૌતમ બુદ્ધની ઉત્પત્તિ વિશે શું જાણો છો ?

ઉ૦ એ કપિલ વસ્તુના રાજા સુદ્ધોદનનો કુંવર હતો. અને એનું રાજ્ય કાશીના ઉત્તરે ૧૦૦ માઇલ પર અને હિમાલયના શિખરોની નજર પહોંચે એટલામાં શકલોક ઉપર સુદ્ધોદનરાજા રાજ કરતો હતો.

પ્ર૦ ગૌતમબુદ્ધનાં આચરણ કેવાં હતાં ?

ઉ૦ એણે બાલ્યાવસ્થા નિવૃત્તિમાં કાઢી. પણ તેના બાપને પોતાનો દીકરો પોતાના જોયો વીર બનેલો જોવાની ઈચ્છા હતી. પુત્ર ઉમરનો થતાં બુદ્ધ બહાદૂર અને હથિઆર વાપરતાં ચતુર માલમ પડ્યો એણે સ્વયંવરમાંથી જયસાથે સ્ત્રી પ્રાપ્ત કરી હતી. બાદ નિવૃત્તિના ધર્મ સંબંધી વિચારોને વિસારી દેઈ સંસાર માંડ્યો, દશ વરસ પછી તેની સ્ત્રીને છોડરો થયો તે, તથા બાપનું રાજ્ય, અને વહાલી સ્ત્રીને તજી વૈરાગ્ય ધારણ કરી બુદ્ધ વનવાસ લીધો.

પ્ર૦ ગૌતમ બુદ્ધે પોતાનો મત શી રીતે પ્રવર્તાવ્યો ?

ઉ૦ વૈરાગ્ય ધારણ કર્યા પછી થોડા વખત સુધી પાટણના બ્રાહ્મણ મુનીઓની કને અભ્યાસ કર્યો. અને દેહદમનથી આત્માની શાંતી થાયછે, એ વાતનો નિશ્ચય થયાથો ગયાજી પાસેના એક ઘાડાવનમાં પાંચ શિષ્યોસાથે તપ આદર્યું, અહિં તેને ઘણી અડચણો નડ્યા પછી તેના મનમાં નિશ્ચય થયો કે દેહ દમન કરવાથી આત્માની મુક્તિ નથી, પણ માણસ જાતને ઉત્તમ રીતે વર્તવાનો ઉપદેશ કરવામાં છે; એમ સમજાયાથો તે કામ આદર્યું.

પ્ર૦ ગૌતમ બુદ્ધે ઉપદેશનું કામ શી રીતે પાર પાડ્યું ?

ઉ૦ મેલાં પીળાં લુગડાં, બોટું માથું પાસે ફક્ત એક તુમકું. આવી સ્થિતિમાં કાશીપાસેના મૃગયનમાં, બહાર, અયોધ્યા, અને વાલ્યપ્રાંતના જાણીતાઓમાં બુદ્ધે સારી રીતે જાહેર ઉપદેશ કર્યો. અને ઘણા રાજા, રાણી, વેપારીઓ, કારીગરો, બ્રાહ્મણો, તપસ્વીઓ

એકુતો, શૂદ્રો, ઊંચો પદ્ધતીની સ્ત્રીઓ, તેમજ પોતાના બાપ કુંવર
એ સર્વને શીખ્યો કર્યા અને એની સ્ત્રી પણ બૌદ્ધ આરણ થઈ હતી.

પ્ર૦ બુદ્ધ ક્યારે અને કઈ જગ્યાએ મરી ગયો ?

ઉ૦ પોતાની ઉમરનાં ૩૬ થી તે ૮૦ વર્ષ સુધી બાહરે ઉપદેશ કરી
ઈ૦ સ૦ પૂ. ૫૪૩માં એક વડના ઝાડની છાયામાં મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ બુદ્ધે મરતી વખતે શિષ્યોને શા શા ઉપદેશ કર્યા.

ઉ૦ તમે ઉમંગી, વિચારવંત, પવિત્ર, નીતિમાન, અને દૃઢતા વાળા
થાઓ. વળી દુનિઆં ખેડીથી સજ્જડ અંધાએલી છે. અને જમ
વૈદ્ય રોગનું આપડ આપે છે, તેમ હું બોધથી મૂક્તિનું આપડ
આપુ છું. વળી મારી શિક્ષા અવિકારી છે માટે ધ્યાનમાં રાખજો.

પ્ર૦ કર્મના નિયમ વિશે બુદ્ધનો શો મત હતો ?

ઉ૦ સર્વ માણસને મોક્ષનો હક સરખો ખુલ્લો છે, અને તે પોતાની
કરણીથી થાય છે. ઈશ્વર અને માણસ વચ્ચે મધ્યસ્થ નોંધતો
નથી. માણસની ઊંચી નીચી અવસ્થા તેના કર્મનું ફળ છે. વીગેરે

પ્ર૦ આત્માના નિર્વાણ વિશે બુદ્ધનો શો મત છે ?

ઉ૦ જીવતરમાં સત્માર્ગે વર્તવાથી નિર્વાણ પામે છે, (જન્મ મરણની
પીડાથી છુટી અખિલ આત્મામાં પોતાનો આત્મા ભણી દેવો)
મળવાનો હેતુ પાર પડે છે.

પ્ર૦ બ્રાહ્મણોને બુદ્ધે નેડે અણબનાવ થવાનું કારણ શું ?

ઉ૦ (૧) યજ્ઞો અંધ પાડી તેને ડેકાણે એક સંયમ, બીજું મનુષ્યપર
હેત, ત્રીજું એતન પ્રાણીના જીવને માન વીગેરે ફરજે બતાવી તે.

(૨) પરમેશ્વર અને માણસ વચ્ચે મધ્યસ્થ હોવાનો દાવો બ્રાહ્મ-
ણો ગુરૂ તરીકે રાખતા હતા તે દાવો રદ કર્યો તેથી.

પ્ર૦ બુદ્ધે પોતાનો મત ફેલાવા શી યોજનાઓ કરી ?

ઉ૦ સત્ત્વ માર્ગે ચાલનારા પોતાના સાઠ શિષ્યોને એશિઆમાં મોકલ્યા.
અને હિંદના દિગ્ગે તથા અનાર્ય અને બધી પ્રજાઓમાં મફત
ઉપદેશ કરવાને તેણે જતીઓનો પંથ સ્થાપ્યો.

પ્ર૦ બુદ્ધ મતની સભાઓ કેટલી અને ક્યાં ક્યાં થઈ ?

ઉ૦ (૧) બુદ્ધનો કાળ થયો (ઈ. સ. પે. ૫૪૩) તેજ વર્ષમાં તેના શિ-
ષ્યોએ ગુરૂનાં ઉપદેશક વચ્ચેનાં એકઠાં કરવા સાઠ પટણા પાસેની
ગુફામાં પેહેલી સભા કરી.

(૨) ઇ. સ. પે. ૪૪૩ માં તે મતને વધારે અને ઓછા અનુસરનારા વચ્ચેના વાંધા પતાવવા માટે ૭૦૦ શિષ્યોની બીજી સભા મળી હતી.

(૩) ઇ. સ. પે. ૨૪૪ માં અશોકે ૧૦૦૦ વડીલો એકઠા કરી પટણામાં એક સભા ભરી, અને તેમાં પીળાં લુગડાં પહેરી બુદ્ધને નામ જોટો ઉપદેશ કરતા હતા, તે જોટારૂ સુધારી નિર્ણય કર્યો.

(૪) ઇ. સ. ૪૦૦ સુમારે સિધિઅન રાજા કનિસ્કના આશરા નીચે બુદ્ધ મતનાં પુસ્તકોનું પુનઃ સંશોધ કરવા માટે મળી હતી.

પ્ર૦ બુદ્ધ મતને કયા કયા રાજાઓએ આશ્રય આપેલો છે ?

ઉ૦ મગધ અથવા બહાર પ્રાંતના ચંદ્રગુપ્તના પૌત્ર અશોકે અને વાલ્ય હિંદના રાજા કનિસ્કે.

પ્ર૦ અશોકે બુદ્ધ મત વધારવાનાં શાં શાં પ્રયત્નો કર્યા ?

ઉ૦ એણે ૬૪૦૦૦ ગોરજીઓને આશ્રય આપ્યો હતો. તથા ઘણા અપાશરા બંધાવ્યા, એ ખરચથી તેનું રાજ મઠ ભુમીના નામથી ઓળખાય છે. વળી બુદ્ધમતને રાજ્યધર્મ કર્યો. અને તે પારપાડવાને આગળ કહ્યા પ્રમાણે બુદ્ધ સભા ભરી, તેનાં જાહેરનામાં બહાર પાડ્યાં, દેખરેખ રાખવાને અધીકારી નીમ્યા, ઉપદેશ કરવા સાથે સાધુઓ મોકલ્યા, બુદ્ધમત શાસ્ત્રનું સંશોધન કરાવ્યું. લોકોપયોગી રસ્તા ઉપર કૂવા ખોદાવ્યા; ઝાડ રોપાવ્યાં, માણસને માટે ધર્મશાળા અને જનાવરોને માટે પાંજરાપોજો કરાવી, લોકોની રહેણી અને નીતિ ઉપર, તપાસ રાખવા અમલદારો નીમ્યા એ રીતે તમામ સ્વરાજ્ય અને પરરાજ્યની રૈયતને તરવાથી નહિ પણ પ્રબોધથી વશ કરી ધર્મ બદલાવવા પ્રયત્ન કર્યો. આથી દક્ષિણ એશિઆનો બુદ્ધમાર્ગ વાસ્તવિક જોતાં અશોકના વખતથી જણાય છે, વળી તેણે એ મતનાં માગધી ભાષાનાં પુસ્તકોનો (શાસ્ત્રના પાઠનો) સંગ્રહ કર્યો.

પ્ર૦ કનિસ્કે બુદ્ધ ધર્મને ફેલાવવાનો શો પ્રયત્ન કર્યો ?

ઉ૦ એના વખતમાં પાછળ જણાવેલી બુદ્ધની ચોથી સભા મળી હતી, એણે ધર્મ પુસ્તકોનું પુનઃ શોધન કર્યું, અને આખા એશિઆમાં ધર્મ પ્રસારકો મોકલ્યા. તેથી આનનો એ રાજ્યધર્મ થયો

અને તિબેટથી તે જપાન સુધી અને એશિઆના પશ્ચિમ દેશોમાં પણ ફેલાયો.

પ્ર૦ ગૌતમે બુદ્ધના અસ્તિત્વનો ધનકાર કેવી રીતે કર્યો છે ?

ઉ૦ કેટલાક પંડીતોનું કહેવું એવું છે કે બુદ્ધમત માત્ર કપિલના સાંખ્ય મતને આધારે છે, માટે કપિલ વસ્તુ એટલે કપિલનો વાસ એ લાક્ષણીક અર્થ છે. વળી કપિલ મતમાં માયા કે ભ્રાંતી વાદ છે, તે ઉપરથી બુદ્ધની માનું નામ માયાદેવી કરાવ્યું હશે; વળી બુદ્ધ શબ્દનો અર્થ જ્ઞાની થાય છે, આ રીતે અસ્તિત્વનો ધનકાર કરે છે.

પ્ર૦ બુદ્ધમત અને બ્રાહ્મણ ધર્મની હયાતીનું પરિણામ શું થયું ?

ઉ૦ અરવાચીન હિંદુધર્મ એ બેનું સંયુક્ત ફળ છે.

પ્ર૦ શીલાદિત્ય કોણ હતો ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૬૩૦ને સુમારે ઉત્તરહિંદનો બુદ્ધધર્મિ રાજા હતો.

પ્ર૦ એણે પોતાની કારકીર્દિમાં શાં શાં કામ કર્યાં.

ઉ૦ એણે ઈ. સ. ૬૩૪માં એક સભા ભરી હતી કે જેમાં બુદ્ધ અને બ્રાહ્મણ બંને ધર્મવાળા હતા. તેઓ પાસે સામસામે ધર્મવાદ કરાવ્યો હતો. અને છેલ્લે તેમાં બુદ્ધની પ્રતિમા, પછી સૂર્યની, અને છેલ્લે શીવની મૂર્તિ અનુક્રમે સ્થાપન કરી. વળી કનિસ્કના ઉત્તર ગ્રંથ, અને અશોકના દક્ષિણ ગ્રંથને માનનારાઓનો સંવાદ કરાવ્યો હતો.

તે દર પાંચ વર્ષે પોતાના રાજની ઉપજ તથા મેહલની દોલતનો ખજાનો અહ્લાહબાદ પાસે જાતીભેદ નહીં ગણતાં ખેરાત કરતો હતો. વળી ઓછવને છેલ્લે દહાડે પોતાનાં વસ્ત્રાનુષણ પણ પાસેનાઓને આપી દેઈ, બુદ્ધની માફક ભીખારી જેવાં ચીથરાં પહેરતો. એવી રીતે બુદ્ધના ત્યાગને સંભારતો.

પ્ર૦ બુદ્ધમાર્ગીઓનું વિશાળ વિદ્યા સ્થાપન કયું હતું, અને તે વિશે શું જાણીએ ?

ઉ૦ નલંદનો અપાશરો કે જ્યાં બુદ્ધમતની ૧૮ શાખાઓના ૧૦૦૦૦ જાતીઓ, અને નવા શિષ્યો ધર્મવિદ્યા, તત્ત્વજ્ઞાન, કાયદા, અને

વૈદ્યકવિદ્યા શિખતા તથા ભક્તિ કરતા હતા. અને તેનું અરચ રાજ ઉદારતા વડે ચાલતું હતું.

પ્ર૦ જૂદે જૂદે વખતે જુદમતે કયા કયા દેશોમાં પોતાની આણ વર્તાવી, અને હાલ તે કેવી સ્થિતિમાં છે?

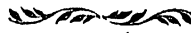
ઉ૦ અફઘાનીસ્તાન, નેપાળ, પૂર્વ તુર્કસ્તાન, તિબેટ, માંગોલિઆ, માંચુરિઆ, ચીન, જપાન, પૂર્વ આફ્રિકેલોગો, શિઆમ, ખ્સદેશ, સિંહલદ્વીપ, અને હિંદમાં પ્રવર્તાવ્યો હતો. હાલ પૃથ્વી ઉપર ખ્રિસ્તી, મુસલમાન, અને જુદ એ ત્રણ મોટા ધર્મોછે, તેમાંપણ જુદમત માનનારા ૫૦ કોડ માણસ છે.

પ્ર૦ હાલ હિંદમાં જુદમતને અનુસરીને કયો ધર્મ ચાલેછે ?

ઉ૦ જૈન મત.

પ્ર૦ હિંદના જૈન મત વિશે શું જાણેછો ?

ઉ૦ હાલ હિંદમાં એ મત માનનારા પાંચ લાખ માણસ છે. તેઓ યત્નનો અનાદર કરેછે કઠણ નીતિ પાળે છે. જીવહીંસા કરતા નથી. તેઓ વખતના બુત, વર્તમાન, અને ભવિષ્ય યુગો માનેછે અને તે દરેક યુગના ૨૪ ચોવીશ તિર્થંકર માને છે. તેમનાં દેરાઓમાં સંતમંડળની મોટા ક્રદની પ્રતિમાઓ રાખે છે, અને જાત્રાનાં સ્થળો, વૃક્ષવાળા પર્વતો અને ગુફાઓમાં પસંદ કરેલાં છે. દયા અને દાન એ તેમના મુખ્ય ગુણો છે.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

હિંદમાં ગ્રીક લોક ઇ. સ. પે. ૩૨૭ થી ઇ. સ. ૧૬૧ સુધી.

પ્ર૦ હિંદના પરદેશી સાથેનો ઇતિહાસ ક્યારથી શીર થાયછે ?

ઉ૦ ઇ. સ. પે. ૩૨૭માં ગ્રીક લોકોએ હિંદ ઉપર સ્વારીઓ કરી ત્યારથી.

પ્ર૦ ત્યાર પહેલાં કયા કયા પુરુષોએ ક્યારે ક્યારે હિંદનું કાંઈક જ્ઞાન પરદેશીઓને મુલ્યવેલું છે ?

ઉ૦ (૧) હોમર. (૨) ગ્રીક ઇતિહાસ કર્તા હેકાતૈઓસ, (ઈ. સ. પે.

૪૪૬ થી ૪૮૨ માં) (૩) હેરોડોટસ (ઈ. સ. ૪૫૦ માં)
(૪) કૃતેશીઅન (ઈ. સ. ૪૦૧ માં .)

પ્ર૦ હિંદમાં ગ્રીક રાજા સિકંદર આવ્યો તેનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૩૨૭ માં સિંધુ નદી આજંબી તાકસાલીઝ પ્રાંતમાં

થઈ ઝેલમને કાંઠે આવ્યો. ત્યાં તેની સામે પંજાબનો રાજા પો-
રસ લડ્યો, તેમાં પોરસનો હાર થયો, અને રાજા જખમી
થયો; છેલ્લે તેના હાથીએ દગો દેવાથી નાડો. સિકંદરે એને ખંડી
આ બનાવી તેનું પોતાનું રાજ સોંપ્યું. અને જીતાએલા ભાગ
ઉપર પોતાના વહાલા ઘોડાની યાદગીરી માટે બુકેકલા શહેર
વસાવ્યું. તથા ઝેલમની પૂર્વે નિકાયા વસાવ્યું. ત્યાંથી પોતે અમૃત
સર આગળથઈને જતાંવાટમાં સંગળ આગળ કાયેઆઈલોન્નેડ
લડ્યો. અને બિઆસ નદી ઉપર છાવણી કરી ત્યાંથીઆગળગંગા
તરફ જવાનો વિચાર કર્યો પણ ઉનાળાની હરકતોથી જવાયું નહીં
તેથી પાછો વળી ઝેલમ નદીમાં જળમાર્ગે ૮૦૦ માણસ સિંધમાં
મોકલ્યાં, અને બાકીનું લશ્કર કાંઠે કાંઠે પોતે લઈ સિંધમાં ગયોત્યાં
મુલ્તાનના માલ્લી ભોંક નેડે લડાઈ થઈ, તેમાં સખ્ત ઘા ખાધા.
આગળ ચાલતાં સિકંદરેઆ વસાવ્યું, અને ત્યાં કટલુંક ગદરદાક
લશ્કર મૂકી સિંધની દક્ષિણમાં ગયો, ત્યાં હેદ્રાબાદ વસાવ્યું. આ-
જગોએથી લશ્કરનો એક ભાગ ધરાની અખાતને રસ્તે મોકલ્યો
અને બાકીની ફોજ પોતે લઈ, ધરાને રસ્તે સુસા શહેરમાં
ગયો; અને ઘણું દુઃખ વઢી ઈ. સ. ૩૨૫ માં ત્યાં પહોંચ્યો

પ્ર૦ હિંદ ઉપર સિકંદરની સ્વારી કરવાનો શો નેમ હતો.

ઉ૦ સિંધ અને પંજાબ ઉપર સ્વારી કરી તેમાં ડેકાણે ડેકાણે શહેરો
વસાવ્યાં, થાણાં બેસાડ્યાં, અને ત્યાંના અધિપતીઓ સાથે સં-
બંધના કરાર કર્યા એ વીગેરે હકીકતો ઉપરથી એમ જણાયછે
કે, ફરી તેને પાછાં આવવાની આશા હતી. તેની સેનાનો ઘણો
ભાગ બાકત્રીયામાં રહ્યો. ઈ. સ. ૩૨૩ માં બાબિલન શ-
હેરમાં તેનો કાળ થયો, તેથી તે મતલબ પાર પડી નહીં.

પ્ર૦ સિકંદરના મુઆ પછી તેના રાજની શી વ્યવસ્થા થઈ ?

ઉં તેના રાજના ચાર ભાગ પડ્યા. તેમાં સિરિઆનું રાજ્ય સ્થાપનાર સેલ્યુકસના હાથમાં બાકિઆ અને હિંદ આબ્યાં.

પ્ર૦ સિકંદરના રાજની વહેંચણી થતી વખતે હિંદમાં નવી સત્તા કોણે સ્થાપી ?

ઉં ચંદ્રગુપ્ત.

પ્ર૦ ચંદ્રગુપ્ત વિશે શું જાણીએ ?

ઉં બ્યારે સિકંદરનો મૂકામ સિંધમાં હતો, ત્યારે પોતાની સત્તા સ્થાપવાને અથવા સમોવડીઆનો નાશ કરવાને જે સાહસીક પુરૂષો હુકિત્યો કરતા હતા તેમાંનો એક ચંદ્રગુપ્ત હતો. એ ગંગાના પ્રદેશમાંથી દેશવટો પામેલો પુરૂષ હતો. એણે ગ્રીકોની મદદ માગી પણ તેમાં નિષ્ફળ થયો, તેવામાં મગધ એટલે બહાર પ્રાંતોનો નંદવંશનો રાજા મરી ગયો, એટલે કેટલાક લૂટાડ્યોની મદદથી પાટલી પુત્ર એટલે હાલનું પટના રાજધાની કબજા કરી ગંગાના પ્રદેશમાં પોતાની સત્તા સ્થાપન કરી. એ વખતે સેલ્યુકસ સિરિઆનું રાજ સંભાળવામાં ગુંથાએલો હોવાથી એને ઉત્તર હિંદની બાદશાહી ઉભી કરવાની તક મળી. એણે પોતાની રાજની સિમા સેલ્યુકસના હિંદના રાજની સિમાની અડોઅડ લાવી મેલી. કાશ્મીરના ખીણનો અને પંજાબનો મૂલક સેલ્યુકસ પાસેથી વેચાતો લીધો. આ હીંદી મહારાજા સેલ્યુકસની દીકરી સાથે પરણ્યો હતો અને એના દરબારમાં ગ્રીક એલચી પણ રહ્યો હતો.

પ્ર૦ મેગાસ્થેનેસે હિંદનો શો હેવાલ આપ્યો છે ?

ઉં ઈ. સ. પે. ૩૦૦ થી ૧૭૦૦ સુધીમાં યુરોપીઅનોને હિંદ વિશેના મળેલા એહવાલોમાંથી ગ્રીક એલચી મેગાસ્થેનેસે લખેલો હેવાલ સર્વોત્તમ છે. એ લખેછે કે ચાર સાતીને ઠેકાણે (ખિડત, ભરવાડ, કારીગર, લડવૈયા, ચોકશી કરનાર, રાજમંત્રી, અને તત્વજ્ઞાની) સાત છે. (આગળ બતાવ્યા પ્રમાણે) બ્રાહ્મણોના ચાર આશ્રમ વર્ણવેલા છે. બ્રાહ્મણ અને અમણમાં ભિદ જણાવ્યો છે. ગુલામગીરીનો અભાવ છે; સ્ત્રીઓનું પતિવૃતાપણું અને પુરૂષોની બહાદૂરી આશ્ચર્યકારક છે, બારણે તાળાં વાસવાની

જરૂર નહોતી, કોઈ હિંદી જીલ્લો બોલતું નહોતું. નીશો કરતા નહીં, ઉદ્યોગી, ઊત્તમ ખેડૂતો અને હુન્નરમાં ચતુર હતા. સરકાર દરબાર ચઢતા નહિ. રાજવહિવટ મનુસ્મૃતિ પ્રમાણે ચાલતો હતો, તે વખતે ૧૧૮ રાજ્ય હતાં, પ્રત્યેક ગામ સ્થાનિક સ્વરાજ તરીકે બાક્યું. વીગેરે હિંદનો હેવાલ લખ્યો છે.

પ્ર૦ સિકંદર પછી હિંદ ઉપર ગ્રીક સ્વારીઓ થયેલી છે ?

ઉ૦ હા. સેલ્યુકસના પૌત્ર આનિતઓપસે ઈ. સ. ૨૫૬ માં ચંદ્રગુપ્તના પૌત્ર અશોકને કાર કર્યો હતો. ત્યારપછી સોલસે (ઈ. સ. ૧૮૧ થી ૧૬૧) સુધીમાં આક્રિઆના ગ્રીકોએ અયોધ્યા, મથુરા, પંજાબ અને સિંધમાં સ્વારીઓ કરી હતી પણ તેનું પરિણામ બળુવા જેવું થયું નથી.

પ્ર૦ ગ્રીક લોક હિંદમાં આવી ગયા તેની એધાણીઓ હિંદમાં રહેલી છે ?

ઉ૦ હા. કોતરણીકામ અને જગોળવિદ્યા, તેમાં ઔદનાં પૂતળાં અને પૂરાતની હિંદુ દેવગોમાં કોતરણી અને નકશી ગ્રીકોના આવવાની છે

—૦૦૫૦૦—

પ્રકરણ ૭ મું

સીધીઅન લોકની સ્વારીઓ ઇ. સ. પે. ૧૦૦

થા ઇ. સ. ૫૦૦ સુધી.

પ્ર૦ હિંદમાં ગ્રીક સ્વારીઓ અંધ પડ્યા પછી કયા પરદેશી લોકોએ ચઢાઈઓ કરેલી છે ?

ઉ૦ ઇ. સ. પે. ૩૦૦૦ વર્ષ ઉપર મધ્ય એશિઆમાંથી આર્યલોક આવેલા તેના મૂળસ્થાનના પૂર્વ ભાગમાં રહેનારા સીધીઅન લોકે ઈ. સ. પે. ૧૦૦માં સ્વારી કરી.

પ્ર૦ હિંદ શિવાય કયે કેકાણે શક લોકોએ ચઢાઈઓ કરેલી છે ?

ઉ૦ પૂર્વ તરફ ચીન ઉપર, આ વખતથી હિંદનો ચીન સાથે સંબંધ બેઠાયો છે.

પ્ર૦ શક લોકની હિંદ ઉપર કરેલી સ્વારીઓનું પરિણામ શું થયું ?

ઉ૦ ઈ. સ. પૂ. ૧૦૦ માં કરેલી શક લોકની ચઢાઈઓનું બળ પૂર

નેરમાં હતું. પણ ત્યાર પછી કેટલેક વર્ષે જંગીસખાં, અને તે-
મુરે જેવા નાયકોની સરદારી નીચે ઉત્તર હિંદમાં ઘણો વિનાશ
થયો. અને અંતે તેનું પરિણામ એ થયું, કે મુગલાઈ રાજની
સ્થાપના થઈ.

પ્ર૦ હિંદમાં શક લોકોએ કયાં કયાં રાજ્ય સ્થાપ્યાં ?

ઉ૦ (૧) હિમાલયની વાઝકોણમાં આવેલું બ્રહ્મચર્યા (ગ્રીકનું રાજ)
તેમણે જીત્યું.

(૨) થોડા વખત પછી પંજાબનું બ્રહ્મચર્યા ગ્રીક લીધું.

(૩) કાશ્મીરમાં બળવાન રાજ્ય સ્થાપ્યું, તે કુળમાં કનિસ્ક રાજ
થયો (એની હકીકત પાછળ આવી ગઈ છે) પ્રભમાં જીત્યો.

પ્ર૦ હિંદમાં હાલ શક જાતની પ્રજા કઈ મનાય છે ?

ઉ૦ પ્રથમ શકજાતો આવી તેમાં ગેટે ને દાદિ એ મુખ્ય ટોળીઓ હતી
તે ઉપરથી હાલ પંજાબમાં જાટ અને “ધે” આલાદ છે એમ
મનાય છે.

પ્ર૦ શક લોકને હિંદમાંથી હાંકી કાઢવા હિંદના કયા કયા રાજાઓએ
પ્રયત્ન કર્યો હતો ?

ઉ૦ વિક્રમાદિત્ય, અને શાલિવાહન.

પ્ર૦ વિક્રમાદિત્ય વિશે શું જાણીએ ?

ઉ૦ એ પરમાર કુળનો રજપૂત રાજા ૪૦ સં ૫૦૦ પદમાં ઉજ્જવનમાં
રાજ કરતો હતો. એ શક લોકનો અરિ એટલે શત્રુ, એ ઉપરથી
વિક્રમ શકારી રાજ કહેવાયો છે. એ પરદુઃખ ભંજન અને ચ-
ક્રવર્તિ મહારાજ હતો. એના દરબારમાં નવરત્નો હતાં તેમાંનો
એક કાળીદાસ પંડિત હતો, કે જેણે ઘણાં સંસ્કૃત પુસ્તકો બ-
નાવ્યાં છે. એ મહાસૂર અને વિદ્વાન રાજા હતો; આ વિક્રમ
શક લોકનાં ધાડાંથી દેશનો બચાવ કરવામાં, તેમજ વિદ્વાનોને
આમ્ર્ય આપવામાં, અને રૈયત ઉપર રૂડી રીતે રાજ ચલાવ-
વામાં મહાન ગણાએલો છે, તેથી એના મામની ખાતર લોકો
તેનો સંવત ગણવા લાગ્યા.

પ્ર૦ શાલિવાહન વિશે શું જાણીએ ?

ઉ૦ એ પૈડણના કુમારનો છોકરો હતો, પણ બુદ્ધિબળે રાજ્યસંપાદન કર્યું, એ ૬૦ સ૦ ૭૮ માં થઈ ગયો. વિક્રમ પછી આશરે સો વર્ષે શક લોકનાં ધાડાંની સામે લડવામાં એણે શૂરાતન બતાવ્યું હતું, તે ઉપરથી તેના માનની ખાતર લોકો શક ગણવા લાગ્યા છે, હાલ પણ ઉત્તર હિંદમાં તેનો શક ચાલે છે. અને તેનું વર્ષ ચૈત્રમાસથી શીર થાય છે.

પ્ર૦ વિક્રમ અને શાલિવાહન શીવાય શક લોકની સામા કયા કયા રાજ થયા છે ?

ઉ૦ (૧) મુંબાઈની વાલ્યકોણમાં ૬૦ સ૦ ૧૦૫ થી ૨૩૫ સુધી થયેલા શાહકુળના રાજાઓ.

(૨) અયોધ્યા અને ઉત્તર હિંદમાં ૬૦ સ૦ ૩૧૬ થી ૪૭૦ સુધીમાં થઈ ગયેલા ગુપ્ત કુળના રાજાઓ.

(૩) ૬૦ સ૦ ૪૮૦ થી ૭૨૨ સુધીના વલ્લભી કુળના રાજાઓ.

પ્ર૦ હિંદુઓએ નસાંગ કોણ હતો ?

એ એક ચીનાઈ જાત્રાળુ હતો. અને એણે ૬૦ સ૦ ૧૩૦ થી ૪૦ સુધીનો હિંદમાં આવી વલ્લભી રાજાનો હિવાલ લખી ગયો છે.

પ્રકરણ ૮ મું

હિંદુમતના વૃદ્ધિ ઇ. સ. ૭૦૦ થી ૧૬૦૦ સુધી.

પ્ર૦ હાલની હિંદી પ્રજા કઈ કઈ મૂળ જાતોથી થયેલી છે ?

ઉ૦ (૧) અનાર્ય (અનાડી) (૨) આર્ય (૩) શક કે તાર્તરી. આ ત્રણ મૂળ જાતોથી થયેલી છે.

પ્ર૦ આર્ય અને અનાર્ય એ બેની અવસ્થાનો મુકાબલો કરો ?

ઉ૦ અનાર્યો શિકાર ઉપર ગુજરાત ચલાવતા હતા, એ કે વધારે બાધાઓ વચ્ચે એક સ્ત્રી પરણતા હતા, વારસો બેનના છોકરાને આપતા અને અસુરદેવને પૂજતા હતા તથા તેમને પશુ માણસાદિનો ભોગ આપતા, એ તેમનો ધર્મ હતો.

આર્યો જમીન ખેડી પોતાનો નિર્ધાહ ચલાવતા, સ્ત્રીનો પતી

એકજ રાખતા, કુળાચારને વારસોના હક લગભગ હાલના જેવાજ હતા, દેવી દેવોને પૂજતા હતા, એ તેમનો ધર્મ હતો.

પ્ર૦ ઇ. સ. ૧૨૬૫થી ઇ. સ. ૪૦૦ સુધીમાં આવેલા શક લોકની અવસ્થા કેવી હતી.

ઉ૦ તેઓ અનાયોની માફક શિકારપર ગુલરો કરતા. તેમજ આ-
યોની માફક ખેતીવાડીનું કામ પણ કરતા હતા. પણ બીજી
કેટલીક ખામતમાં એ ખેતરોની વચ્ચેની ગોવાળીઆ અવ-
સ્થામાં હતા, તોપણ બુદ્ધમાં કુશળ હતા.

પ્ર૦ હિંદમાં આર્યકૃત સુધારામાં આચાર્યોને એકત્ર કરવાનું કામ પ્ર-
થમ કોણે કર્યું ?

ઉ૦ આર્યજાતીમાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, અને વૈશ્ય એ ત્રણેએ અનાયોને
નીચ જાતીમાં ગણી કાંઈ લેખવી, નહીં. પણ ઇ. સ. પૂ. ૫૦૦
ને સુમારે વિશાળ બુદ્ધમતવાળાઓએ આર્ય જાતની સત્તામાં
અસહનતા અનાયોને આણવાનું કર્યું. અને શક લોકોએ એ સત્તા,
આર્ય, અનાર્ય, અને શક એ ત્રણેને સરખી રીતે. અને સા-
માન્ય ધર્મથી જોડવાનું સ્વીકારી.

પ્ર૦ બુદ્ધ મત પડી બાબ્બાથી પરિણામ શું નિપજ્યું ?

ઉ૦ બ્રાહ્મણોએ એક નવો ઇલાજ કર્યો, એ નવો ઇલાજ તે એકત્ર
થએલો હિંદુધર્મ છે.

પ્ર૦ આ નવા (હિંદુધર્મ) ધર્મનો મજબૂત પાયો કેવી રીતે ગોઠવ્યો ?

ઉ૦ (૧) સાતિભિદ ઉપર સંસારી ગાંઠ.

(૨) વૈદીક ધર્મ માર્ગની સાથે બુદ્ધમત અને અનાર્ય લોકની જ-
ગલી વીધીઓ જોડી ઉત્પન્ન કરેલી એક્યતા. એ એથી હિંદુધ-
ર્મની અવસ્થા અંધારી.

પ્ર૦ સંસારીક ગાંઠને અર્થે સાતિભિદનો પાયો શી રીતે અંધારો ?

ઉ૦ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી ને વૈશ્ય એ જનોઈ પહેરનારી દ્વિજ જાતિને વે-
દના પવિત્ર ગ્રંથોનો અસમાન્ય તથાપિ સહભાગી થવાનો દાવો
રાખ્યો. અને શૂદ્રને (એકવાર જન્મેલા) જનોઈની તથા વેદના
ગ્રંથોનો અધિકાર ન રાખ્યો. તથાપિ તેમના રહેઠાણ અને ધં-

ધાથી નાતોની જાતીના ભેદ ઉપર વધારે અસર થયેલી છે. એ રીતે બ્રાહ્મણોમાં પણ જૂદા જૂદા દશ વર્ગ અને ૧૮૮૫ ગોત્ર કે ઉપજાતો છે. અને ક્ષત્રીમાં ૫૬૦ ગોત્ર છે.

પ્ર૦ હાલની હિંદની જુદી જુદી નાતોનું બંધારણ શાથી ઉત્પન્ન થયું ને કયા નિયમમાં ચાલે છે ?

ઉ૦ સાદી રીતે કુળવાચ્ચેના બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, વૈશ્ય, અને શૂદ્ર, આ ચાર વર્ગોમાં પોતાની જાતી, ધંધો, અને વસવાની જગ્યા, ના આધાર ઉપરથી નાતોના ઘણા ભેદ પડેલા છે. એવા હિંદમાં આશરે ૩૦૦૦ ભેદ છે. એ નાતો માંહોમાંડે લગ્ન વેહેવાર કરી શકતો નથી. અને ઘણીખરી એક બીજાનું આતી પણ નથી. તથાપિ નિયમ એ છે કે જેઓ નાતનો હિંદુ તેનાથી નીચો જાતનાએ રાંધેલું જમી શકતો નથી. વર્ગમાં વહેંચી આપ્યા પ્રમાણે દરેક જાતી પોતાના ધંધાને વળગી રહેલી છે, અને કેટલીકનીચ જાતીઓ પોતાના ધંધાના કારણથી જેઓ પંક્તિએ ચઢેલી છે. જેમકે વૈશ્યનું કામ એતી કરવાનું છે, છતાં તેઓ મોટા વેપારી થઈ ગયા છે.

પ્ર૦ નાતીઓ પોતાના હિતને અર્થે કેવી પ્રકારના નિયમો પાળી પાળી શકે છે ?

ઉ૦ દરેક નાત પોતાના રોજગારનું મહાજન છે. તેથી તેમનાં બાળ બચ્ચાંઓને તે રોજગાર સંબંધી અનુભવી કુળવણીનાં સાધન છે પોતાના ધંધાના નિયમો બાંધે છે. ઉજાણીઓ અને જાતી જાવડા વિગેરે કરી પરસ્પરની પ્રિતીમાં વધારો કરે છે. પોતાનો ચાલુ રોજગાર અને હુન્નર સંપૂર્ણતાને પમાડવા યત્ન કરે છે. પોતાના ધંધાને નિયમસર કમળમાં રાખી સંપીકા થઈ વર્તે છે. પોતાના ધંધામાં નવો માણસ દાખલ થાય તેની પાસેથી અમુક પ્રકારની દસ્તુરી લે છે. એ દસ્તુરી, તથા નાતનો ધારો તોડનાર પાસેથી લીધેલો દંડ, વિગેરેની આવેલી ઉપજમાંથી ઉજાણીઓ અને પોતામાંના ગરીબોનું, તથા માઆપવિતાનાં છોકરાંને મદદ આપવાનું અર્થ કરે છે.

પ્ર૦ હિંદનાતોની સંભાળથી કયા કયા ધંધાઓ સંપૂર્ણતાને પહોંચ્યાછે?

ઉ૦ મલમલ, રેશમીકપડુ, લપ્પો, મીનાકારી કામ, હથીઆર, અને જડાવ કામ વીગેરે.

પ્ર૦ નાત (ધંધાનું મહાજન) ઉપજ કરવાના કેવા ઉપાયો લેછે ?

ઉ૦ સુરત જીલ્લામાં એવી રીત છે કે કોઈ દીવસે અણોળો પાડવો હોય તો ફુકાન ઉઘાડી રાખવાનો હક હરીજ કરે છે.

પ્ર૦ હિંદુધર્મમાં બુદ્ધમતના ધારાની કઈ કઈ અસરો હજી રહેલીછે ?

ઉ૦ બુદ્ધ મતના દાન ધર્મનો ઉદાર ઉત્સાહ, તથા ધણાં ધર્મનાં આતાંઓ અને રીવાજો જેવા કે હુંડીઓ અને ધંધા ઉપરનીહકસાઈ ધર્માદા વાપરે છે. તથા પાંજરાપોળ અને કપૂતરખાંનાં વીગેરે હજી છે.

પ્ર૦ આનાય લોકની કઈ કઈ અસરો હિંદુધર્મ ઉપર હજી લાગુ છે.

ઉ૦ લાકડાનાં ઠુકાં તથા અણુધડ પથરા અને ઝાડની પૂજા, એ આનાયોની અસર છે.

પ્ર૦ શક લોકની કઈ કઈ અસરો હાલના હિંદુધર્મમાં ભાસે છે ?

ઉ૦ નાગપૂજા, લીંગપૂજા વીગેરે ભાસે છે.

હિંદુ ભક્ત માળનું પુસ્તક કોણે બનાવ્યું અને તેમાં શી હકીકત છે

ઉ૦ મધ્યયુગનાં સંતોનાં ચરીત્ર, અને તેમનાં કરેલાં અદ્ભુત ચમત્કારોની હકીકત તેમાં છે. આ ગ્રંથ ૩૦૦ વર્ષ ઉપર નાભાજીએ લેખ્યો હતો.

પ્ર૦ ભક્તમાળમાં કેવા પ્રકારના ચમત્કાર વર્ણવ્યા છે ?

ઉ૦ થએલા સંતો પૈકી મહાન પુરોહિત ધધિરના અવતાર ગણ્યા છે.

તેમના ચમત્કારોમાં કુંવીરોને પેટે જન્મ ધરેલો, સિંહોને જીતેલા મુએલાને જીવતા કરેલા, શરીરના કપાએલા અવયવો ફરીને ફટેલા, બંધીખાતાનાં બારણાં ઉઘડી ગયેલાં, અને સમૂદ્રે માગ દીધેલા વીગેરે ચમત્કારો છે.

પ્ર૦ હિંદુધર્મનો ઉપદેશ કરનારા કયા કયા મહાન પુરોહિત થઈ ગયા ?

ઉ૦ કુમારિલભટ્ટ, શંકરાચાર્ય, રામાનુંજ, રામાનંદ, કમ્બીર, ચૈતન્ય, અને વલ્લભસ્વામી.

પ્ર૦ કુમારિલ ભદ્ર વિશે શું જાણો છો ?

ઉ૦ એ બિહારના પવિત્ર બ્રાહ્મણ હતા, એમણે ઈ. સ. ના ૮ મા સૈકામાં સગુણ સ્ત્રી, અને ઇશ્વરના અસ્તિત્વ વિશે લોકોને બોધ કર્યો. અને હિંદમાંથી બુદ્ધ મતને હાંકી કાઢવા તત્પર થયા હતા.

પ્ર૦ શંકરાચાર્ય વિશે શું જાણો છો ?

ઉ૦ એ મલબારમાં જન્મ્યા હતા, અને કુમારિલભટ્ટના શિષ્ય હતા. એમણે કાશ્મિર સુધી પ્રવાસ કરી આખા ભરતખંડમાં ધર્મનો બોધ કરી ૩૨ વર્ષની ઉમરે કેદારનાથમાં દેહ ત્યાગ કર્યો.

બ્રાહ્મણોના વેદાંત મતને છેલ્લું રૂપ આપનાર, અને લોકપ્રીય પ્રબલધર્મ બનાવનાર, પોતે પ્રખ્યાત પુરૂષ હતા.

પ્ર૦ શંકરાચાર્યે કયો ધર્મ ચલાવ્યો ?

ઉ૦ શૈવીધર્મ ચલાવી શિવપૂજન શ્યાપીત કર્યું.

પ્ર૦ શિવ સ્વરૂપમાં કઈ કઈ શક્તિઓનો સામાવેશ રહેલો છે.

ઉ૦ સંહાર કરનારી અને ફરીથી ઉત્પન્ન કરનારી શક્તિ. તેમજ ઊંડુ - તત્વજ્ઞાન દર્શાવનાર શક્તિ બ્રાહ્મણોના વિશેષ દેવ તરીકે મનાઈ.

પ્ર૦ એ બંને શક્તિઓના સ્વરૂપથી લોકોમાં શી અસર થઈ ?

ઉ૦ શિવના એવા એવડા સ્વરૂપને લીધે ઊંચામાંઊંચા અને નીચામાં નીચા નાતો ઇશ્વર માનવા લાગી.

પ્ર૦ શિવનું (મહાદેવ)નું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ તેમની પત્ની દેવી તે સર્વોત્તમ ઇશ્વરી છે, એનું સાધારણ ચીન્હ લિંગ છે. ને તેનું પવિત્ર વાહન આખલો છે. તથા ઊરા ઉપર ત્રિ-શુળ રાખવામાં આવે છે.

પ્ર૦ શિવના સ્વરૂપનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ આર્ય લક્ષણમાં ગોરી ચાંમડી, ઊંડા ધ્યાનમાં બેઠેલા મસ્તકપર ગંગાનું ચીન્હ, પાસે પોઠીઓ વીગેરે.

અનાર્ય લક્ષણમાં—ગળામાં માણસના માથાની ખોપરીની માગા (રૂંદમાળા) સાપનાં, આભૂષણ, વાઘનું ચાંમડું આ-દેહું, ચારબુજ, અને હાથમાં દંડ તેને છેડે માણસનું માથુ લટકે છે. વીગેરે.

પ્ર૦ શિવ પત્નીના સ્વરૂપનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ (૧) આર્ય લક્ષણમાં ઉમા નામે કોમળ, કુલીન, અને મનોહરી છે.

(૨) અનાર્ય લક્ષણમાં કાળિકા નામે વિકાળ દેખાવની લોહી થી નિગળતી, માથે સાપનો મૂગટ, ગળામાં ખોપરીનો હાર માં-દામાંથી જ્વાળા નિકળતી, એવી ત્રાસજનક છે.

(૩) અને મિશ્ર સ્વરૂપમાં દુર્ગા નામે સુવર્ણ રંગની સુંદર પણ ખીવડાવતી, વાઘના વાહનવાળી એ રૂપ છે.

પ્ર૦ શિવપૂજનાં કેટલાં રૂપ છે ?

ઉ૦ મુખ્ય ૩૫ એ છે.

પ્ર૦ એ બંને રૂપનું દુંકામાં વર્ણન કરો ?

ઉ૦ (૧) શંકર સ્વામીની આત્મા પ્રમાણે વધારે વિચારવંત પુરુષો બા-હારની ક્રિઆઓ ન કરતાં ઈશ્વરેત્વની આરાધના મૌન ધ્યાનવડે કરે છે—અને સાધારણ બ્રાહ્મણો શિવના લિંગને ચંદન, કુલના હાર, ધૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય વડે કરે છે.

(૨) વધારે નીચ લોક અસંખ્ય જીવની હિંસા કરી, તેના ભોગ આપે છે. મરકી અને દુકાળના વખતમાં માણસનું લોહીદેવીનો કોપ ટાળવા આપે છે. મતલબ કે જેમ ગરજ વધારે તેમ શાંતી ભોગ મોટો હોય છે.

પ્ર૦ બીજી પૂજના રૂપનો દાખલો આપો ?

ઉ૦ સને ૧૮૯૯ ના દુકાળ વખતે શ્વકત્તા પાસે કાળિના દેવળમાં એક ગળુ કાપેલો છોકરો માલુમ પડ્યો હતો. તથા હુગલી ગા-મમાં દેવીનાં ડરામાં કૂંજથી શણગારેલું માથું મૂકેલું હતું.

પ્ર૦ શૈવપંથ કેટલા ભાગમાં વહેંચાયો છે ?

ઉ૦ તે ભાગમાં વહેંચાયો છે

પ્ર૦ તે પંથોના માનનારાઓની સ્થિતી અને ક્રિઆની ઉદ્દેશ્ય સુધી છે,

ઉ૦ શંકરાચાર્યોના શિષ્યોના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા સ્માર્ત બ્રાહ્મણો દક્ષિણ હિંદમાં છે. તેઓ પોતાનો બવ શાંત ભાવમાં કાઢે છે. દંડી સંન્યાસીઓ પોતાનો કાળ બિક્ષા કરવા જવામાં કાઢે છે.

અને ધ્યાન કરવામાં ગાળે છે. તેમાંના કેટલાક શિવના ત્રિજ્ઞ રૂપને વિધી કર્યા વિના ભજનારા છે અને કેટલાએક દેખીતી અનાર્થ દીક્ષા આપવાની ક્રિયા કરે છે. શિવના દીગ્બલુના બાન ગનું લોહી ભૈરવ નામે શિવના ભયાનક રૂપને અર્પે છે. અનાર્થ લોકના રૂઢી પ્રમાણે દંડી સંન્યાસીઓનાં મુડદાને દાટવાની કે કોઈ પવિત્ર નદીમાં નાખી દેવાની રીત પાળે છે. હરેક પ્રકારના સાધુઓ, વેરાગીમાં ગણાય છે. તેથી મૌન્ય ધારણ કરી જ્ઞાનમાં સમાએલા જ્ઞાનીઓથી માંડીને, ઠગારા બાવા, અને બકરાના ખેલ કરનારા મદારીઓની હાલત લગીના ગોસાંધરો વેરાગી કહેવાય છે. તેમજ દેહદમન અને યોગાભ્યાસ કરનારાથી તે ઉતરતાં ઉતરતાં માંસ ખાનારા અધોરીઓ સુધી શૈવ મારગીઓ છે.

પ્ર૦ વેદમાં કહેલા ગુણુ દર્શક વિશ્નુરૂપની મનુષ્ય ભાવમાં ગણના ક્યારે થઈ?

ઉ૦ ત્રણ ડગલાંમાં આપ્તુ વિષ રોકનાર રૂપે દેખા દીધી, ત્યારથી તેના અવતારો મનુષ્ય ગુણોને મળતા આવે, એવા હોવાથી તેઓ માણસ જોડે હળી ગએલા વહાલા મીત્ર થયા.

પ્ર૦ વિશ્નુના અવતાર કેટલા થયા ?

ઉ૦ મુખ્ય દશ, અને ૨૪ પણ કહેલા છે.

પ્ર૦ એ અવતારોમાં પૂજાને માટે મુખ્ય કયા પસંદ કર્યા ?

ઉ૦ રામ અને કૃષ્ણ.

પ્ર૦ એ બે અવતારોની વિશેષ વાત શેમ છે ?

ઉ૦ સાતમા અવતાર રામની હકીકત રુમાયણમાં છે. અને કૃષ્ણની કથા મહાભારતમાં છે.

પ્ર૦ વિશ્નુ પુરાણ ક્યારે બન્યું અને તેમાં શી હકીકત છે ?

ઉ૦ એ વૈષ્ણવ મતના ધર્મ સંગ્રહનું પુસ્તક ઇ. સ. ૧૦૪૫ માં બન્યું. અને તેમાં વેદના મત મહાભારત અને રામાયણના મળણમાં ગાળીને લીધા છે. એવા બીજાં ૧૮ પુરાણો છે. ને તેમાંના કોઈએકમાં વિશ્નુને સર્વથી એટલે અદૈત્ય બધા કહ્યા છે. અને

કોઈમાં શિવને કહ્યા છે. તથાપિ વધારે જાણમાં પેઠા છે ત્યાં અનાદ્યંત અદ્વૈત્ય બ્રહ્મને દર્શાવનારા બંનેને માન્યા છે.

પ્ર૦ વૈષ્ણવમત પ્રવર્તીવનાર રામાનુજ વિશે શું જાણીએ ?

ઉ૦ એ દક્ષિણ હિંદના બ્રાહ્મણ હતા. ઇ. સ. ૧૧૫૦ ની સાલમાં શૈવ માર્ગની સામે વૈષ્ણવ પંથનો ઉપદેશ પ્રથમ એમણે કર્યો. તેથી દક્ષિણના શિવમાર્ગી એલા રાજાએ તેમના ઉપર જૂલમ ગુજારવા માંડ્યો, તેથી પોતે મૈસૂરના જૈનરાજા પાસે ગયા. ત્યાં તેની દીકરીના અંગમાં જૂત ભરાયેલું હતું, તે કાઢવાથી તે રાજા વૈષ્ણવ થયો. એમણે મરતા સુધીમાં ૭૦૦ મઠ બંધાવેલા હતા, હાલ પણ તેમાંના ચાર છે. એમણે આર્યોને ઉપદેશ કર્યો, અને સંસ્કૃતભાષામાં ગ્રંથ લખ્યા.

પ્ર૦ રામાનંદ વિશે શું જાણીએ ?

ઉ૦ એ રામાનુજ સ્વામી પછીના પાંચમા આચાર્ય હતા. એમણે ઉત્તર હિંદમાં વૈષ્ણવ મતનો બોધ કર્યો. એમના નામ વર્ણના બાર શિષ્ય હતા(ચમાર, હજમ, સાબવી વીગેરે) એમણે સાધારણ લોકને બોધ કર્યો, તથા વૈષ્ણવ પંથનાં પુસ્તકો હિંદીભાષામાં રચ્યાં. ત્યારથી હિંદીભાષામાં સુધારો થયોછે. ઇ. સ. ૧૩૦૦-૧૪૦૦ માં થઈ ગયા.

પ્ર૦ કબીર વિશે શું જાણીએ ?

ઉ૦ એ રામાનંદના બાર ચેલામાંના એક હતા. એમણે બધી નફા તોને એક માર્ગમાં આણવાનો પ્રયત્ન કર્યો. અને પંદરમા સૈકાના આરંભમાં પોતાનો મત બંગાળામાં ફેલાવ્યો. હિંદુ અને મુસલમાન બેઉ દાખલ થઈ શકે એવી પંથ સ્થાપવાનો એમણે શ્રમ કર્યો. રામ અને અક્ષા એકજ છે એમ તેમનું કહેવું હતું.

પ્ર૦ ચૈતન્ય વિશે શું જાણીએ ?

ઉ૦ એ બંગાળાના નદીઆ ગામમાં રહેનાર બ્રાહ્મણના પુત્ર હતા. અને કોઈ પ્રખ્યાત ભક્તની દીકરી સાથે પરણ્યા હતા. એવીશ વર્ષે સંસાર ત્યાગ કરી ઓરિસ્સામાં, બાકીનો બધા ધર્મબોધ કરવામાં ગાળ્યો. ઇ. સ. ૧૫૨૭ માં તે અદૃશ્ય થયા. ધર્મવિશે

એમનો અભિપ્રાય એ હતો કે બધા માણસો ભક્તિ કરી શકે, અને તેથી સરખા શુદ્ધ થાયછે. પૂર્ણનિઃસંશય આસ્યા અને નિરંતર ભજન એ તેના પંથની મુખ્ય દીક્ષા હતી. ધ્યાનથી મોક્ષ મારગ છે. તેમણે ચલાવેલા પંથમાંથી એક ઉપપંથ નિકળ્યા, તે પંથની બાવીઓએ બંગાળામાં સારા કુટુંબોના જ્ઞાને કેળવણી આપવામાં ૫૦ વર્ષ ઉપર આગેવાની પકડીછે.

પ્ર૦ વક્ષભ સ્વામી વિશે શું જાણીએ. ?

ઉ૦ ચૈતન્યના મરવા પછી વૈશ્ણવ મતની ઉતરતી થવા લાગી તેવામાં ૬૦ સમ ૧૫૨૦ ને સુમારે ઉત્તર હિંદમાં એમણે બોધ કર્યો, કે જીવના ઓદ્ધારને અર્થે તપ કે કાયાકષ્ટ કરવાની જરૂર નથી. તેમ નાગા બુખ્યા રહેવાની પણ જરૂર નથી. પણ પુષ્ટી માર્ગ એટલે સંસારનાં સુખ ભોગમાં જીવાત્માનો ઓદ્ધાર થઈ શકે છે. મોક્ષનું પૂર્ણ સાધન ભક્તિ છે, એમ મનાવી રાધાકૃષ્ણની ભક્તિમાં તેઓનું ચિત્ત લગાડવાનો બોધ કર્યો અને પોતાના પંથમાં નીચ વર્ણને ન ભિળતાં શાહુકારો અને વેપારીઓને લેવાનો યત્ન કર્યો.

પ્ર૦ હિંદની પ્રજાનું મુખ્યત્વે કરીને ધર્મબંધન શું છે. ?

ઉ૦ હિંદ પ્રજાને શિવ અને વિશ્ણુની ભક્તિ એ તેના ધર્મનું બંધનછે. ધણા કેળવાયેલા બ્રાહ્મણો એકેશ્વરી મતના છે. ઓછા કેળવાયેલા ઈશ્વરત્વના કોઈપણ રૂપને પસંદ કરીને તેને ઈષ્ટ તરીકે પૂજે છે. સાધારણ બ્રાહ્મણ શિવના લોગને પૂજે છે, મધ્યમ વર્ગમાં લોકો અને વેપારીમંડળ વિશ્ણુના કોઈ અવતારને ભજે છે. નીચ વર્ણો સંહાર કરનાર શિવને કે બધંકર કાળી જેવી કોઈ નારી રૂપને આરાધે છે.

પ્રકરણ ૯ મું.

પ્રથમ આવેલા વિજઈ મુસલમાનો ई. સ. ૭૧૪થી ૧૫૨૬

પ્ર० બુદ્ધ માર્ગને હાવી હિંદુ ધર્મ પ્રબળ થતો હતો. તે અરસામાં
કયા પરદેશી લોકોનું આવવું થયું ?

ઉ० આરબ લોકોનું.

પ્ર० આરબ લોક કયો ધર્મ પાળતા હતા અને તે ધર્મ ચલાવનાર કોણ ?

ઉ० મુસલમાની કે ઇસલામી ધર્મ પાળતા હતા, તે ધર્મ હજરત મ-
હમદ પેગંબરે ચલાવ્યો.

પ્ર० હજરત પેગંબર વિશે શું જાણીછો ?

ઉ० એ ઈ०સ० ૫૭૦ માં મક્કામાં જન્મ્યો, અને ઈ०સ० ૬૩૨ માં
મરણ પામ્યો. તેના મુઆ પછી મુસલમાનોએ હિંદુકુશ પર્વતમાં
વસતારી પ્રજાઓ ઉપર સ્વારીઓ કરી. પણ તે વખતે પ્રોતાની
નિર્બળતાના કારણથી શીમાન હિંદ કબજે કરી શક્યા નહીં.

પ્ર० આરબલોકોએ પ્રથમ હિંદ ઉપર ક્યારે અને ક્યાં ક્યાં સ્વારીઓ
કરી ને તેનું પરિણામ શું થયું ?

ઉ० ઈ०સ० ૬૩૬ માં બરચ ઉપર ઉરમાને નૌકાશૈલ્ય મોકલ્યું. તેમ-
જ ઈ० સ० ૬૬૨-૬૪ માં સિંધ ઉપર હુટ કરવાને સ્વારીઓ
આવી, પણ તેમાં તેમનું કાંઈ ખર્ચું નહીં. પરંતુ કોઈ હિંદઅંદરમાં
અરબી વહાણ કબજે થયું હતું.

પ્ર० ત્યારપછી કયો મુસલમાન હિંદ ઉપર આવ્યો અને તેણે
શું કર્યું ?

ઉ० કબજ થયેલા વહાણની નુકશાની ભરી લેવા ઈ० સ० ૭૧૨
માં મહમદ કાસમ સિંધ ઉપર આવ્યો. તેણે જય મેળવી હિંદમાં
થાણાં ખેસાડ્યાં. અને આગળ વધવાની તેની હીમત હતી
પણ ઈ० સ० ૭૧૪ માં મોત થવાથી મુસલમાનો અટક્યા એવું
કહેવાય છે કે ૭૫૦ રજપૂતોએ મુસલમાન હાકિમને હાંકી કાઢ્યો.

પ્ર૦ સિંધ ઉપર આરમ લોકોએ સ્વારીઓ કરી તેમાં હિંદી રજપૂતોએ કેવું શુરાતન બતાવ્યું.

ઉ૦ જો કે રજપૂતો તેમનાથી હાર્યા ખરા પણ પોતાનાં યૌરં છોકરાં બાળી મૂકી પોતે કેસરીઆં કરી મરતા સુધી લડી ખરી બહાદૂરી બતાવી.

પ્ર૦ મુસલમાન સ્વારીઓ વખતે હિંદમાં ક્યાં ક્યાં રાજ્ય મુખ્ય હતાં?

ઉ૦ (૧) સિંધુના પ્રદેશમાં અને જમુનાને ઉપલાણે પાસે રજપૂત રાજા રાજ કર્યા હતા.

(૨) મધ્ય ભાગમાં પટાવત રાજ્યોનો ઉપરી કનોજનો મહારાજા અધીરાજ હતો.

(૩) બીહારમાં બૌદ્ધમતના રાજા રાજ કરતા હતા.

(૪) માળવાનું હિંદુ રાજ્ય વિક્રમાદિત્યના પ્રખ્યાત નામે યજ્ઞકર્તું હતું.

વિંધ્યા પર્વતની દક્ષિણમાં આવેલાં રાજ્યો.

ચેરા, ચોળા, અને પાંડ્ય કુળનાં અનાર્ય રાજ્યોના આશ્રય નીચે કેટલાંક રણશૂર રાજ્યો હતાં.

પ્ર૦ આ હિંદના રાજ્યોથી મુસલમાન હલ્લો કરનાર ઉપર શી અસર થઈ ?

ઉ૦ હિંદુઓનાં રાજ્યોની લશ્કરી રચના, અને સિંધના રજપૂતોએ બતાવેલા શુરાતનથી મુસલમાન હલ્લો કરનારાઓએ સુમારે ૩૦૦ વર્ષ સુધી હિંદ ઉપર નહીં આવતાં હિંદુકુશની પશ્ચિમ એશિઆમાં, આફ્રિકામાં, અને દક્ષિણ યુરોપમાં રમેતને ક્રાન્સ સુધી પોતાનો નવચંદ્ર પતાકાનો ઝુંડો ફેરવ્યો.

પ્ર૦ કુશ્મીરનાં આવતા અટકાવવાને હિંદનાં રાજ્યોની શક્તિ કેવા પ્રકારની હતી?

ઉ૦ તેમનાંથી સંપીલાપણું હતું. અને ઉપરી કે ચક્રવર્તિ રાજાને જીત્યા પછી તે રાજ્યમાંથી પૈસાકે પૈસાકે રાજ્યો છાતવાનું કામ કુશ્મીરનાં લોકો ખૂબીએ અને કંટાળા બેસેલું હતું.

પ્ર૦ ઇ. સ. ૯૭૦ ની સાલમાં હિંદના થડમાં કયું મુસલમાની રાજ્ય હતું?

ઉ૦ ગીજનવીનું ટુકડી મુસલમાની રાજ્ય હતું. તેનો સમ્બક્તગીન નામે સુલતાન હતો.

પ્ર૦ સમ્બક્તગીનને હિંદના કયા રાજ સાથે યુદ્ધ થયું ને તેનું કારણ શું?

ઉ૦ પઠાણ લોકનાં ધાડાંથી ખીજવાઈ જઈ લાહોરના જયપાળે ગીજનવી ઉપર ચઢાઈ કરી તેથી ખંનને યુદ્ધ થયું

પ્ર૦ એ લડાઈનું પરિણામ શું થયું ?

ઉ૦ હિંદુરાજ જયપાળ હાર્યો અને તેનો રસ્તો ખાજવાથી ૫૦ હાથી તથા ૧૦૦૦૦૦૦ દહામ મોકલી આપવા કબૂલ કર્યો. લાહોરમાં આવતાં બ્રાહ્મણોની સલાહથી દંડ મોકલ્યો નહીં, તેથી સમ્બક્તગીને ફરીથી જયપાળને હરાવ્યો. અને પેશાવરમાં અફઘાન સરદારના હાથ નામે ૧૦૦૦૦ રૂાઓનું થાણું ખેસાડ્યું. તેથી પઠાણોના હાથમાં ખે પહાડી નાકાં આપ્યાં.

પ્ર૦ સમ્બક્તગીન ક્યારે મરણ પામ્યો અને તેની ગાદીપર કોણ બેઠું ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૯૯૭ માં અને તેની ગાદીએ તેનો ૧૬ વર્ષની ઉમરનો છોકરો સુલતાન મહમદ બેઠો, કે જે મહમદ ગીજનવીને નામે ઓળખાય છે.

પ્ર૦ એણે પ્રથમ શું કર્યું ?

ઉ૦ ખેબર ઘાટની પશ્ચિમમાં ચાર વર્ષમાં પોતાની સત્તા સ્થાપન કરી

પ્ર૦ મહમદ ગીજનવીએ હિંદ ઉપર કેટલી સ્વારીઓ કરી ? અને તે ક્યારે, ? ક્યાં ક્યાં ?

ઉ૦ સત્તર. તેમાંની તેર પંજાબમાં પશ્ચિમ ભાગ જીતવાને, એક કાશ્મીર ઉપર, અને ત્રણ કનોજ, ગ્વાલીઅર અને સોરઠી સોમનાથ ઉપર મળીને ૧૭ થઈ.

પ્ર૦ એ સ્વારીઓમાંથી જાણવાલાયક સ્વારીઓનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૦૦૧માં લાહોરના દેશ જયપાળ ઉપર કરી તેને હરાવ્યો. જયપાળ ખેવાર હારવાથી હિંદુ રીત પ્રમાણે રાજ કરવાને નાલાયક

ઠરવાથી પોતાના દીકરા અનંગપાળને રાજ્ય આપી પોતે બળી મૂક્યો. કાસ્તિમર ઉપર ચડાઈ કરી તેમાં ક્રૂતે ન મળી. છઠી સ્વા-રીમાં અપોધ્યા અને માળવા સુધીના ભૂપતિઓ એક સંપથી લડવાને ભિગા થયા હતા તેમાં ખરચીને સારૂ સ્ત્રીઓએ પોતાનાં ઘરેણાં ગાંઠાં વેચીને મદદ મોકલી હતી, તેમાં મહમુદે પેશાવર પાસે ખાહી ઓઢાવી મોરચા ખાંધી પોતાનું રક્ષણ કર્યું. લાગ આવતાં રજપૂત સેન્યાપત્ર. છાપો માર્યો, પાણ હાર્યો અને ગકર લોકે હાવણીમાં પેશી ૪૦૦૦ માણસ કતલ કર્યા. થાનેશ્વર અને નગર કોટનાં દેવળોમાંથી મહમદ બેહદ ધન હરી ગયો. સન ૧૦૨૪ માં સોળમી પ્રખ્યાત સ્વારી સોરઠી સોમનાથ ઉપર કરી. તેમાં ઘણીવાર તેના સિપાઈઓ કતલ થયા છતાં આખરે સોમનાથ લીધું. હિંદુઓ પાંચ હજાર મુડદાં પડતાં મુકી હોડીઓમાં બેસી નાઠા. મહમદે દેવળમાં જઈ મૂર્તિના ચાર કડકા કરી તેમાંથી અથાગ ધન તથા ઝવેર અને સૂકડનાં ખારણું લઈ ગીઝની ગયો. રસ્તે તેનાં હજારો માણસ પાણી વીના રઝળી રખડી મરણ પામ્યાં.

પ્ર૦ સુલતાન મહમદની સ્વારીઓનું પરિણામ શું થયું?

ઉ૦ દરેક સ્વારીને અંત્યે હિંદમાં મુસલમાન સત્તા બળવત્તર થતી હતી. એની સત્તર સ્વારીઓ અને ૨૫ વર્ષ સુધીનાં યુદ્ધોનું ફળ એ થયું. કે પંજાબ અને તેની પશ્ચિમના મહાલો મુસલમાનોને તાબે થયા. કનોજ અને ગૂજરાત સુધી તેની ધાડોનાં સંભારણાં રહ્યાં, તેણે હિંદમાં કરેલી સ્વારીઓ દેશ જીતવાનાં નેમથી નહીં. પણ દેવસ્થળ વાળું ગામ લૂટવું કે મૂર્તિ બાગવી એ તેનો નેમ હતો.

પ્ર૦ મહમદ ક્યારે મરણ પામ્યો?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૦૩૦ માં ગીઝનીમાં તેનો કાળ થયો.

પ્ર૦ મહમુદ વિશે કેવી વાતો આજે છે?

ઉ૦ સોમનાથની મૂર્તિ બાગતાં મંળતા દ્રવ્ય ઉપર ન લોભાતાં મૂર્તિ ખંડન કરવાની નામનાને વધારે પસંદ કરી હતી. મુસલમાન ત-

વારીય લખનારાંઓએ તેની બહાદરી, ભક્તિ, અને ખરચની નોંધ આપેલી છે, તેમાંથી મળી આવે છે કે એક વખત એક ગરીબ ડોશી તેના પાસે પોતાના છોકરાને ઇરાકનાં રણમાં મારી નાંખ્યા બાબત ફરિઆદ કરવા ગઈ. બાદશાહે તેને જવાબ આપ્યો કે એટલે દુર તપાસ રાખવી કઠણ છે. આવા જવાબથી ડોશીએ કહ્યું કે “સચવાય એટલા મુલક જીતોતો સારું” આ વાતનો બાદશાહે ઊંડો વિચાર કરી તેને બક્ષિસ આપી, અને તે જગોએ માણસોનું રક્ષણ કરવા સ્તારો મોકલ્યા.

ફરફુશી કવીએ તેનાં ચરીત્રનું (શાહનામું) પુસ્તક બનાવ્યું હતું. તે મુલતાનને વાંચી સંભળાવતાં તેણે દર*બતે ૧ દહામ આપવો કબ્જ કર્યો. પછી પોતાની કંજુસાઇથી કવિને ૬૦ હજાર સોનાના દહામને બદલે રૂપાના આપવા માંડ્યા તે તેણે લીધા નહીં, અને દરબાર તજ ગયો. મુલતાન નીચ કુળની સ્ત્રીથી ઉત્પન્ન થયેલો છે એ વિશે એક કવિતા જોડી. મુલતાને તે સાંભળી તેનાં ઉપર ગુસ્સે ન થતાં પોતાની કંજુસાઇનો પસ્તાવો કરવા લાગ્યો અને કવિને એક લાખ સોનાના દહામ મોકલ્યા પણ તે કવિને પહેંચતા અવલ કતી પોતે મરી ગયો હતો.

પ્ર૦ ગીલની વંશ ક્યાંથી તે ક્યાં સુધી ચાલ્યો?

ઉ૦ ૪૦ સ૦ ૧૦૦૧ (મુલતાન મહમદ) થી ૧૧૮૬ સુધી (ખુશ્ રૂ સુધી).
એ રીતે મુલતાનોનું રાજ્ય ૧૬૫ વર્ષ ચાલ્યું.

પ્ર૦ ગીલની મુલતાનોને કઈ દુશ્મનાવટ કોની સાથે ચાલતી હતી?

ઉ૦ અફઘાનીસ્તાનમાં આવેલા ગોરના હાકેમો સાથે.

પ્ર૦ ગીલની અને ગોરના હાકેમો વચ્ચે કેવા પ્રકારના ઝઘડા ચાલ્યા અને તેનું પરિણામ શું થયું.

ઉ૦ ૪૦ સ૦ ૧૦૧૦ માં મુલતાન મહમદે ગોરને વંશ ક્યું હતું તેણે

૪૦ સ૦ ૧૦૫૧ ને સુમારે ગોર હાકેમ ગીલની હતી માનવ

મહાબનોમ પકડી તેનાં ગ્રંથાં કાપી તેનું લોહી ગોરનો કિલ્લો મ-

જુવાના કોલમાં વાપરું. એમ વારાફરતી ઘણીવાર થયા પછી આખરે સન ૧૧૫૨ માં ગોરી જીત્યો. સુલતાન ખુશરુ લાહોરમાં નાશી ગયો તેની ખાસેયી ૧૧૮૬ માં મહમદગોરીએ (શહાજુદ્દીન) લાહોર છીનવી લીધું.

પ્ર૦ મોરવંશના રાજા કઈ જાતના હતા ને તે વંશ ક્યાંથી તે ક્યાં સુધી ચાલ્યો ?

ઉ૦ અફઘાન જાતનાં ૬૦ સ. ૧૧૮૬ થી ૧૨૦૬ સુધી. ૨૦ વર્ષ સુધી.

પ્ર૦ મહમદગોરીએ લાહોર જીત્યાં પછી શું વિચાર કર્યો ?

ઉ૦ હિંદ જીતવાનો.

પ્ર૦ તે વખતે હિંદમાં મોટાં મોટાં રજપૂત રાજ્ય ક્યાં ક્યાં હતાં ?

ઉ૦ (૧) દિલ્હીમાં તોમાર જાતના રજપૂતનું રાજ્ય.

(૨) કનૌજમાં રાઠોડ જાતના રજપૂત રાજાનું રાજ્ય.

(૩) અજમેરમાં ચૌહાણ જાતના રજપૂતનું રાજ્ય.

(૪) ગુજરાતમાં વાઘેલા રજપૂતનું રાજ્ય.

પ્ર૦ હિંદમાં શહાજુદ્દીન ક્યાં અને ક્યારે ચઢાઈ કરી, અને તેનું પરિણામ શું થયું.

ઉ૦ ૬૦ સ. ૧૧૯૧ માં દિલ્હી ઉપર પેહલવી લઢાઈ કરી, પણ સ્થાને-શ્વર આમળ પૂરું હાર ખાધી, સપ્ત માર ખાઈ પાછું નાસવું પડ્યું, તેમાં ૪૦ મૈલ સુધી રજપૂતોએ તેનો કેડો મૂક્યો નહીં.

ફરીને ૧૧૯૩ માં અફઘાનો પંજાબ ઉપર ચઢી આવ્યા તેની સામો પણ પૃથુરાજ લલ્યો ને રણમાં મેંડ્યો. તેમાં તેની રાણી સતી થઈ એ રીતે અજમેર લીધું.

ત્રીજુ રાઠોડનું રાજ્ય ૧૧૯૪ માં લીધું ને રાઠોડ રાજા રણમાં પડ્યો. આ રીતે ત્રણ રાજ્યો જીત્યાં, આથી રાઠોડ રજપૂતો અને ખીજા ઉત્તર હિંદના રજપૂતોએ સંપ કરી પઠાણોને ત્યાં ન રહેવા માટે સિંધુનદીનાં પૂર્વના રણની કોરે વર્ષાને લશ્કરી રાજ્ય સ્થાપ્યાં, કે જે હાલ રજપૂતાનાને નામિ એળખાયછે. આ રીતે શહાજુદ્દીન કાશી અને ગ્વાલીયર સુધી જાતે આવ્યો હતો.

પ્ર० શાહાબુદ્દીનના કયા સરદારે બિહાર અને બંગાળા જીતાં ?

ઉ० બક્તિયાર બિહાર નામના સરદારે ૬૦ સં ૧૧૬૬ માં બિહાર અને સન ૧૨૦૩ માં (ગંગાનો ઉદ્ધટા) નીચલો બંગાળ ત્યાંના ધન રડા ૮૦ વર્ષના ધાર્મિક લક્ષ્મણસેન રાજા પાસેથી વગર લડાઈએ જીતી લીધો. લક્ષ્મણસેને નાશી જઈ પોતાનો ભવ જગંનાથપૂરીમાં જગંનાથની શેવામાં ગૂંજ્યો.

પ્ર० શાહાબુદ્દીન ગોરીથી હિંદુ રજપૂતો કેમ હાર્યાં ?

ઉ० રજપૂત કુટુંબોમાં કલહ હોવાથી, તેઓ સંપ કરી શક્યા નહીં.

પ્ર० એ વખતનો કુટુંબ કલહ શી રીતે વર્ણવ્યો છે.

ઉ० દિલ્લી તથા અજમેર ઉપર રાજ્ય કરનાર મોહાણ રાજાએ પૃથુ-રાજ (સાર્વભૌમ રાજા) એ નામ ધારણ કર્યું તેની અદેખાઈ કરનારા કનોજના રાઠોડ રાજાએ પ્રાચીન અશ્વમેધને મળતો મહોત્સવ કરી પોતાનું ચક્રવર્તિપણું પ્રસિદ્ધ કર્યું. અને તે વખતે પોતાની કુંવરીનો સ્વયંવર રચ્યો. આ પ્રસંગે હલકા નોકરનાં કામ મંડળીક રાજા રાણાઓએ કરવાં પડેછે, તે નિયમ પ્રમાણે દિલ્લીના મોહાણ રાજાને ભાગ દારપાળ (દરવાન)નું કામ કરવા હુકમ કાઢ્યો હતો. એ વાત દિલ્લીના રાજાને ન ગમવાથી હાજર થયો નહીં. ત્યારે રાઠોડ રાજાએ તેને ઠેકાણે આડિઆ બનાવી ગોડવ્યો. કુંવરીએ વરમાળ મોહાણ રાજાને વરવા કાળે આડિઆને આરોપી તેવોજ મોહાણ રાજા કંન્યાને લઈ આલતો થયો. રાઠોડ રાજા લડવા સામો થયો અને હુમલો કરવા અક્ષગાન ગોરીને બોલાવ્યો. કે જેથી વારાહરતી બંને હિંદુ રાજાઓનો વિનાશ થયો.

પ્ર० મહમદ ગીજનવી અને મહમદ ગોરી બંનેની હિંદની દેવારીઓનો સુકાબલો કરો ?

ઉ० ગીજનવી ધર્માર્થે પોતાનું પરાક્રમ અને શૂરાતન દેખાડનારો હતો. પણ ગોરીરાજા લોભાર્થે લડનારો હતો. ગીજનવીના સ્વારીઓ દેવાલયો તોડવાની હતી. અને ગોરી મુલતાનની સ્વારીઓ પ્રાંતો મેળવવાના ઈરાદાની હતી.

પ્ર૦ ગોરીપાદસાહે ગીજનવી રાજ્યો કરતાં રાજ્યની સીમા કેટલી વધારી ?

ઉ૦ સખર્તગીને ગીજનના રાજની હદનું થાણું પેશાવરમાં કુંડું હતું. મહમદ ગીજનવીએ પશ્ચિમ પંજાબ સુધી હદ વધારી હતી. પણ મહમદગોરીએ, તો સિંધુના ડેલ્ટાથી તે ગંગાના પ્રદેશ સુધી આખા ઉત્તરહિંદમાં વધારો મૂકી.

પ્ર૦ મહમદગોરી ક્યારે મુઝો સે તેના રાજ્યનું શું થયું ?

ઉ૦ એ સને ૧૨૦૬ માં મરણ પામ્યો. તેના હિંદના રાજ્યનો ભાગ તેના કુતબુદ્દીન નામે સરસુમાના હાથમાં હતો. તે રાજ્યનો તેજ ધણી થઈ પડ્યો.

પ્ર૦ હિંદમાં રહીને રાજ કરનારો પેહેલ વહેલો મુસલમાન બાદશાહ કોણ હતો ?

ઉ૦ શાહુદ્દીન ગોરીનો સરસુમા કુતબ-ઉદ-દીન અને તેની ઓલાદના બાદશાહ હતા.

પ્ર૦ કુતબઉદ્દીને ક્યાંથી ક્યાં સુધી રાજ કર્યું. અને રાજધાની ક્યાં કરી ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૨૦૬થી ૧૨૧૦ સુધી, અને દિલ્લીમાં રાજધાની કરી.

પ્ર૦ એણે પોતાની કારકીરદીમાં શું કર્યું ?

ઉ૦ જમદા નકશીદાર અને હીંદુ ઘાટના સુંદર સ્તંભો વાળી કુતબમશીદ બંધાવી કે જેમાં કુરાનનાં પ્રકરણ કોતરાયાં હતાં અને જેનું શિખર શંકુ આકારનું એવો કુતબમિનાર બંધાવ્યો.

પ્ર૦ એના વંશને યુલામવંશ કેમ કહ્યો છે ?

ઉ૦ પ્રથમ એ જાતે તુર્કિયુલામ હતો. અને તેની ગાદીએ બેસનારા-માંના કેટલાક નિચ અવસ્થામાંથી પોતાની બહાદૂરીથી કે કાવી-ત્રાંથી રુજ્ય પામ્યા હતા માટે.

પ્ર૦ યુલામ વંશમાં સર્વથી મહાન સુલતાન કયો થયો છે ?

ઉ૦ એ વંશનો ત્રીજો રાજા અલ્તમસ.

પ્ર૦ અલ્પમસના વખતમાં ક્યા ક્યા બનાવ બન્યા ?

ઉ૦ નીચલો બંગાળ અને સિંધના હાકેમો સ્વતંત્ર થઈ બેઠા હતા, તેમને એણે જાણ્યા. ચંગીજખાંન મોગલ કોઈ અફઘાન રાજાની પુઠે લાગીને ઘાટો એાળંગી આણીમેર આવ્યા. પણ સિંધુ આગળ અટક્યો તેથી દિલ્હી ઉગરી. તેના મરતા પેહેલાં હિંદુઓના ઉઘાડા ઝગડા નરમ પડ્યા, અને પંજાબ, વાઘ પ્રાંતો, બિહાર નિચલો બંગાળ, અજમેર, ગ્વાલિઅર, માળવા અને સિંધમાં દિલ્હીના સુલતાનનીવતી મુસલમાન સૂબેદાર અમલ કરવા હતા. બગદાદના ખલિફોએ હિંદનું જુદું મુસલમાની રાજ્ય કબૂલ રાખ્યું, જુદા સિકા પાડ્યા.

પ્ર૦ અલ્પમસ ક્યારે મુઘલો અને તેની ગાદીએ કોણ બેઠું ?

ઉ૦ એ ૧૨૩૬માં મરીગયો, ને તેના દીકરી રજિયાબેગમ ગાદીએ બેઠી.

પ્ર૦ રજિયાબેગમ વિશે શું જાણીએ ?

ઉ૦ દિલ્હીના મુસલમાની તખ્તપર બેસનાર નારી જાતીમાં માત્ર સુલતાન રજિયાબેગમ છે. એ નારી છતાં સુલતાન કહેવાનું કારણ એ કે તે કુરાન બહુલી, સરકારી કામ કરવામાં ઉદ્યોગી; બારીકીની મામલામાં દૃઢ, અને તેજદાર હોવાથી તેને એ ધનકાવ્ય જોડ્યો છે. તેના પોતાના સ્વારીના ઘોડાખાતાનો ઉપરી હબથી ગુલામ ઉપર બેહેરબાની હોવાથી પકાણુ સરદારોએ તેને સાડાતણ વર્ષમાં પદબ્રજ કરી મારી નાંખી.

પ્ર૦ ગુલામવંશના અમલનો પામેલા કારણથી નરમ પડતો આવ્યો ?

ઉ૦ તિબેટની બાટે બંગાળના ધસાન કોણમાંથી, અને અફઘાન ધારોને માર્ગે પંજાબમાં થઈ વારંવાર મોગલોના હુમલા થવાથી તેમજ ધક્કરે લોકોના, અને મેવાતના કુંમરી લોકોની હુલ્લી વળી રજપૂત લોકોના બંડથી એ રાજ્ય નબળું પડતું ગયું.

પ્ર० મુઝ્ઝી જોડે, જંબલી હિંદ જંબલી જોડે અને રજપૂતો જોડે લડ-
'નારી' એવો. શુભતાન શુભમવંશમાં કયો થયો ?

ઉ० બિલખન.

પ્ર० બિલખન' બાદશાહ વિશે શું જાણો છો ?

ઉ० 'એ મેહેલ ખાતામાંના તુર્કિ શુદ્ધામોમાંનો એક હતો. બંગાળના બજારોમાં સરકારને જીતવા મોકલેલો સેનાપતિ તે કામમાં પાર પડ્યો નહિ માટે તેને ફાંસી દીધી. અને પંડે બંગાળે જઈ ફિરુર નિર્દયપણે પણ ચતુરાઈથી સમાવ્યું. મેવાતમાં લાખ રજપૂતોને વાઢી નાખ્યા અને જંગલીઓને બરાઈ રહેવાનાં જંગલો કપાતી એડવાની જમીન બનાવી; મધ્ય એશિયાના મુર્ગલીનાં ત્રાસથી ભાંતેલા રાજવંશીઓ અને કવિઓ હિંદી દરબારમાં નાથી આ-વેલાને આશ્રય આપ્યો, તથા સ્વતંત્ર રાજ્યોના પંદર જુવતીઓ તેના આશ્રયમાં આવેલા તેમણે જોએલાં રાજ્યના નામ ઉપરથી દિલીના મોહોલાઓનાં બગદાદ, ખારીજમ, ગોર, ઇસ્લાદિ નામ પાડ્યાં અને એ ૧૨૮૭ માં મરણ પામ્યો.

પ્ર० શુભામવંશનો અંત ક્યારે આવ્યો ?

ઉ० છેલ્લે રાજા કેકુબાદને વિખથી માર્યો એટલે ઇ. સ. ૧૨૯૦માં શુભામ વંશનો અંત આવ્યો.

પ્ર० ત્યાર પછી કયા રાજવંશી પાછાહો થયા ?

ઉ० ખિલજી (તુર્કિ) વંશના ઇ. સ. ૧૨૯૦માં થયા.

પ્ર० ખિલજી વંશનો પહેલો પાદશાહ કોણ થયો ?

ઉ० જલાલુદ્દીન.

પ્ર० જલાલુદ્દીનની કારકીર્દિમાં શો વૃત્તાંત બન્યો ?

ઉ० 'જિનો' બખ્તિયાર ખલાલુદ્દીન અલ્હોબાદ પાસેના કરાનો મધનરહતો તેણે મહમૂદ મેદમ જેટ વિદ્યોત્તમના આશ્રયે બેઠું રહેવાનું નીવડ્યું. શહેર ભૂતું, પુરુષોત્તમ અને માળવાના બજારોમાં રાજ્યોને યકેલી, દક્ષિણ દિશામાં જંગલોને મનપ્રેમી કર્યા. જતી

વખતે તેણે સર્વને જણાવ્યું કે હું મારા કાકાથી રીસાવી રાજા મહેન્દ્રીના મહારાજાની નોકરીમાં રહેવા જઈશું. બીજાને શરણ જનાર જાણી ઉદાર રજપૂતોએ કાંઈ ખાજો કર્યો નહિ. આગળ જતાં મહારાજાના હીંદુરાજ્યની પાટનગરી દેવગીરી (દોલતાબાદ) ઉપર ધાપો માર્યો, શહેરમાં ધુસી જાહેર કર્યું કે આખી પાદશાહી કોઈ પાછળ આવેછે, હું તો માત્ર મોખરાના લશ્કરનો ભાગ લઈ કૂચ કરું છું. આ પ્રમાણે પુષ્કળ લૂંટ ભગી કરીને ગંગાને કાંઠે કરામાં લઈ ગયો. અહીં પોતાના ધરડા કાકાને હુંડતો ભાગ આપવાને બહાને લલચાવીને જોલાવ્યો ને મળતી વખત મારી નાંખ્યો. ઇ. સ. ૧૨૯૫.

પ્ર૦ જલાહદીન પછી કોણ પાદશાહ થયું ?

ઉ૦ જલાહદીનને મારનાર તેનો ભત્રિજો અલાઉદ્દીન.

પ્ર૦ અલાઉદ્દીનને ગાદી કેમ પડી ?

ઉ૦ પોતે મેળવેલી હુંડ બક્ષિસ અને દાનમાં વેરીને ઘણા આગેવાનોને વશ કર્યા તેથી.

પ્ર૦ અલાઉદ્દીનની કારકીર્દીમાં ઉત્તર હિંદમાં શા વૃત્તાંત બન્યા.

ઉ૦ મોગલ લોકોનાં આવેલાં ધાડાં સાથે તેણે પાંચ વખત ટક્કર લીધી. ૧૨૯૫ માં આવેલી મોગલોની સ્વારીને દિલ્હીના કોટ તજક હાર ખવરાવી. સન ૧૨૯૭ માં તેણે ગૂજરાત હિંદુઓ પાસેથી ફરી મેળવ્યું. જાહપૂર રજપૂતો પાસેથી ઇ. સ. ૧૩૦૦ રિન્તિપુરગઢ ઘેરો ધાલી લીધો. અને ઇ. સ. ૧૩૦૦ માં સિસોદિઆ રજપૂતોને વશ કરીને ચિતોડગઢ જીત્યો. આ લડાઈમાં રાણી અને રજપૂતોની ૧૩૦૦ સ્ત્રીઓ ચિત્તામાં બળી મરી, પુરુષો મરણીઆ થઈને લડ્યા, અને કેટલાક અરવલ્લીના ડુંગરોમાં જતા રહ્યા. ઇ. સ. ૧૩૦૪-૫ માં મોગલની ફરીને ચાર સ્વારીઓ આવો; તેમના સામે ટક્કર લીધી, ને તેમાં પકડાએલાં હાથીના પગ-તળે ધુંદાવી માર્યા, તથા કતલ કર્યા. આ અરસામાં તેના ભત્રિજાઓએ ઇંગો કર્યા તે બેસાડી દેખી તેમને કુરતાથી માર્યા. (ઈ.

સ. ૧૨૬૯-૧૩૦૦) આ રીતે ઉત્તર હિંદમાં રજપૂતોની સત્તા અટકાવી પોતાનું કામ સ્વથસ્થ કર્યું.

પ્ર૦ એના વખતમાં દક્ષિણ હિંદ વિશે શી હકીકત બની ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૩૦૩ માં તેણે પોતાના સરદાર મલીક કાકુરને લશ્કરે આપી બંગાળની વાટે તૈલંગના હિંદુરાજની રાજધાની વરંગુળ જીતવા મોકલ્યો. ઇ. સ. ૧૩૦૬ માં એજ કાકુરે માળવા અને ખાનદેશને રસ્તે મહારાષ્ટ્રમાં જઈ રાજધાની દેવગીરી જીતી. ત્યાંના હિંદુરાજને સમજાવી સુલતાનનું સ્વામીપણું કબૂલ કરાવવા દિક્ષી લઈ આવ્યો વળી કાકુરે મહારાષ્ટ્ર અને ડ્રાણાટકપર સ્થાપી કરી. નેડેડ દક્ષિણમાં રામસેતુ સુધી પહોંચીને ત્યાં મસીદ બાંધી.

પ્ર૦ દક્ષિણમાં જવાસાર આગલા સુલતાનો કર્તા અલાઉદ્દીન કેમ વધારે શક્તિમાન થયો ?

ઉ૦ ઇતિહાસીક કાળના અત્યાર સુધીના વખતમાં એશિયામાંથી આવેલા તુર્ક (ગીજનીવંશજે) પઠાણ (ગોરીવંશજે) અને મોઝલ (નેએ મુસલમાન થઈ રહ્યા છે) તે જાતના સિપાઈઓ હિંદ અને તેની પેલીમરના મૂલકમાંથી જોઈએ તેટલા મળી આવ્યા. તેથી તે દક્ષિણહિંદમાં જવા વધારે શક્તિવાન થયો.

પ્ર૦ એની ઉમરનાં પાછલાં વરસોમાં શા બનાવ બન્યા ?

ઉ૦ ગૂજરાતમાં હિંદુઓએ બંડ કર્યું. રજપૂતોએ ચિતોડગઢ પાછો જીતી લીધો. અને દક્ષિણમાંનાં બ્રહ્માંડ લશ્કરીયાણું ઉઠાવી લેવાં પડ્યાં.

પ્ર૦ અલાઉદ્દીનની આખર ઉમર કેવી ગુજરી ?

ઉ૦ એને પોતાના છોકરાપર અણુવિશ્વાસ આવવાથી તેને કેદ કર્યો. પંડે ક્રોધ અને અભિતાહારના આવેશને આધીન થઈ સન ૧૩૧૫ માં મરણ પામ્યો. એવું કહેવાય છે કે તેના માનીતા સરદાર કાકુરે તેને ઝેરથી માર્યો.

પ્ર૦ ખિલજીવંશમાં ધર્મભ્રષ્ટ પાદશાહ કોણ થયો ?

ઉ૦ કોઈ નામી જાતનો વટલેલી હીંદુ ખુશરખાનકરને હતો તે.

પ્ર૦ ખુશરનાં કાંઈ કેવા પ્રકારનાં હતાં ?

ઉં લશ્કરી જય મેળવવામાં તેમ દુરાચારમાં તે કાકુરતા જોવો હતો. એણે કાકુરને મારીને ગાદી લીધી. પોતે બહારથી હું મુસલમાન છું, એવું ડાબ બતાવ્યા છતાં, દુરાનને ખેસવાના પાટલાની પત્રિ-ત્રતાને દોષ લગાડતો, તથા મસીદોમાં હીંદુ દેવોની મૂર્તિઓ મૂકી મુસલમાની ધર્મને માનભંગ કરતો.

પ્ર૦ એણે કેટલું રાજ કર્યું ને શી રીતે મુઓ ?

ઉં ઇ. સ. ૧૩૧૯ થી ૧૩૨૦ સુધી ચારવરસ રાજ કર્યું. એની ફોજના પંજાબના હાકેમ ધિઆસ-ઉદ-દીન તખ્તકની આગેવાની નીચે (તે પ્રથમ તુર્કી ગુલામ હતો) ફિતૂર કરી તેનો પ્રાણ લીધો. ત્યારથી ખિલજવંશનો અંત આવ્યો.

પ્ર૦ ખિલજવંશના મુલતાનો પંજી દિલ્હીની ગાદીપર કયા વંશના પાદશાહો થયા ?

ઉં તખ્તખવંશના પાદશાહો થયા, ને તેનો પેહેલો પાદશાહ ધિઆસ-ઉદ-દીન તખ્તક ઇ. સ. ૧૩૨૦માં ગાદીએ બેઠો.

પ્ર૦ એ પાદશાહે શું કામ કર્યું. અને કેટલા વરસ રાજ કર્યું ?

ઉં રાજધાની દિલ્હીમાંથી કાઢીને પૂર્વમાં ૪ માઇલ ઉપર તખ્તખાબાદમાં કરી, ને એણે ચારવરસ રાજ કર્યું.

પ્ર૦ ધિઆસ-ઉદ-દીન તખ્તખ પછી કોણ પાદશાહ થયું ?

ઉં તેનો દીકરો મહમદ તખ્તખ ઇ. સ. ૧૩૨૪ માં પાદશાહ થયો.

પ્ર૦ એ કેવા ગુણનો પાદશાહ હતો ?

ઉં પૂરો પ્રવીણ; વિદ્વાન, ચતુર, નામક અને સખ પરહજગાર હતો. પણ સ્વભાવે અવિચારી, ક્રુર, અને ત્યાયાધિય તરીકે નિર્દય હતો. તથા માણસના કુટુંબની દરકાર વગરનો હતો.

પ્ર૦ એણે અવિચારના કેવાં કેવાં કૃત્યો કર્યા ?

ઉં પંજાબપર ધરી આવતા મોગલોને નાણા આપી પાછા વાળીને, અઢાઉદીને સંગ્રહ કરેલો ખતબંડાર ઉઘાડી દીધો, એને છતવા એક લાખ લશ્કર મોકલ્યું. તેમાંથી કોઈ પાછું આવી શક્યું નહિ. પણ હિમાલયના ઘાટોમાં લગભગ બધું નાશ પામ્યું. ધરાત છતવા જમાવેલા લશ્કરનો પગાર નહીં અપાયાથી તે વિખેરાઈ

ગયું, અને એનોજ પ્રાંત લૂંટ્યો. દક્ષિણ હિંદમાં મોટી જીતો મેળવવાની યોજના કરી દિલ્હીના રહીયોને મરણ દંડથી બીવડાવી (દેવગીરી) દોલતાબાદમાં જઈ વસવાની જરૂર પાડી. આ આ-ક્રમિ માધલિના છેટાની આવજનવમાં રૈયતની ઘણી ખરાબી થઈ. છેવટે એ કોશીશ બાદશાહે જોડી દેવી પડી. ખજાનો ખાલી થવાથી રાજાનાં ત્રામાનાણાંને લોકના રૂપા ખરીદી મરણ ગણવા ખર-જોરી કરી તેમાં તેની પોતાની ખરાબી થતાં બાપાર બંધ પડ્યો. કર વેરા લેવામાં પણ તે જૂલમી હતો ગંગા અને જમુના વચ્ચેના પ્રદેશના કેટલાક પ્રાંતમાં જમીનવેરો દસગણો અને કેટલાકમાં વીશગણો વધારવાથી એકુતો પોતાનાં ગામોને જંગલ થવા દઈ નાશી જઈ લૂટારા બન્યા, લીંગેરે તેના અવિચારનાં કૃત્યો હતાં.

પ્ર૦ મહમદ તખ્તખાનની નિર્દયતાનાં કર્મ કેવાં હતાં ?

ઉ૦ મોટા પ્રદેશને પોતાના લશ્કરના ઘેરાવાથી કોટ માફક આંતરી તે ચક્રોવો અંદરના ભાગમાં સાંકડો કરતાં જવું, ને અંદરના ભાગમાં જે માણસો આવે તેનો પશુ માફક શિકાર કરવો. એ પ્રકારે એણે ઘણીવાર કર્યું. તેમાં ઘણું કરીને નિરઅપરાધી ગામડીઆ લોક તેનાં ભોગ થઈ પડતા. એણે કનોજના આખા શહેરનો આ રીતે ઘણું કહાડ્યો હતો. આવા કમકમાટ ભરેલા મનુષ્યની કૂરતાના દાખલા ઇતિહાસોમાંથી બાબેજ મળી આવશે.

પ્ર૦ એના વખતમાં એના રાજની સ્થિતિ કેવા પાયાપર આવી ?

ઉ૦ હિંદમાં થએલાં મોટામાં મોટાં મુસલમાની રાજની લગામ એના હાથમાં આવી ખરી, પણ ધર્મ સંબંધી દુરાચરી હોંસ તેનામાં હોવાથી તે રાજ એ જાળવી શક્યો નહીં. હિંદુરાજવંશીઓ અને અમલદારોપર તેણે બરોસો રાખ્યો નહીં. તેથી રાજના મોટા હોદ્દા પરદેશથી આવેલા, જેને રાજના કાયમપણાની દરકાર નહીં એવા સાહસિક મુસલમાનોને આપ્યા, તેથી રાજમાં અબ્યવસ્થા અને બંડો થયાં, અને તાબામાંથી પ્રાંતો ખસવા લાગ્યા. ઈ. સ. ૧૩૩૮ માં તેના બિઝનએ માળવામાં બંડ કર્યું. તેની જીવતાં સમયે ઉત્તરગવી નાખી. સ. ૧૩૩૯ માં પંજાબના

હકિમે બળવો કર્યો, તેને ગરદન માર્યો. ૬૦ સં ૧૩૪૦ માં ની-
ચત્રા બંગાળ અને કારોમાંડલના મુસલમાન સુબેદાર તે પ્રાંતોના
ધણી થઈ પડ્યા. ૬૦ સં ૧૩૪૪ માં તૈલંગા અને કર્ણાટકનાં
હિંદુ રાજ્યોએ સ્વતંત્ર બની પોતાના મુલકમાંથી મુસલમાન
થાણાં ઉઠાડી મૂક્યાં. ગૂજરાતના લશ્કરે કિસાદ મચાવ્યો. દક્ષિ-
ણના મુસલમાન સુબેદારોએ બળવા કર્યા, તે બાગવા પોતે ગયો
પણ તે કામ પૂરું થતા પહેલાં ગૂજરાત, માળવા, અને સિંધમાં
કિતુર ઉઠ્યાં; તે તોડવાને પોતે આવ્યો. બંડખોરોની પાછળ પ-
ડતાં ૬૦ સં ૧૩૫૩ માં ઠઠા શેહેરમાં મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ મહમદ તખ્તઅ પછી કોણ ગાદીએ બેઠું ?

ઉ૦ તેનો દીકરો ફિરજશાહ તખ્તઅ સન ૧૩૫૧ માં ગાદીએ બેઠો.

પ્ર૦ ફિરજશાહે કેવી રીતે રાજ કર્યું ? તથા ઉપયોગી કામ શાંશાં કર્યાં ?

ઉ૦ એણે દયાળુપણાથી રાજ ચલાવ્યું. તથા સાર્વજનિક સુખનાં
ધણાં કામ કર્યાં. તળાવો ખોદાવ્યાં; મુસફરખાનાં, મસીદો, મદ્રે-
શાઓ, દવાખાનાં, અને પૂલો બંધાવ્યા હતા. વળી સર્વથી મોટું
કામ જમીનના નદીના મૂળથી નેહર ખોદાવી. તે તેના બંને કાં-
ઠાના દેશને ફળદ્રુપ કરેછે. એ નેહર તેણે ધગ્ગર, અને સતલજ
સાથે જોડી દીધી. આ નેહરનો કેટલોક ભાગ બ્રિટિશ સરકારે ફરી
બંધાવ્યો છે.

પ્ર૦ એના વખતમાં બીજા શું બનાવ બન્યા ?

ઉ૦ બંગાળા અને દક્ષિણનાં મુસલમાની રાજ્યનું સ્વતંત્રપણું તેણે
કબૂલ કર્યું.

પ્ર૦ તખ્તઅવંશના પાદશાહોનું કૌવત નરમ પડવાનું કારણ શું ? અને
તેનું ખરેખર શું થયું ?

ઉ૦ મુસલમાન લોકોના બળવા, અને હિંદુના બંડથી એ વંશજનું જોર
નરમ પડતું ચાલ્યું. અને તેથી હિંદ ૬૦ સં ૧૩૯૮ માં મોગલ
સ્વામીનો શિકાર સહેલથી થયું.

પ્ર૦ ફિરજશાહ મ્યારે મરણ પામ્યો.

ઉ૦ ૩૦ વરસ રાજ કરી ૬૦ સં ૧૩૯૮ માં મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ તખ્લક વંશીઓનું બળ નરમ પડતાં હિંદમાં કયા પરદેશીએ કહેર કર્યો ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૩૯૮ ના સાલમાં દિલ્હીની ગાદી ઉપર બીજી મહમદ તખ્લક પાદશાહ હતો ત્યારે તીમૂર નામે તાર્તરીના મોગલે લશ્કર સાથે અફઘાન ઘાટોને માર્ગે હિંદમાં આવી કહેર કર્યો.

પ્ર૦ તીમૂરે હિંદમાં આવી શું કર્યું ?

ઉ૦ દિલ્હીના કોટ નજદીક પાદશાહને હરાવી તે રાજ્યધાનીમાં દાખલ થયો. પાંચ દીવસ સુધી કતલ ચલાવી. મૃડદાંતા ઢગલાથી ચાલવાની જગા રહી નહિ. તીમૂરે શાંતપણે બધું જોયું. પછી ઉબાણી કરી. ફિરજની મસીદમાં ઇશ્વરનો ઉપદ્રાર માની ૧૩૯૮ ની સાલના છેલ્લા દીવસે ગંગા ઓળંગી મરિત ગયો. ત્યાં પણ ઘણી કલત ચલાવીને હરહર ગયો. ત્યાંથી ડુંગરોની તળેટીને રસ્તે મધ્ય એશિયામાં ગયો. (ઈ. સ. ૧૩૯૯) ઉબજડ કરેલાં શેહેરો શિવાય બીજા કાંઈ નિશાનીઓ તે પાછળ મૂકી ગયો નથી. મહમદ પાદશાહ મુજરોતમાં નાશી ગયો હતો. તેણે આવીને માત્ર ઈ. સ. ૧૪૧૨ સુધી નામનો અમલ કર્યો.

પ્ર૦ તખ્લક વંશની સમાધી ક્યારે થઈ અને પછી કયા કયા રાજા થયા ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૪૧૪ ના વરશમાં તખ્લક વંશની સમાધી થઈ, અને ત્યાર પછી ૧૪૫૦ સુધી સૈયદવંશી, અને ઈ. સ. ૧૪૫૦ થી ઈ. સ. ૧૫૨૬ સુધી લોદીવંશી પાદશાહો થયા.

પ્ર૦ સૈયદ અને લોદીવંશના પાદશાહોની વખતમાં રાજ્યની હદ કેટલી હતી ?

ઉ૦ દિલ્હીથી આશપાશ થોડાકજ ગાઉ સુધી કેટલાક રાજાનો અમલ ચાલતો હતો. અને એ બધા વખતમાં હીંદુ રાજ્યવંશીઓ અને મુસલમાન હાકેમો ખરેખર રેવતંત્ર થયા હતા.

પ્ર૦ લોદીવંશની આખરે કોણે આણી ?

ઉ૦ મોગલ લશ્કરના સરદાર બાબરે ઈ. સ. ૧૫૨૬ માં છેલા સુલતાન હમ્પાહીમને પાણીપતની રણમાં રોજીને લોદીવંશનો અંત આણ્યો.

પ્ર૦ અત્યારે સુધીના અરસામાં દક્ષિણ હિંદમાં કયાં કયાં રાજ્ય હતાં ?

ઉં હિંદુરાજ્યો ચેરા, ચોલા, પાંડ્ય, વિજયનગર, સુસલમાની ખા-
ન્નાણી રાજ્ય તેના પાંચ કક્કડા યથા (૧) આદીલશાહી (૨) કુતુ-
બશાહી, (૩) મિન્નમશાહી, (૪) હમાદશાહી, (૫) બરીદશાહી.

પ્ર૦ ચેરાકુળના રાજ્ય વિશે શી હકીકત છે ?

ઉં એ પ્રાચીન રાજ્ય દ્રાવિડમાં હતું. તેની ભાષા તામિલ હતી. મહે-
સૂરમાં તાલકદ નામે નગર તેની રાજધાની હતું. ઈ. સ. ૨૮૮ થી
૯૦૦ સુધી આ કુળમાં ૫૦ રાજા થઈ ગયેલા ગણાય છે.

પ્ર૦ ચોલા કૂળ વિશે શું જાણીએ ?

ઉં એ પ્રાચીન રાજ્ય દ્રાવિડમાં હતું. તેની રાજધાનીમાં મથક કું-
બકોનમ અને તાંજોર હતાં. તેમાં વસનાર લોક તામિલ ભાષા
બોલતા હતા. આ કૂળમાં ૧૬ રાજા થઈ ગયેલા ગણાય છે.

પ્ર૦ પાંડ્ય રાજ્ય વિશે શું જાણીએ ?

ઉં આ રાજ ઈ. સ. પે. ચોથા સૈકામાં સ્થપાયેલું છે. વળી આ
પ્રાચીન રાજ દ્રાવિડમાં આવેલું હતું. એની રાજધાની મદુરા
હતી. આ વંશના ૧૧૬ મા મહારાજને ઈ. સ. ૧૩૦૪ માં
મલીક કાકુરે માર્યા. ૧૮ મા સૈકા સુધી પુરાતન પાંડ્ય ગાદી મ-
દુરામાં રહી. મદુરાની ગાદીએ જોમ લામલાંગર લોખી મુંદત
સુધી વંશપરંપરા રાજ થયા તેમ કોઈ પુરોપની રાજના ગાદીએ
થયા નથી. વંશાવળી ઉપરથી અધિષ્ઠિતિઓનો ક્રમ પાછળ ૨૬૦૦
વરસ લગી જઈ પહોંચે છે.

પ્ર૦ વિજયનગરના રાજ્ય વિશે શું જાણીએ ?

ઉં એનું બીજું નામ નરસિંહરાજ કહેવાય છે. ઈ. સ. ૧૧૧૮ થી
૧૫૬૫ સુધી પુર્ગેબદ્રને કાઠે બેઠારી જીલ્લામાં એનાપાટ નગે-
રનાં ચીન્હ હજી જણાય છે. એ ઠેકાણે દેવાલય, કિલ્લા, મેટ,
તળાવ વીગેરેનાં ખંડેરો છે. અને તે દક્ષિણનાં સુસલમાની સુ-
લતાનોબી સમામ પદ્મી ધરાવેલું હતું.

પ્ર૦ વિજયનગરનું રાજ્ય કેમ પડી બાંધ્યું અને પછી તેનું શું થયું ?

ઉં દક્ષિણ હિંદના સુસલમાન સુલતાનોએ એક સંપ કીર્તિ ઈ. સ.
૧૫૬૫ માં તાલીમિદ્ અમગમ વિજયનગરના રાજાને હરાવી.

ત્યારથી એ રાજ્ય પડી બાગ્યું. લોપણ તેના રાજાનિક મંડળીકો પોત પોતાની જગીરોનો કબજો રાખી શક્યા. તે મદ્રાસ હિલા-કાના પાલેગારો અને હાલના મદ્રાસના મહારાજાઓએ રાજાનિક મંડળીકોના વંશજ છે. વિજયનગરનો એક રાજકુમાર ના-કેલો તેણે ચંદ્રગીરીમાં રાજવંશ સ્થાપ્યો. જેણે મદ્રાસ વસાવવા સારું ઈંચેજ લોકોને ઇ. સ. ૧૬૩૬ માં જમીન આપી હતી અને બીજી કુટુંબો હાલમાં નીજમને ખંડણી ભરતારો અને ચુંડીનો રાજા કહેવાય છે. તે પણ વિજયનગરના મોટા કુળનો વંશજ છે એમ માને છે.

પ્ર. દક્ષિણ હિંદમાં પાદશાહ તો કુબી થઈ તેનું મૂળ મંડાણ કયું છે ?

ઉ. ઇ. સ. ૧૩૦૩ થી ૧૩૦૫ સુધી અહમદને કોલી જીત્યો કે જે જીત્યોથી કેટલીક મુદત લડાઈનો છુટાળો ચાલીને મુસલમાની રાજ ૧૩૪૦ માં ઉભું થયું.

પ્ર. એ રાજનું નામ શું ? અને તે પડી ભાગવાનું કારણ શું ?

ઉ. બ્રાહ્મણીરાજ્ય, એ નામ પાડવાનું કારણ એ છે જે કોઈ જાક-રખાં નામે પડાણ સરદાર તેની નાની વયમાં કોઈ બ્રાહ્મણને ત્યાં મોકલે હતો. બ્રાહ્મણે ભવિષ્ય વાણી કહી હતી કે તને રાજ્ય મળશે. જાકરખાંને સ્વતંત્ર સુલતાન બનવાથી પોતાના રાજવંશને એ નામ મળેલું,

પ્ર. બ્રાહ્મણીરાજ કેટલા વરસ ચાલ્યું, અને તેનાં પાટનગર કયાં હતાં ?

ઉ. ઇ. સ. ૧૩૪૦ થી ઇ. સ. ૧૫૨૫ સુધી ૧૮૮ વરસ ચાલ્યું. અને તેનાં પાટનગર હૈદરાબાદનાં મૂલકમાં ગુલમર્ગ, વરંગુલ, અને બિડર હતાં.

પ્ર. બ્રાહ્મણી રાજ્યની પૂર્ણ અઠતી કળમ કયાં થયેલી અને તે વખત તેની રાજમર્યાદા કેટલી હતી ?

ઉ. ઇ. સ. ૧૩૪૦ માં તેની ગાદી ઉપર બીજી અલાઉદ્દીન હતો. ત્યારે અને તે વખત અરધા દક્ષિણ પર એટલે તુંગભદ્રા નદીથી આરિસ્તા સુધી અને પૂર્વે મહાનીપદણથી ગોવા સુધી તેની રાજમર્યાદા હતી.

પ્ર. બ્રાહ્મણી રાજ્ય તૂટવાનું કારણ શું ?

ઉ. બ્રાહ્મણી રાજ્યમાં (દક્ષિણ હિંદમાં) જન્મેલા મુસલમાન હ-

બસી) ધર્મ* પાળનાર સિપાઇઓનું ચડસા ચડસા વાળુ લશ્કરે
ભેગુ થવાથી, કુશંખી મૂળો પેડાં, તેથી એ રાજ્ય ગુટ્યું.

પ્ર૦ બાહ્યભી રાજ્ય તૂટી તેનાં ક્યાં ક્યાં રાજ્યો થયાં ?

ઉ૦ રાજ્ય	સ્થાપના નામ	રાજાના નામ	વંશનું નામ	સ્થાપના ની સાલ	ગુટ્યાની સાલ તથા તોડનાર
૧	આદીલશાહી	વિજયપુર	આદીલશાહી	૧૪૮૬	૧૬૮૯-૮૮ ઔરંગઝેબ
૨	કુતુબશાહી	ગોલીદા	કુતુબશાહી	૧૫૧૨	૧૬૮૭-૮૮ ,
૩	અહમદ ની-જામશાહી	અહમદ ની-ગર	નીજામશાહી	૧૪૬૦	૧૬૩૬ શાહાજહાં
૪	હાલીચપુર	હામાદશાહી	૧૪૮૪	૧૫૭૨	અહમદનગરના રાજા માં ભિલ્યું.
૫	બિડર	મરીદશાહી			

એ પ્રમાણે પાંચ સ્વતંત્ર રાજ્યો થયાં.

પ્ર૦ ઉત્તર હિંદમાં કયા કયા પ્રાંતો સ્વતંત્ર હતા ?

ઉ૦	રાજ્યનું નામ	સ્વતંત્રતાનો વખત	તાબેદારીનો વખત	કોણે જીત્યું.
	નીચલું બંગાળ	૧૩૪૦	૧૫૭૬	અકબર
	ગૂજરાત	૧૩૭૧	૧૫૭૩	અકબર
	માળવા		૧૫૭૧	ગૂજરાતના સુલતાને
	જઉનપુર			
	વણારશી	૧૩૬૩	૧૪૭૮	

પ્રકરણ ૧૦ મું.

મોગલવંશ ઇ. સ. ૧૫૨૬ થી ૧૭૬૧ સુધી.

પ્ર૦ હિંદમાં મોગલ રાજ કોણે અને ક્યારે સ્થાપ્યું ?

ઉ૦ બાબરે ઇ. સ. ૧૫૨૬ માં સ્થાપ્યું (બાબર એનો શબ્દાર્થ સિંહ)છે.

પ્ર૦ બાબર કોણુ હતો ?

ઉ૦ તીમૂરથી છઠી પેઢીએ જન્મેલો હતો. જકસારીસ નદીને કાંઠે આ-વેલા ફર્ગાનના રાજાનો એ ધણી હતો. એનો જન્મ. ઇ. સ.

*શિઆપંથી (તુર્ક, ઈરાની, તાતેરી) અને સુન્નાપંથી.

૧૪૯૨ માં થયો હતો. ઇ.સ. ૧૪૯૭ માં એણે સમરકંદ જીતી લીધું. પણ બળવાખોરોએ તેને હરાવી નસાડી મૂક્યો. પછી. ઇ. સ. ૧૫૦૪ માં તેણે કાબૂલનું રાજ કબજ કર્યું અને ત્યાં ૨૨ વર્ષ રાજ્ય કર્યું.

પ્ર૦ બાબરે દિલ્હીનું રાજ્ય કોના પાસેથી શી રીતે લીધું ?

ઉ૦ છેલ્લો લોદીવંશનો અફઘાન પાદશાહ હમ્પાહીમ પાસેથી પાણીપતના મેદાનમાં લડાઈ કરીને ઇ. સ. ૧૫૨૬ માં લીધું.

પ્ર૦ બાબર દિલ્હીમાં પેઠા પછી શું બનાવ બન્યો ?

ઉ૦ મુસલમાનોએ તેનું આધિપત્ય સ્વિકાર્યું, પણ ચિતોડના રજપૂતોએ તેના પર હુમલો કર્યો.

પ્ર૦ રજપૂતોએ હુમલો કરવાનું કારણ શું ?

ઉ૦ અજમીર, મેવાડ, અને મળવામાં રજપૂતોએ અમલ ખેસાડ્યો હતો, તેથી તેમને જણાયું જે, હવે હીંદુ પાદશાહી સ્થપાયે માટે.

પ્ર૦ બાબર અને રજપૂતો વચ્ચે લડાઈઓ ક્યાં ક્યાં ને ક્યારે થઈ અને તેનું પરિણામ શું થયું ?

ઉ૦ કુતેપૂરસાકી નારણમાં ઇ. સ. ૧૫૨૭ માં થઈ. એ લડાઈમાં બાબર મોટા બચમાં સપડાયો હતો, તેથી તથા અંતનો કાળ પાસે જોઈ તેણે દારૂને અડવું નહીં, એવી બાધા રાખી અંતે તે જીત્યો.

પ્ર૦ પછી બાબરે શું કર્યું ?

ઉ૦ દક્ષિણ પંજાબમાં મુલ્તાન સુધી અને પૂર્વમાં બિહાર સુધી રાજ્ય સત્તા ઉતાવળે વધારીને ઇ. સ. ૧૫૩૦ માં આગ્રામાં મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ બાબરે પછી દિલ્હીની ગાદીએ કોણ બેઠું ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૫૩૦ માં તેનો દીકરો હુમાયુન ગાદીએ બેઠો.

પ્ર૦ એને પ્રથમ શી હરકત નડી ?

ઉ૦ જે મૂલકમાંથી તેના બાપને લશ્કરી મદદ મળતી તે કાબૂલ અને પંજાબ તેના બાઈ કામરાનના ભાગમાં આપવા પડ્યાં. તેથી મદદનું ઠેકાણું ન રહ્યું, તે લાંગ સાધી બંગાળના હાકેમ શેર-શાહની સરદારી નીચે ઘણાં અફઘાનોએ મળી દસ વરસ સુધી લડી હુમાયુને હિંદમાંથી હાંકી કાઢ્યો.

પ્ર૦ તે ક્યાં ગયો અને એની ગેરહાજરીમાં હિંદમાં અમલ કોણ ચલાવ્યો ?

ઉ૦ સિંધના રણમાં થઇ ઇરાન બહાી નાસતો હતો ત્યારે અમરકોટના ગઢમાં ઇ. સ. ૧૫૪૨ માં તેનો પ્રખ્યાત પુત્ર અકબર જન્મ્યો. એની ગેરહાજરીમાં શેરશાહ પોતે પાદશાહ થઇ બેઠો. ક્ષિત્તિ-રના કીશ્તિને ઘેરો ધાલતાં ઇ. સ. ૧૫૪૫ માં શીરશાહનું મૃત્યુ થયું તેનો શાહજહાં તેની ગાદીએ બેઠો, તે સુઆ પછી અફ-ગાન કુળનો ત્રિળો પાદશાહ ગાદીએ બેઠો. આ રાજા સર કુળના કહેવાય છે.

પ્ર૦ એના વખતમાં શા શા બનાવો બન્યા ?

ઉ૦ માળવા, પંજાબ, અને બંગાળમાં બળવા થયા એવામાં હુમા-યુન આવ્યો. અને તેના તિર વરસના ઉમરના દીકરા અકબરે પાણીપતના મેદાનમાં અફગાનો સાથે મરણીએ રણજંગ મ-ચાવી હીંદનું રાજ્ય જીત્યું.

પ્ર૦ પછી હુમાયુનનું શું થયું ?

ઉ૦ કાબુલનું રાજ્ય ફરી પાછું મેળવી થોડા માસ ફરી દોલ્હીમાં અમલ કરી ઇ. સ. ૧૫૫૬ માં મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ હુમાયુન પછી કોણ ગાદીએ બેઠું ?

ઉ૦ ૧૫૫૬ માં ૧૪ વરસના ઉમરે અકબર ગાદીપતી થયો.

પ્ર૦ અકબરના કારકીર્દિમાં જે જે બનાવો બન્યા તેમી વરસવાર સાર આપો ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૫૪૫—સિંધના અમરકોટમાં અકબરનો જન્મ થયો.
ઇ. સ. ૧૫૫૬—પાણીપતના લડાઇમાં અફગાનોને જીતી પો-તાના બાપ હુમાયુન સાથે દિલ્હીનું તજ પાછું મેળવે છે.
(આ લડાઇમાં વાસ્તવિક સેનાપતિ બહેરામ હતો).

ઇ. સ. ૧૫૬૦— રાજવહીવટ પ્રમદ્ધ પોતાને હાથ લેછે અને બહેરામ બળથી કચો તેને હરતી માફી બદો છે.

ઇ. સ. ૧૫૬૬—અકબરના પ્રતિસ્પદી બાદી હકીમના પંજાબ ઉપર સ્વારી અને તેનો પરાજય.

ઈ. સ. ૧૫૧૧-૧૮—ગૂજરાતરાજ્યોને મુગલ પાદશાહીનાં તાબે-
દાર કરે છે.

ઈ. સ. ૧૫૭૨-૭૩—ગૂજરાતમાં ઝગડો અને તેનું પાદશાહીમાં
ફરીને જોડાવું.

ઈ. સ. ૧૫૭૬—બંગાળા ફરીને જીતે છે. અને તે દેશ છેલ્લી-
વારનો પાદશાહીમાં જોડાઈ જાય છે.

ઈ. સ. ૧૫૮૧-૮૩—ગૂજરાતમાં ફિતૂર.

ઈ. સ. ૧૫૮૯—કાશ્મિર જીતી લે છે ને તેનું છેલ્લું બંડ ૧૫૯૨માં
ખેસાડી દીધું.

ઈ. સ. ૧૫૯૨—સિંધ જીતી લઈ મુગલ રાજ્યમાં ભેળવી દીધું.

ઈ. સ. ૧૫૯૪—કંદહાર તાબે કર્યું, અને વિંધ્યાની ઉત્તરના આખા
હિંદમાં કાબૂલ અને કંદહાર પર્યંત મુગલ રાજ્યને સુદૃઢ કર્યું.

ઈ. સ. ૧૫૯૫—મુરાદની સરદારી નીચે અહમદનગર ઉપર
સ્વારી પણ તેમાં અકબરની ફોજ હારી.

ઈ. સ. ૧૫૯૯—અકબરે પંડયે અમદનગર ઉપર બીજીવાર ચ-
ઢાઈ કરી, તે લીધું. અને ત્યાં મુગલ રાજ્યની સ્થાપના કરી.

ખ. સ. ૧૬૦૧—ખાનદેશ ખાલસા કરી તે ઉપર હિંદમાં જાય છે.

ઈ. સ. ૧૬૦૫—આગ્રામાં અકબરનું મરણ.

પ્ર૦ બહેરામ કોણ હતો અને તેના વિશે શું જાણીએ ?

ઉ૦ એ વુર્કોમાન હતો. હુમાયુના દેશવટાના સમયમાં અકબરને આ-
ધાર આપનાર તરીકે, અને પંજબના પઠાણો સામે પાણીપ-
તના રણમાં લડાઈનો વાસ્તવિક સેનામતી પણ તેજ હતો. એને
તરણ અકબરે પ્રાંતોનો પ્રતિનિધી બનાવ્યો હતો. પણ તેનો
સ્વભાવ કરડો અને મીઠજી હોવાથી પદબ્રજ થયો. તેને મફત
જત્રા કરવા જતાં વાટમાં કોઈ પઠાણે તેને ઈ. સ. ૧૫૬૦ માં
મારી નાંખ્યો.

પ્ર૦ કઈ કઈ બીનાઓ અકબરની મહત્તા દર્શાવે છે ?

ઉ૦ એણે ૧૪ વરસની નાની જામીરે રાજ લગામ પોતાને હાથ લીધી.
એના બાપે રાજ નાનું સરખું મૂક્યું હતું, પણ જે મુગલ પાદ-

શાહી ખસે વરસ સુધી ટકી તેનો વારિતવિક સ્થાપનાર એ હતો. એણે ૧૫૫૯ થી ૧૬૦૫ સુધી ૫૦ વરસ રાજ કર્યું. (એજ વખતે ઇંગ્લાંદમાં ૧૫૫૮ થી ૧૬૦૩ સુધી ઈલીઝાબેથ રાણી રાજ કરતી હતી) બેદરામને પદબદ્ધ કરતાં તેનો કરેલો બળથી સમાવી તેને પકડ્યો, અને માંડી બક્ષી પેન્શન બાંધી આપ્યું. આ કામોથી તે મહાન અકબરે કહેવાયછે.

૩૦ મહાન અકબરનાં યુક્તિ પૂર્વક કામો કયાં કયાં હતાં ?

૭૦ એ જ્યારે ગાદી નશીન થયો, ત્યારે હિંદુ નાનારાજાઓમાં વહેલા-એણું હણું તેથી લશ્કરના બળથી, કે સગાઈ અને મિત્રાચારી વડે મુસલમાની અને હિંદી રાજાઓ પોતાને આધિન કર્યાં. એટલુંજ નહોં પણ લંકા અને રત્નલ બાંધથી રજપૂતોને તંત્રને આધારે આપનાર બનાવ્યાં. વળી ઉત્તરે હિંદના મોગલ પક્ષ સામે અને બંગાળાની અફઘાન ટોળાઓ સામે હોંડુ કારબારીઓ રાખ્યાં. અને તેઓનાં પરસપરેનાં કામો ઉપર દાખ રહે એવી યુક્તિઓ કરી. આવી સ્થિતિનું ચક્રવર્તિ રાજ્ય પોતાના વંશજોને આપતીગયો

૩૦ અકબરે રજપૂતોને કેવી રીતે વશ કર્યા ?

૭૦ જયપૂરના રાજાને જીતી તેને પોતાનો જંગીરદાર બનાવ્યો, તથા તેની કુંવરીને પરણી, કરેલી જીતને પુષ્ટી આપી. જોધપૂરને પણ વશ કરી તેના પૌત્રી પોતાના કુંવર સલીમ શેરે પરણાવી. ચિતોડના રજપૂતો સાથે લાંબા વખતસુધી ઝગઝગે કરી તેને હરાવ્યાં. તેણે પોતાના કુળાભિમાનથી પાંદશાહને કન્યા ન દીધી, અને પર્વતો તથા સિંધના રણમાં નાશી જઈ પોતાનો બચાવ કર્યો. પાછળથી ઉદેપૂર વસીવી તેમાં રાજધાની કરી. આ રજપૂતો આજ પણ પાંદશાહોને કન્યા ન આપ્યાની વડાઇ માનેછે.

૩૦ અકબરે હોંડુ લોકોનાં મન મેળવી લેવાનાં તથા તેમના હિતનાં શાંશાં કામ કર્યાં ?

૭૦ જયપૂરવાળા પોતાના સાળા બગવાનદાસને પંજાબનો ગવર્નર નામ્યો. માનસિંહને કાબલથી ઓરિસા સુધીના લશ્કરનો ઉપરી બનાવ્યો, રાજ ટોડરમલને તંત્રાધીનો ઉપરી રાખ્યો હતો.

એના ૪૧૫ મનસબદારો પૈકી ૫૧ હિંદુ મનસબદારો હતા. જજીઆવેરો માફ કર્યો, બધી રૈયતને આ રીતે રાજ પ્રકરણમાં સમાન પદ્ધતિએ ચૂકી. સંસ્કૃત ધર્મ પુસ્તકોનો અને વીરરક્ષ કાવ્યોનો ફારશીમાં તરજૂમો કરાવ્યો. હિંદુ પ્રજા ધર્મપર, કાળજી રાખી; ધીજ કરવાની, જનાવરોના ભોગ આપવાની, બાળલગ્ન કરવાની, ખુશી વિતાવતી કરવાની વીગેરે મના કરી. વળી વિધવા વિવાહને પણ કાયદાનો આધાર આપ્યો.

૫૦ આ મહાન અકબરે ઉત્તર હિંદનાં ક્યાં ક્યાં મુસલમાની રાજ્યો જીત્યાં ?

ઉ૦ પંજાબથી બિહાર સુધીના નાના આપ અખતાર હકેમોને વશ કર્યા. શેરશહના કુટુંબીઓ પાસેથી અંગાબા સન ૧૫૭૬માં જીતી લીધું. ઓરિસ્સા પ્રાંત ટોડમલે સન ૧૫૭૪ માં જીતી લીધો. ગુજરાત ઉપર સન ૧૫૭૨-૭૩ માં ચઢાઈ કરી સન ૧૫૬૩ માં જીત્યું. સન ૧૫૭૨ માં માળવા જીત્યું. સન ૧૫૬૨ માં કાશ્મીરનું બંડ ભાગ્યું. અને સિંધ ખાલસા કર્યું. ૧૫૬૪ માં કંદહાર તાજે કર્યું. આથી આખા ઉત્તર હિંદમાં મુગલાઈ રાજ ફેલાયું. એનો વિચાર રાજગાદી ફતેપૂરે શિશીમાં કરવાનો હતો, પણ આશ્નાનું સ્થળ બધારે પસંદ પડવાથી રાજધાની આશ્નામાં ફાળીને ૧૫૬૬ માં રાતી રેતીના પથ્થરનો જમુનાનદી ઉપર ઝૂમતો આશ્નાગઢ બંધાવ્યો.

૫૦ દક્ષિણ હિંદ જીતવા અકબરે શો પ્રયત્ન કર્યો ને તેનું શું થયું ?

ઉ૦ તેણે ઈ. સ. ૧૫૮૬ માં દક્ષિણહિંદ જીતવાની નજર કરી, અહમદનગર ઉપર ફોજ મોકલી અહમદનગરની બહાદૂર મુસલમાન રાણી માંદબીબી સામી લડી, તેમાં ફાળો નહીં. સને ૧૫૬૬માં અકબર જતો ફોજ લેઈ દક્ષિણમાં ગયો, પણ ફક્ત ખાનદેશ તાજે કરી એ કોશીસ છોડી દીધી.

૫૦ અકબરની વૃદ્ધાવસ્થા કેવી. ગુજરી અને તે ક્યારે મરણ પામ્યો ?

ઉ૦ તેના કુટુંબનાં કાવિયાંથી અને તેના પાઠવી પ્રિય કુંવર સીલીમની બદમાલથી ખેડકારક યુજરી. અને તે ૧૬૦૫માં મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ અકબરના નવા ધર્મ વિશે શું જાણો છો ?

ઉ૦ એને દર શુક્રવારે ખાદ્દાણ, મુસલમાન, પારશી, યાહુદી, ખ્રિસ્તી, વીગેરેના આચાર્યોને ભિગા કરીને ધર્મની ચરચા ચલાવવાનો શોખ હતો. આ સંવાદો સાબળતાં, તેને પોતાના જ મતથી મળેલા ધર્મ વિશે શંકા થઈ. અને સ્વેચ્છીક અધિકારીને લીધે, દેવતાઈ સર્વ શક્તિ પોતામાં છે; એવો ભાવ ઊત્પન્ન થઈને સૃષ્ટી પ્રાપ્ત હથર જ્ઞાનના પાયાને આધારે નવો હથર ધર્મ તેણે સ્થાપ્યો તેનો પ્રમુખ પંડે હતો. સૂર્યની પૂજા તે ઉઘાડી રીતે કરતો.

પ્ર૦ અકબરે રાજ્ય રચના કયા પ્રકારે ગોઠવી હતી ?

ઉ૦ રાજ્યના વિભાગ પાડી પ્રાંતો ઠરાવ્યા. દીવાની અને લશ્કરી કામના કુલ અધીકારવાળો એક સુબેદાર (ગવર્નર) ઠરાવ્યો હતો. લશ્કરી, ન્યાય, અને વસુલાત એનાં ત્રણ ખાતાં અધીકાર વાપરવા ઠરાવ્યાં હતાં. લશ્કરી ખાતામાં જાગીર આપવાનું જીની રીત પ્રમાણે હતું, તે કાઢી નાખી બની શક્યું ત્યાં સુધી સિપાઈ એને પગાર આપવાનું દાખલ કર્યું. ન્યાય ખાતાને માથે રાજધાનીમાં એક ન્યાયાધિશ તથા તેની મદદને સાર મોટાં નગરોમાં કાજી રાખ્યા હતા. શેહેરોમાં પોલીસના ઉપરી કોટવાળ તેમને માછેછેટનો અધિકાર હતો. પ્રગણાંઓમાં પોલીસનો વહીવટ વતનદારો કે વસુલાત ખાતાના અધિકારીઓ ચલાવતા. ગામમાં વંશ પરંપરા નોકરી કરનાર ચોકીદાર રહેતા.

પ્ર૦ અકબરની વસુલાત પદ્ધતિની રીત કેવી હતી ને તેની ઉપજ કેટલી હતી ?

ઉ૦ એણે એતરોની મોજણી કરાવી ત્રણ પ્રત ખાંધી હતી. ઉપજનો વિભાગ સરકારનો ઠરાવ્યો હતો. સરકારના ભાગ બદલ નાણું આપવાના દર ઠરાવ્યા હતા. દરવરસે એ કડાકૂટમાંથી બચવા સાંઝે સરકાર ભાગ તપાસવાનું કામ દસ વરસે ઠરાવ્યું હતું. એના રાજ્યના પંદર પ્રાંત હતા. અને જમીન ખાતેનો વેરો ૧૪ કરોડનો હતો. નિયમીત પાદશાહી લશ્કરથી જીતેલ ભૂમી લશ્કર પ્રાંતોમાં હતું. તેના ખરચના દસ કરોડ રૂપિયા પ્રાંતોને શિર હતા.

એની કુલ ઉપજ ૪૨ કરોડ રૂપિયાની ગણવામાં આવેલિ.

પ્ર૦ મહાન અકબરના પ્રધાન કયા કયા હતા?

ઉ૦ હિંદુ પ્રધાન, રાજા ટોડરમલ, એ જમાંબંધીનું કામ કરતો. દીવાન એટલે વસુલાત ખાતાના પ્રધાન અબુલફઝલ હતો એને પાટવી શ.હજનદા સીનીમની શીખવણીથી કોઇએ મારી નાંખ્યો.

પ્ર૦ મહાન અકબર પછી કોણ બેઠું?

ઉ૦ તેનો પાટવી કુંવર સીદ્દીમ જહાંગીર (દુનિયાં છૂતનારો) નામ ધારણ કરી ગાદીએ બેઠો. એણે ઈ. સ. ૧૬૦૫ થી ઈ. સ. ૧૬૨૭ સુધી ૨૨ વરસ રાજ કર્યું.

પ્ર૦ જહાંગીરે પોતાનો અમલ વિશેષ કયા કામોમાં વાપર્યો?

ઉ૦ તેના પુત્રોએ કરેલા બળવા ખેસાડવામાં તેની બેગમની સત્તા ઉંચી પદ્ધતિએ ચલાવવામાં અને મોજમત્રા કરવામાં.

પ્ર૦ જહાંગીરના વખતમાં તેના કયા દીકરાઓએ બળવા કર્યા?

ઉ૦ તેના અમલની શરૂઆતમાં ખુશરૂએ બંડ કર્યું હતું, તેને પકડીને કેદ કર્યો હતો:— તેમજ તેના અમલના પાછલા ભાગમાં શાહજહાંએ બંડ કરી, અહમદનગરના હબસી પ્રધાન મન્નિકંબર સાથે મળી જઈ મોગલો સામે લડતો હતો.

પ્ર૦ જહાંગીરના વખતમાં ઇરાની લોકે કયાં ચઢી આવ્યા હતા?

ઉ૦ કંદહાર પર અને તે ઈ. સ. ૧૬૨૧ માં ઇરાનીઓએ લીધો.

પ્ર૦ નૂરજહાંન કોણ હતી?

ઉ૦ એ કોઈ ઇરાની ઊમરાવ કૂળના નિર્ધન માણસની દીકરી હતી. અકબરના વખતમાં તે જનાનખાનામાં આવતી હતી. તેના રૂપથી જૂવાન સીનીમનું મન લેખાયું. પણ અકબરે તેને કોઈ ઇરાની સાથે પરણાવી. પછીથી જ્યારે જહાંગીર ગાદી નસીત થયો ત્યારે તેના ધણીને મરાવી પોતાના જનાનખાનામાં દાખલ કરી.

પ્ર૦ મહોબતખાંન કોણ હતો અને તેણે શું કર્યું?

ઉ૦ એ સેનાપતી હતો. ઈ. સ. ૧૬૨૬ માં બાદશાહના સામે થઈ તેણે બાદશાહ અને નૂરજહાંનને છ માસ કબજામાં રાખ્યાં હતાં.

પછી શાહજહાંના પક્ષમાં મળી જઈ બળવો કર્યો, એવામાં ઈ. સ. ૧૬૨૭ માં જહાંગીર મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ જહાંગીરના વખતમાં કયો પ્રિટિથ એકમો આવ્યો હતો ?

ઉ૦ સરદામસરો ઈ. સ. ૧૬૧૫ માં આવ્યો હતો. તેણે લખનું છે કે પાદશાહી સૈન્યનો ન્યાય મૂકામ થતો ત્યાં બાબકાદારે નગર બની રહેતું.

પ્ર૦ જહાંગીરનાં લક્ષણ કેવાં હતાં ?

ઉ૦ બાહ્યાચારોથી સુસજ્જમાની ધર્મના બાવિકનું ડોળ બતાવતો હતો. પણ અંદરખાને તેમ નહોતું. અને દારૂ પીવાનો ઘણો શોખ હતો ને નીશામાં ગાંડો બની રડતો હતો, તોપણ રૈયતને દારૂ પીવાની મના કરતો. સાવધ સ્થિતિમાં તે રાજકામ ડહાપણથી કરતો. દરબારીઓની મારફત વિના રૈયતની દાદ સાંબળવા તેણે એક ઘંટ રાખ્યો હતો. યુગેપીઅનના હુબરને, ધર્મને તેણે આશ્રય આપેલો છે. તથા તેના બે ભત્રિજાને ખ્રિસ્તી થવા પરવાનગી આપી હતી.

પ્ર૦ જહાંગીર પછી કાલુ ગાદીએ બેઠું ?

ઉ૦ જહાંગીર મરી ગયો ત્યારે શાહજહાંના નામે તેનો કુંવર દક્ષિણ હિંદમાં હતો. તેણે ત્યાંથી આવીને સન ૧૬૨૮ ના જાનેવારી માસમાં પાદશાહી પદ ધારણ કર્યું.

પ્ર૦ શાહજહાંને ગાદીએ બેસી પ્રથમ શું કર્યું ?

ઉ૦ નૂરજહાંને સારે દરમાયે બાંધી આવ્યો. તથા પોતાના બાઈ શહરીયાર અને બીજા જે અકબરના વંશજ તેને નડતર કરનારા હતા, તે સર્વને મારી નાંખ્યા.

પ્ર૦ શાહજહાંને પાદશાહી મુખ્ય ક્યાં ક્યાં કામ કર્યો ?

ઉ૦ દક્ષિણ હિંદમાં તેણે રાજ્યનો વધારો કર્યો. તથા ઉત્તર હિંદમાં બંધ રાજદરબાર અને શુશીલીત ધર્મારતો બનાવી.

પ્ર૦ દક્ષિણ હિંદનાં ક્યાં ક્યાં રાજ શાહજહાંને લીધાં ?

ઉ૦ અહમદનગરનું જિજ્ઞાસાથી રાજ્ય (એના દીકરા ઔરંગઝેબે પોતાના બાપના પ્રતિનીધી તરીકે લડાઈ કરીને) ઈ. સ. ૧૬૩૬ માં પોતાના રાજ્યમાં ભેળવી દીધું. તેનો સાથે ઇલિઅપૂરે પણ મળ્યું

(કેમકે ઇ. સ. ૧૫૭૨ માં ઇલિઝબેથ ઓલિવરના નેડાઈ ગયું હતું. ઇ. સ. ૧૬૫૭ માં બરીદગઢ જીત્યો, અને વિજયપૂર તથા ગોલકોંડાનાં સ્વતંત્ર રાજ્યોને મોગલ પ્રાદેશાલીનાં ખડિયાં રાજ્ય બનાવ્યાં.

પ્ર. શાહજહાંને ક્યાં ક્યાં શોભાયમાન મકાનો બંધાવ્યાં છે. ?

ઉ. (૧) આગ્રામાં અતી સુંદર તાજમેહેલ. (૨) આગ્રાના કિલ્લામાં મોટી મસ્જિદ બંધાવી. (૩) રાજધાની દિલ્હી લઈ જઈ તે શહેર ફરીથી અનુપમ ઠાઠમાડથી શોભાયમાન કર્યું. (૪) દિલ્હીની મોટી જૂના મસ્જિદ ૬ વરસે બંધાવી રહ્યો. (૫) દિલ્હીનો મેહેલ ૧૬૦૦+૩૨૦૦ ડગ્ગર માપનો જે મજલાનો સર્વોત્કૃષ્ટ બંધાવ્યો, અને તેમાં જડાવ અને નંકશી કામની કારીગરી ધણી સારી કરાવી છે. એ શિવાય એણે એક સુંદર મયૂરાસન બનાવરાવ્યું હતું. તેના પૂછડામાં માણેક નીલમ, પાના જડયાં હતાં તેની કીમત સાડા છ કરોડ રૂપિયા હતી.

પ્ર. શાહજહાંના રાજની મેહેસુલની પેદાશ કેટલી હતી ?

ઉ. બાવીશ કરોડ રૂપિયાની હતી.

પ્ર. શાહજહાંની કારકીર્દીનો છેડો કેવી રીતે આવ્યો ?

ઉ. અકબરના વંશને મોટો આપ બંડખોર પુત્રો હતા. અકબરને જહાંગીરે સતાવ્યો; શાહજહાંએ જહાંગીર સાથે કિતુર કર્યું. તેમ હવે શાહજહાંનો વારો આવ્યો. — સન ૧૬૫૭ માં શાહજહાંને માંદો પેડ્યો, તે વખત એના દીકરા ઔરંગઝેબે પોતાના બાપને સાથે કપટી ઝગડા કરવાં પોતાનાં બાપને પદબિજા કર્યો અને પોતે પાદશાહ થયો. શાહજહાંને સાત વરસ રાજકેદી તરીકે પુત્રશોકમાં રહી સન ૧૬૬૬ માં આગ્રામાં મરણ પામ્યો.

પ્ર. ઔરંગઝેબની કારકીર્દીમાં ને ને મુખ્ય બનાવ બન્યા, તેની સાલવાર ફ્રંકમાં હકીકત આપો ?

ઉ. ૧૬૫૮—શાહજહાંને પદબિજા કર્યો.

૧૬૫૮—ઔરંગઝેબે મુઝ અને દારાને હરાવ્યા. ને દારાને મારી નાંખ્યો.

૧૬૬૦—ઐરંગજેબ અને સુલ્તાનો ઝગડો ચાલુ રહ્યો. સુલ્તાન આરાકાનમાં બાંધી ગયો ત્યાં મરણ પામ્યો.

૧૬૬૧—ઐરંગજેબે મેરાઠને દેખાનામાં નાંખ્યો.

૧૬૬૨—ઐરંગજેબના સેનાપતી મીરજુમલાએ આસામ ઉપર ચઢાઈ કરી ત્યાં જય મળ્યો નહીં. દક્ષિણમાં તોફાન વિજ્ઞપૂર અને શિવાજીના હાથ નીચે મરાઠાનો વિગ્રહ.

૧૬૬૨-૬૫—મુઝાલાઈ રાજ્ય સામે શિવાજીનો બળવો.

૧૬૬૬—પદ્મજી પાદશાહ શાહાજીનાંતું મરણ દક્ષિણમાં વિગ્રહ અને વિજ્ઞપૂરનો સુલતાન મુગલ સેનાને હરાવે છે.

૧૬૬૭—અનુકુળ શરતોએ ઐરંગજેબ નેડે શિવાજી સલાહ કરેછે. અને કેટલોક મૂલક મેળવેછે. અને વિજ્ઞપૂર મોઢકાંદાનાં રાજ્યો કનેથી શિવાજી ખંડણી લે છે.

૧૬૭૭—ઐરંગજેબ જીજીઆ વેરો લેવો શરૂ કરેછે.

૧૬૭૯—ઐરંગજેબ નેડે રજપૂતોની લડાઈ અને શાહાજીદો અકબર બળવો કરી રજપૂતોને જઈ મળે છે.

૧૬૮૩—ઐરંગજેબ જાતે દક્ષિણ ઉપર ચઢાઈ કરે છે.

૧૬૮૬-૮૮ વિજ્ઞપૂર અને મોઢકાંદાનાં રાજ્યો જીતીને ખાલસા કરે છે.

૧૬૮૯—ઐરંગજેબ સંભાજીને પકડી મારી નાંખે.

૧૬૯૨—મરેઠા નાયકો સાથે નિયમ વગરની લડાઈ.

૧૬૯૮—મરેઠા પાસેથી ઐરંગજેબે જીજીમદ જીત્યો.

૧૬૯૯-૧૭૦૧—સંતારા અને બીજા મરેઠી કિલ્લા ઐરંગજેબ જીત્યા અને મરેઠાનો દેખાઈતો નાશ.

૧૭૦૨-૧૭૦૫—મરેઠાના નવા જય.

૧૭૦૬—ઐરંગજેબ અહમદનગર પાછો ગયો.

૧૭૦૭—ઐરંગજેબ વેદના ભોગવતો મરી ગયો.

પ્ર૦ ઐરંગજેબે ગાદીપતી થતાં શું. નામ ધારણ કર્યું ?

ઉ૦ આલમગીર એટલે જગતનો જીતનાર.

પ્ર૦ ગાદીએ બેઠા પછી બીજા વરસે તેણે શું કર્યું ?

ઉ૦ પોતાના ભાઈઓમાંથી ઉદાર પણ આકળા વડા ભાઈ દારાને
 ઇ. સ. ૧૯૫૬ માં મરાવી નંખાવ્યો. બીજા મનમોજીલા ભાઈ
 શુભને હીંદમાંથી હાંકી કાઢ્યો. જે આરાકાનમાં નાથી જઈ
 ત્યાંજ મરણ પામ્યો. ત્રીજા ભાઈ મુરાદનો શિરચ્છેદ કરાવ્યો.
 ઇ. સ. ૧૯૬૦.

પ્ર૦ આલમગીરે પોતાની કારકીદિમાં ક્યાં ક્યાં મુખ્ય લડતો ચલાવી ?

ઉ૦ દક્ષિણ હિંદમાં વિજ્ઞપૂર અને ગોલકાંદા સાથે એક નવું મરેઠી
 રાજ્ય ઉત્પન્ન થયું હતું તેની સાથે અને આસામના પ્રાંતોમાં.

પ્ર૦ આલમગીરે દક્ષિણમાં કેવા પ્રકારથી લડતો ચલાવી ?

ઉ૦ એણે નિશ્ચય કર્યો હતો કે ગમે તેટલું નુકસાન પડીને પણ વિ-
 જ્ઞપૂર અને ગોલકાંદા લેવાં. મૂટે પોતાના સરદારો મારફતે તેની
 સાથે લડાઈ ચલાવી. એ દરમિયાન દક્ષિણમાં એક નવું મરેઠી
 રાજ્ય ઉત્પન્ન થઈ વૃદ્ધી પામતું હતું તે હરકત અંદર સામેલ
 થઈ. તેથી મોગલ સરદારોએ મુસલમાની રાજ્ય જીતવાને તથા
 મરેઠી નવું વધી પામતું રાજ્ય કચડી મારવાને ૨૫ વરસ સુધી
 ફાંફાં માર્યા પણ કાંઈ વળ્યું નહીં.

પ્ર૦ મરેઠી રાજ્યે મોગલોને કેવી રીતે હરકતોમાં નાંખ્યા ?

ઉ૦ મરેઠી સરદાર શિવાજીએ દક્ષિણ હિંદના મોગલાઈ રાજ્યમાંથી
 ઝોથ ઉધરાવી, અને ઇ. સ. ૧૬૬૪ માં સ્વતંત્ર મહારાજા છત્ર-
 પતી બની રાયગઢમાં રાજ્યાભિષેક કરાવ્યો. સને ૧૬૮૦-૮૧ માં
 ઔરંગઝેબનો બંડખોર છાંકરો અકબર૦ એણે મરેઠી કોજમાં
 મળી જઈ તેનો મોબો વધાર્યો. આ હરકતો મોગલ કોજને નડ-
 તરતું મોટું કારણ થઈ પડી.

પ્ર૦ આ અડચણો ટાળવાને, તથા પોતાનો નિશ્ચય પાર પાડવાને
 આલમગીરે શું કર્યું ?

ઉ૦ પ્રથમ કદી ન ગયેલી એવી સંખ્યામાં મોટી દબદબા વાળી કોજ
 સાથે સન ૧૬૮૩ માં ઉત્તરનો ભય્ય મહેલ છોડી જતે દક્ષિ-
 ણમાં જઈ લશ્કરી તંજુમાં વાસ કર્યો. ઘણી મુદત સુધી બાથ

બીડયા પછી એ રાજ્ય પરાબલ પામ્યો. ઇ. સ. ૧૧૮૮માં વિજયપુર અને ગોધરાદા-મુમલાઈ પાદશાહતમાં બિળી દીધાં.

પ્ર૦ ઇ. સ. ૧૧૮૮ પછી આલમગીરે શું કર્યું?

ઉ૦ વૃદ્ધી પામતા હિંદુ મરેઠી રાજ્ય સાથે વિગ્રહ ચલાવ્યો. આ વખતે મરેઠી રાજ્ય સ્થાપનાર શિવાજી ઇ. સ. ૧૬૮૦ માં મરણ પામ્યા પછી તેની દીકરી શંભાજી આદી ઉપર હતો તેને ઇ. સ. ૧૬૮૬ માં આલમગીરે પકડી કૃપણે મારી નાંખ્યો. અને મુશ્કેળ બીજા કિલ્લા સાથે રાજધાની કમળે કરી. સન ૧૭૦૧ સુધીમાં જાણે મરેઠા વંશ નિર્મુળ કર્યો, એમ દીર્યું. પણ મરેઠા પાછા સતેજ થયા ને સન ૧૭૦૫માં તેમણે પોતાના કિલ્લા પાછા લઈ લીધા. (પાદશાહે આ લાંબા નિઃકુળ યુગડામાં ખજાનો ખાલી કર્યો. લશ્કર લોથ પોથ કર્યું. પંડે ઘરડો અને ચોદીઓ ખન્યો.) પાદશાહની છાવણીને મરેઠા સપડાવતા હતા. અને મુઆઝા લૂંટી અપમાન કરતા તેઓ નાના લશ્કરને ગાંઠે નહીં. અને મોટા લશ્કરથી લોપ થઈ જાય છેલ્લે આલમગીરે મરેઠા જોડે સલાહ કરવાની વીજી ચલાવી. એ સલાહ મરેઠાના લાભમાં થાત, પણ પાદશાહને એટલામાં અહમદનગરમાં આશ્રય મળ્યો, ત્યાં જઈ ઇ. સ. ૧૭૦૭ માં નીરોશના ટળવળાટમાં મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ અંતકાળે આલમગીર પોતાના કુટુંબીઓથી અજબો કેમ રહ્યો?

ઉ૦ તેને પોતાના પુત્રોની નિષ્ઠાપર શક હોવાથી. તથા જેવી અપદ-શા પોતે પોતાના આપની કરી હતી તેવી છોકરા મારી કરશે, એવો બય લાગવાથી એકલો રહ્યો.

પ્ર૦ આલમગીરની આ સભાની લડાઈનું શું થયું?

ઉ૦ આસામ તરફ લડવા મીરજુહાની સરદારી તીએ ઇ. સ. ૧૬૬૨ માં લશ્કર ગયું હતું પણ ત્યાંની બીની જમીનની હજા માફક ન આવવાથી લશ્કરની અસબી થઈ અને આસામના લોકોએ તેમનેમેર્સે ત્યાંથી ટોક આવતા રસ્તામાં મીરજુહાન મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ આલમગીરની રાજસીત કેવળ પ્રકારની હતી ?

ઉં ધર્મોધ હતી. તેણે જગીઆવેરો લેવો શીરૂ કર્યો. રાજકાજમાંથી હિંદુઓને દુર કર્યા એવી તેની રાજનિતી ધર્મોધ હતી.

પ્રં એ ધર્મોધ રાજનિતીનું પરિણામ શું થયું ?

ઉં શીખ લોકને બંડ કરવાની જરૂર પડી તથા રજપૂત લોકો સંપૂર્ણ મોગલો સામે ઉપડીને સ્વતંત્ર થવા લાગ્યા. જયપૂર, જોધપૂર, અને ઉદેપૂરનાં રજપૂત સંસ્થાનોમાં પાદશાહે કતલચલાવી. ત્યારે રજપૂતોએ માળવાના મુસલમાની પ્રાંતની મસીદો બાગી તથા હરિલામી ધર્મગુરુઓનું અપમાન કરી કુરાન બાળ્યાં. એવી રીતે હિંદુઓને, મુસલમાન રૈયત જોડે એક પાદશાહતમાં મેળવી લેવાની મહાન અકબરની રાજ નિતિનો હવે અંત આવ્યો.

પ્રં આલમગીરના વખતમાં રાજની ઉપજ કેટલી હતી ?

ઉં જમીન ઉપજ ૩૦ થી ૩૮ કરોડ રૂપીઆની હતી. અને કુલ ઉપજ ૮૦ કરોડ રૂપીઆની હતી.

પ્રં આલમગીરનાં લક્ષણ કેવાં હતાં ?

ઉં તે જાહેરમાં બબકાદાર અને ખાનગીમાં સાદો રહેતો. ધર્મના ક્રિયા પાળતો, સુરસ પત્ર લખનારો હતો. એને કવીઓનાં અને ધર્મનાં વચન વખતે વખત યાદ આવતાં. વળી પદ્મશ્ર કરવાને બાપ ન હોત, ખુન કરવાને બાધાઓ ન હોત, અને દુઃખ દેવાને હિંદુ રૈયત ન હોત તો એનું જીવતર નિર્દોશ હોત. એના ધર્મોધ પણાએ એને દરેક પરધર્મિનો વેરી બનાવ્યો. અને સ્વધર્મિઓ પણ એની આંખનીજ શરમત્રા સગા થયા છે.

પ્રં અકબર અને આલમગીરનો મૂકાબલો કરો ?

ઉં બુદ્ધિ, ઉદ્યોગ, અને હક્કતા એમાં બંને સરખાં હતાં પણ ખીજ બંધી વાતે ઉલટા હતા. અકબર મોટા મનનો હિદાર અને આલમગીર મેલા સાંકડા મનનો કપટી હતો. અકબર સમ દષ્ટી રાખતો અને આલમગીર પક્ષપાતી અને પીડા કરનારો હતો. અકબર જીતાએલા દુશ્મન ઉપર દયા કરી સખાવતથી ફોસ્ત કરી લેતો, અને આલમગીર દુશ્મન પર ક્રૂરતા કરી વેર લખતો.

અકબર સત્ય અને સારી યુક્તિથી કામ કાઢી લેતો. અને આ-
લમગીર કપટ કાવિત્રાથી પોતાનો હેતુ પાર પાડતો.

પ્ર. આલમગીર પછીના રાજાઓની મુખ્ય શી હકીકત છે ?

જિ. પાદશાહની પડતી અને તેનો નાશ, પાછળ થયેલા છ રાજા-
ઓના વખતમાં આવ્યો છે. રાજાઓ પોતે, બળવાન લશ્કરી
સરદાર કે રાજકારભારીના હાથમાં પુતળા જેવા હતા. જેમાંના
બે રાજાઓ સેનાપતી જીલફી કારખાતે વશ હતાં. અને ચારને
બે સૈયદ ભાઈઓએ ગાદીએ બેસાડેલા હતા. વીગેરે બનાવોનો
હેવાલ નીચે પ્રમાણે છે.

ઈ. સ. ૧૭૦૭—ઔરંગઝેબના બે દીકરા મોઆજુમને આલમની
વચ્ચે ઝગડો, મોઆજુમની કુતેહ, ને બહાદુરશાહ નામ ધા-
રણ કરી તેનું ગાદીએ બેસવું, તેનું સરદાર જીલફીકારખાતે
વશ રહેવું, શાહાબદા કામબક્ષનું બંડ તેનો પરાબલ ને
તેનું મૃત્યુ.

ઈ. સ. ૧૭૧૦—શીખ લોક પર ચડાઈ.

ઈ. સ. ૧૭૧૨—બહાદુરશાહનું મરણ ને તેના વડા દીકરા જહાં
દારશાહનું ગાદીએ બેસવું. વજીર જીલફીકારખાતેની મદદે
જહાંદારશાહ અમલ કરેછે, તેના ભવિજ ફરૂખશીયરનો બળવો,
પાદશાહનો ને તેના વજીરનો ઘાત.

ઈ. સ. ૧૭૧૩—(પાદશાહ બુનાવતાર) હુસેનઅલીને અબ્દુલ્લા
નામે બે સૈયદોના અધીકાર નીચે ફરૂકશીયરનું ગાદીએ બેસવું.

ઈ. સ. ૧૭૧૬—શીખ લોકે કરેલી ચડાઈ, તેમની હાર ને તે-
મની ઉપર કુર જીલ્લમ.

ઈ. સ. ૧૭૧૬—બે સૈયદોએ ફરૂકશીયરને પદબદ્ધ કરી મારી
નાંખ્યો, તેઓ એક પછી એક ત્રણ છોકરાને પાદશાહ બનાવેછે,
બેમાંના પહેલા બે છોકરા થોડા માસમાં મરી જાયછે, ને ત્રીજો
મહમદશાહ ૧૭૧૬ ના સપ્ટેમ્બર મહીનામાં રાજ કરવા માંડેછે.

ઈ. સ. ૧૭૨૦—સૈયદોનો પરાબલ.

ઈ. સ. ૧૭૨૦-૧૭૪૮—દક્ષીણનો ગવર્નર કે નીજામ-ઉલ-મુ.

- છે, હેઠ્ઠાબાદમાં પોતાની સ્વાધીનતા સ્થાપે છે.
- ઈ. સ. ૧૭૩૨-૧૭૪૩—અયોધ્યાનો ગવર્નર જે પાદશાહતનો વજીર છે, તે દીક્ષીમાં વહીવટથી સતત થાય છે.
- ઈ. સ. ૧૭૩૫-૧૭૫૧—પાદશાહતની સામાન્ય પડતી અંદર બ-
ળવા, ને હરિનથી નાદીરશાહનું ચઢી આવવું (૧૭૩૬) હિં-
દુ પર અહમદશાહ દુરાનીની પહેલી સ્વારી (૧૭૪૭) મરેકાને
માળવા મળે છે. (૧૭૪૩) ને તેના પછી દક્ષિણ ઓરીસાને,
બંગાળાની અંડણી મળે છે. (૧૭૫૧)
- ઈ. સ. ૧૭૪૩-૧૭૫૦—મુહમદશાહનો દીકરો અહમદશાહ ગા-
દીએ બેઠો, અયોધ્યામાં રોહીલાનું કિતુર, અને પાદશાહી
કોળની હાર.
- ઈ. સ. ૧૭૫૧—મરાઠીની મૈદ્યથી રોહીલાના દંગાનો નાશ.
- ઈ. સ. ૧૭૫૧-૧૭૫૨—અહમદશાહ દુરાનીની બીજી સ્વારી
તેને પંજાબ આપે છે.
- ઈ. સ. ૧૭૫૪—પાદશાહનું પદભ્રષ્ટ થવું, ને આલમગીર બી-
જનું ગાદીએ બેસવું.
- ઈ. સ. ૧૭૫૬—અહમદશાહ દુરાનીની ત્રીજી સ્વારી ને દીક્ષી-
ની લૂંટ.
- ઈ. સ. ૧૭૫૬—અહમદશાહ દુરાનીની ચોથી સ્વારી, પાદશાહ
બીજા આલમગીરને તેનો વજીર ઘાણ-હદ-દીન મારી નાખે
છે, મરાઠા ઉત્તર હિંદમાં મૂલકો જીતી લે છે અને દીક્ષીનો
કબજો કરે છે.
- ઈ. સ. ૧૭૬૨-૧૮૦૫—પાણીપતની ત્રીજી લડાઈને અફઘાનોને
હાથે મરેકાનો પરાજય (૧૭૬૧) બીજા આલમગીરના મરણ
પછી શાહઆલમ બીજાને નામનો પાદશાહ થયો છે, અને
૧૭૭૧ સુધી અહમદશાહમાં ઇંગ્રેજનું પેનશન ખાઈ રહે છે.
એજ વરસમાં મરેકા તેને તેના વારસાના રાજ્યમાંથી એક
કડકો આપે છે. અંડખેરો પાદશાહને આંધળો કરી કેદ કરે છે,
મરેકા તેને છોડે છે. પણ ૧૮૦૩ લગી વાસ્તવિક રીતે તે-

મના બંધીવાન તરફે તે તેમના હાથમાં રહેછે. એ વખતે લોડ લેકે મરાઠી બળ તોડ્યું.

ઈ. સ. ૧૮૦૬-૧૮૩૭—અકબર બીજો ગાદીએ બેસેછે.

ઈ. સ. ૧૮૩૭-૧૮૬૨—મોગલનો છેલ્લા પાદશાહ મહમદ બા-હાદુરશાહ હતો, તેને ૧૮૫૭ ના બળવામાં સામીલ હોવાથી રંગુનમાં મોકલી દીધો. ત્યાં તે ૧૮૬૨ માં મરી ગયો.

પ્ર. મોગલ પાદશાહનું બંગાળ ક્યારથી થવા માંડ્યું ?

ઉ. ઈ. સ. ૧૭૨૦ થી.

પ્ર. દક્ષિણ હિંદનો મોટો ભાગ પાદશાહતંથી કોણે અને ક્યારે છુટો પાડ્યો ?

ઉ. દક્ષિણના ગવર્નરે નિજમ-ઉલ-મુલ્કે ઈ. સ. ૧૭૨૦ થી ૧૭૪૮ સુધીમાં.

પ્ર. અયોધ્યા પ્રાંત ક્યારે છુટો પડ્યો ?

ઉ. ત્યાંનો ગવર્નર એક હરાની સોદાગર હતો, તેણે ઈ. સ. ૧૭૩૨ થી ૧૭૪૩ સુધીમાં સ્વતંત્ર કરી પોતાના પંથની સ્થાપના કરી.

પ્ર. મુગલાઈ કોને શીખ લોકોપર કેમ અને કેવી રીતની કરતા કરી ?

ઉ. મોગલોના જીલમથી તેમણે બંડ કર્યું, તેથી તેના ગુરખંદાને એ-ટ્રાખમાં કંઈક પાદશાહી પોશાક પહેરાવી લોકોના પાંજરામાં પૂરી ફેરવ્યો. તેના દેખતાં તેના દીકરાનું કાળજી ચોરી તેના ઉપર ફેંક્યું, અને ધગધગતી સાણસીઓથી તેનું માંસ તોડ્યું. ને હડ-કાયદાં કુતરા માફક શીખલોકોનો ઉચ્છેદ કર્યો. ઈ. સ. ૧૭૧૬.

પ્ર. આ અરસામાં રજપૂતોએ શું લાભ લીધો ?

ઉ. નેધપૂરના અજીતસિંહે પોતાની સ્વતંત્રતા સ્થાપી, અને ઈ. સ. ૧૭૫૧ માં રજપૂતાનાના મહિપતિઓએ મોગલાઈ શાહાનશાહત નેડેનો સંબંધ તોડી નાંખ્યો.

પ્ર. મોગલ રાજની પડતીના સમયમાં મરેઠાઓ શી રીતે વર્ત્યા ?

ઉ. તમામ દક્ષિણ હિંદમાંથી એથ ઉધરાવીને વિંધ્યાચળને માર્ગે ઉત્તરમાં આવી ઈ. સ. ૧૭૪૩માં માળવા અને ઈ. સ. ૧૭૫૧

માં ઓરિસ્સા બંગાળામાંથી ખંડણી લેવાની સનંદ મેળવી.

પ્ર૦ મોગલાઈ રાજની પડતીમાં ક્યા ક્યા પરદેશીઓએ ચડાઈ કરી ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૭૩૯ માં ધરાનના નાદિરશાહે, અને પઠાણ અહમદ-શાહ દુરાની છ વાર આવી ગયો.

પ્ર૦ નાદિરશાહે હિંદમાં આવી શું કર્યું ?

ઉ૦ વાવ્ય કોણને માર્ગેથી અવી દિલ્હીમાં કતલ ચલાવી. અને ૫૮ દીવસ સુધી શેહેર બૂટી ડર કરોડ રૂપીઆ લૂટ લઈ ગયો.

પ્ર૦ અહમદ દુરાનીએ હિંદમાં આવી કેવું કામ કર્યું ?

ઉ૦ કાબૂલ, અને પંજાબ તેણે મેળવ્યાં. વાર વાર લૂટ અને કતલ કરતો ચડી આવ્યો. પઠાણ સ્વારો આસપાસનાં મોટાં અને નાનાં ગામોમાં અંગ છેદન કતલ અને બાળી નાંખવાનું કર્મ કરવા લાગ્યા, તથા તથા જગ્યાઓના કબ્જે ગયા.

પ્ર૦ અફઘાનોએ મથુરાં નગરીમાં કેવો કહેર કર્યો ?

ઉ૦ ઓગ્રવને દીવસે પવિત્ર મથુરાં નગરીમાં જત્રાણુઓની ૬૬ જા-મલી હતી ત્યારે ૨૫૦૦૦ પઠાણ સ્વારનું મોટું લશ્કર દોડી આવ્યું તેમણે ધરમાં વસનાર માણસ સુધાં બાળ્યાં. ખીજાઓને તરવાર અતે બાલાથી કતલ કર્યા. સ્ત્રી પુરુષોને ગુલામ દાખલ ધસડી ગયા. હિંદુઓમાં પુણ્ય મનાતી ગાયોનો મંદીરોમાં વધ કરી તેના લોહીથી મૂર્તિઓ અને મંડપો ખરડ્યા. અને ઘણાએક મહાલો ઉજડ કરી નાંખ્યા.

પ્ર૦ દિલ્હીનું મુગલાઈ રાજ્ય ક્યાં પામ્યું, અને છેલ્લો મુગલ પાદશાહ કોણ, ને તેનું શું થયું ?

ઉ૦ દક્ષિણમાં અંગ્રેજ અને ફ્રેન્ચોના વિગ્રહથી કર્ણાટકમાંથી દિલ્હીના અધિકારીનું છેલ્લું પગલું ખુસાઈ ગયું. અને બંગાળા બહાર અને ઓરિસ્સા અંગ્રેજોને ઈ. સ. ૧૭૬૫ માં મોગલ પાદશાહે આપ્યા. ત્યાર પહેલાંથીજ એટલે ઈ. સ. ૧૭૬૧ માં અહમદશાહ દુરાનીએ મરાઠાઓને પાણીપતની લડાઈમાં હરાવ્યા તેજ વર-સથી દિલ્હીના મોગલાઈ રાજનો લય થાય છે. ત્યાર પછીનો પે-નથનરો પાદશાહમાંનો છેલ્લો એટલે ૧૭મો પાદશાહ મહમદ બ-

હાદૂરશાહ ઇ. સ. ૧૮૫૭ માં બ્રિટિશ રાજ્ય સામે ઉઠેલાં બળ-
વામાં સામેલ હતો. માટે તેને પકડી રંગુન મોકલ્યો ત્યાં તે સન
૧૮૬૨ માં મરણ પામ્યો.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

મરેઠા ઇ. સ. ૧૬૬૦ થી ઇ. સ. ૧૮૧૮. સુધી.

- પ્ર૦ દક્ષિણ હિંદમાં મરેઠી રાજ્ય કોણે સ્થાપ્યું ?
 ઉ૦ શાહાજી ભોંસલેના દીકરા શિવાજીએ.
 પ્ર૦ શાહાજી કોણ હતો ?
 ઉ૦ અહમદનગર અને વિંજપૂરનાં સ્વતંત્ર મમલમાની રાજ્યોના
 પક્ષમાં રહીને મોગલો જોડે લડવાને મરેઠો સિપાઈ હતો. તેને
 પેટે ઇ. સ. ૧૬૨૭ માં શિવાજીનો જન્મ થયો હતો.
 પ્ર૦ શિવાજીને એના બાપે વારસામાં શું આપ્યું હતું ?
 ઉ૦ સિપાઈઓની એક ટોળી અને લશ્કરી જાગીર.
 પ્ર૦ મરેઠી રાજ્ય સ્થાપન કરવામાં શિવાજી પ્રથમ શી રીતે વર્ત્યો ?
 ઉ૦ એણે દક્ષિણ હિંદુ જાતોમાંથી એક સ્વદેશાભિમાની પક્ષ ઉત્પન્ન
 કર્યો. અને તે વખતે વખતે સમયને અનુસરીને ઉત્તરેથી આ-
 વેલાં પાદશાહી લશ્કરો, અને દક્ષિણનાં અહમદનગર અને
 વિંજપૂરનાં રાજ્યો સામે ઘડને દરેક રાજ સામે વારાફરતી લ-
 ડતો. અને પોતાના રાજ્યની અને લશ્કરની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ કર્યા
 જતો. એવી રીતે શિવાજીમાં આર્યની રાજ્ય ચલાવવાની કળા
 હતી. અને એની મદદથી અહમદનગર અને વિંજપૂરનાં રાજ્યો
 મોગલો સામે કેટલીક મુદત સુધી ટકાર બીલી શક્યા હતાં.
 પ્ર૦ શિવાજીએ લશ્કરી બળ કેવા પ્રકારે ઉત્પન્ન કર્યું હતું ?
 ઉ૦ દક્ષિણ હિંદના ધણીઆતા એકતોને એનીના અનુકૂળ વખતે
 વીખેરી શકાય, તથા ભેગા કરી શકાય. એવા પ્રકારનું એકું કંઈ
 હતું. એથી તેમને જાથ પગાર આપવાની જરૂર પડતી નહતી.
 એવા લશ્કર સાથે દુશ્મનો ઉપર ઘસારો કરી ખંડણી લેતો,

- અને વખતે કોલકરાર કરી લેવાની ફરજ પાડતો. મળેલી લુઠ-
માંથી કાંઈ હીંદુઓ તેમને વહેંચી આપી, પોતે વિશેષ ભાગ લેતો.
- પ્ર૦ આ અરસામાં દક્ષિણ હિંદમાં ક્યાં ક્યાં રાજ્યબળ હતું ?
- ઉ૦ (૧) દિલ્હીના મોગલ પાદશાહની હુમલો કરનારી ફોજનું.
(૨) વિજ્ઞપૂર અને અહમદ નગરનાં સ્વતંત્ર રાજ્યોના લશ્કરનું.
(૩) મરેડી હિંદુ જ્ઞતોની લશ્કરી વ્યવસ્થાનું.
- પ્ર૦ શિવાજી પોતાનો મૂકામ ક્યાં રાખતો હતો ?
- ઉ૦ પશ્ચિમ ઘાટોમાં આવેલા કેટલાક જીતાપ નહીં એવા ડુંગરી કિ.
સ્થામાં તેણે નિર્ભય મૂકામ રાખ્યો હતો.
- પ્ર૦ શિવાજીએ મરેડી રાજ્ય શી રીતે સ્થાપ્યું ?
- ઉ૦ જળભિદ્ધથી, ખુત કરવાથી, અને સખ લડાઈઓથી તે દક્ષિણ
હિંદમાં મરેડાઓને ગણતરીમાં લાવ્યો. અને ઈ. સ. ૧૬૫૬ માં
વિજ્ઞપૂરના સરદારને એકાંત સ્થળમાં મિત્રભાવે મળવાને રૂપે
છેતરોને તેનો તથા તેના સૈન્યનો ઘાણ વાળ્યો. તથા સન ૧૬૬૨
માં મોગલ પાદશાહનું સૂરત શહેર લૂટ્યું. આ રીતે પોતાની
સ્થિતિનું કૌવત જણાવવાથી ઈ. સ. ૧૬૬૪ માં રાજ્યપદ ધારણ
કરી પોતાના નામના શિક્ષા પાડ્યા.
- પ્ર૦ પછી શિવાજીએ શું કર્યું ?
- ઉ૦ સન ૧૬૬૫ માં વિજ્ઞપૂરની સામે લડનાર મોગલોને મદદ કરી.
સન ૧૬૬૬ માં એને દીલ્હીના પાદશાહ ઔરંગઝેબે મળવા બો-
લાવ્યો તેમાં એનો સત્કાર ન કરતાં નજરકેદરાખ્યો, પણ ત્યાંથી
દક્ષિણમાં નાશી જઈ ખંડનો ઝૂંડો ઉઠાવ્યો. સન ૧૬૭૪ માં ફરી
વારનો રાયગઢમાં ગાદીએ બેઠો, અને પોતાની તુલા સેનાથી
કરાવી પ્રાણણેને દાન કર્યું. ૧૬૭૬ માં કર્ણાટક ફોજ મોકલી.
- પ્ર૦ શિવાજી ક્યારે મરણ પામ્યો, ને તેની ગાદીએ કોણ બેઠું ?
- ઉ૦ ઈ. સ. ૧૬૮૦ માં મરણ પામ્યો, અને તેની ગાદીએ તેનો
દીકરો ચંભાજી બેઠો.
- પ્ર૦ ચંભાજીએ કોની કોની સાથે લડાઈઓ કરી ?
- ઉ૦ પોર્ટુગીસ અને મોગલો નેડે.

પ્ર૦ શંભાજીનું નરણ શી રીતે થયું ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૯૮૬ માં મોગલોએ તેને કેદ પકડ્યો. અને ધગધગતા સળીઆ વડે તેના આંખો ફોડી. પછી જીભ કાપીને શ! રહેદ કર્યો.

પ્ર૦ શંભાજી પછી કોણ ગાદીએ બેઠું ?

ઉ૦ તેનો છોકરો શાહુ મોગલોની કેદમાં હોવાથી રાજરામ બેઠો.

પ્ર૦ શાહુને ગાદી શી રીતે મળી ?

ઉ૦ દિલ્હીની તાબેદારી ઉઠાવવા સ્વીકાર્યું તેથી સન ૧૭૦૭માં ગાદી મળી.

પ્ર૦ એ વખતે મરેઠી રાજ્યનાં કારભાર કોણ કરતું હતું ?

ઉ૦ બાલાજી વિશ્વનાથ નામે શાહુ પેશવાના હલકાબથી તમામ કારભાર કરતો હતો. અને શાહુ મોગલોની કેદમાંથી છુટેલો એટલે તેમની રીત પ્રમાણે મોજી શો મી થયો હતો તેથી પેશ્વા જે કરે તે થાય એમ હતું. એમ કરતાં કરતાં પેશ્વાએ વંશ પરંપરાનો અધિકાર લખાવી લઈ પોતાની સત્તા સ્થાપીત કરી.

પ્ર૦ પછી મરેઠી રાજ્યનું શું થયું ?

ઉ૦ પેશ્વાએ મરેઠાની જગ્યાએ પોતાની સત્તા વધારી. અને શિવાજીના વંશમાં સતારા અને કોલાપૂર એ બે રાજ્ય હતાં. તેમાં સતારાનું રાજ્ય ૧૮૪૬ માં ઇંગ્રેજને હાથ ગયું, અને કોલાપૂરનું રાજ્ય ઇંગ્રેજ સરકારની રહેમ નજરની દેખરેખ નીચે હાલ આજે છે.

પ્ર૦ મરેઠી રાજ્યમાં કોલાપૂર અને સતારા બે રાજ્ય કેમ થયા ?

ઉ૦ શંભાજી પકડાયા પછી. તેના ભાઈ રાજરામના વંશમાં ગાદી ગઈ, પણ શંભાજીનો દીકરો શાહુ પાદશાહની કેદમાંથી છૂટીને આવ્યો, ત્યારે રાજ પાછું મેળવતાં શાહુએ સતારામાં અને રાજરામના વંશજોએ કોલાપૂરમાં ગાદી કરી.

પ્ર૦ બાલાજી પેશ્વાએ શું કર્યું ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૭૧૮ માં “પાદશાહ બનાવનારા” બે સૈયદોની મદદે એક લશ્કર દિલ્હી મોકલ્યું. તથા ઈ. સ. ૧૭૨૦ માં દક્ષિણ દેશની ત્રીય ઉધરાયો. પણ તેજ વર્ષમાં મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ બાલાજી પછી પેશ્વાઈનો અધિકાર કોને મળ્યો ?

ઉં બાજીરાવને.

પ્રં બાજીરાવ વિશે શું જાણો છો. ?

ઉં એણે પોતાના આપને મળેલી દક્ષિણની ખંડણી લેવાતા હકને ખરેખર રાજ્યાધિકાર બતાવ્યો. માળવા અને નર્મદા તથા ચંબલ વચ્ચેનો પ્રદેશ દિલ્હીની પાદશાહતમાંથી ખૂચવી લીધો. અને ઈ. સ. ૧૭૩૯માં પોર્તુગીસ પાસેથી વસાઈ લીધું. તે સન ૧૭૪૦ માં મરણ પામ્યો.

પ્રં બાજીરાવ પછી કયો પેશવા થયો ?

ઉં બાલાજી બીજો (ત્રીજો પેશવા) થયો.

પ્રં એણે શું કામ કર્યું ?

ઉં એણે મોગલાઈ પાદશાહતની અંદરના ભાગમાં મરેઠાનો અમલ બેસાડ્યો.

પ્રં પછી પેશવાએ ક્યાં ક્યાં ચઢાઈ કરી ?

ઉં નીલમનો મુલક લઈ પેશવાએ પોતાનું દક્ષિણનું રાજ્ય વધાર્યું.

પ્રં પેશવાએ ઉત્તર હિંદમાં કરેલી ચઢાઈઓની હકીકત શી છે ?

ઉં પૂના અને નાગપૂર એ બે મરેઠી રાજ્યની નાગપૂર શાખાના એક સરદારે ઈ. સ. ૧૭૪૧-૪૨ માં બંગાળા ઉપર ચઢાઈ કરી. તેને બંગાળાના મુખ્ય અલીવર્દીખાન પાછો નસાડ્યો. તેથી ઈ. સ. ૧૭૪૩ માં નાગપૂર શાખાના સરદાર રઘુજી ભોંસલે કરી બંગાળાપર ચઢાઈ કરી, અને ઘણીવાર લૂટો કરવા માંડી, તેથી અલીવર્દીખાંએ બંગાળાની ચોથ અને દક્ષિણ ચોાદીઆ પ્રાંત મરેઠાને આપ્યા. બંગાળાની લૂટ બાબત પૂના અને નાગપૂરના મરેઠા વચ્ચે વઢવાડ થતી હતી.

પૂનાના મરેઠાએ ઉત્તર હિંદમાં પંજાબ સુધી લશ્કરો મોકલ્યાં. પણ પંજાબ પ્રાંત અહમદ દુરાનીના કબજામાં હતો, તેથી તેણે તથા બીજા ઉત્તર હિંદના મુસલમાન સૈન્યોએ મળીને મરેઠાનો પાણીપતના મેદાનમાં ઈ. સ. ૧૭૬૧ માં પરાજય કર્યો.

પ્રં બીજો બાલાજી ક્યારે ગુજરી ગયો ?

ઉ. ઇ. સ. ૧૭૬૧ માં પાણીપતની લડાઈમાં મરાઠા હાર્યા પછી થોડેજ દીવસે,

પ્ર. પાંચ મરાઠા વંશ કયા કયા ને તેમની ગાદી ક્યાં ક્યાં છે ?

ઉ. (૧) પેશ્વાની ગાદી (પૂનામાં) (૨) ભોંસલાનું (પાટ નગર નાગપૂર)
(૩) સિંધિઆની રાજધાની ગ્વાલીઅર-(૪) હોલકર (ઈન્દોરમાં)
(૫) ગાયકવાડની વડોદરામાં.

પ્ર. પેશ્વાના રાજ વિશે શું જાણો છો?

ઉ. ઇ. સ. ૧૭૬૧ માં ચોથા પેશ્વા માધવરાવ પોતાની સત્તા જાળવી શક્યો. તે ઇ. સ. ૧૭૭૨ માં અપુત્ર મુઆ પછી તેનો ભાઈ નારણરાવ પેશ્વા થયો. તેનો ઇ. સ. ૧૭૭૪ માં ધાત શ્રયો, પછી માધવરાવ બીજો પૂનાની ગાદી ઉપર છઠો પેશ્વા થયો. તેનો કારભાર તાના ફૂંડવીસે કરતો હતો. માછ પેશ્વાના કાકા રાધોભાએ પોતાની ગાદી મેળવવા તકરાર કરી. બાળક પેશ્વાના રક્ષક તાના ફૂંડવીસે ફ્રેન્ચની મદદ મેળવી અને રાધોભાએ ઈંગ્રેજોનો પક્ષ મેળવ્યો. છેવટે સન ૧૭૮૨ માં સાલબાઈના તહતામા પ્રમાણે બાળરાજા ગાદીપર કાયમ રહ્યો. અને રાધોબાને પેનશન મળ્યું.

પ્ર. બીજો માધવરાવ ક્યારે મરણ પામ્યો, અને કોણ ગાદીએ બેઠો?

ઉ. ઇ. સ. ૧૭૯૫ માં. તેની ગાદી ઉપર તેનો પીતરાઈ બાછરાવ બીજો થયો.

પ્ર. બીજા બાછરાવ વિશે શું જાણો છો ?

ઉ. એ પૂનાની ગાદીનો સાતમો કે છઠો પેશ્વા હતો. એના ઉપર હોલકરે ચઢાઈ કરી તેથી તે નાશીને અંગ્રેજોને શરણ ગયો. ઇ. સ. ૧૮૦૨ માં વસાઈ મુકામે સલાહ કરી તેમાં પોતાના રક્ષણાર્થે અંગ્રેજ લશ્કર રાખીને (અરવ આપવું કબુલ કરીને) ગાદીએ બેઠો. પછી ઇ. સ. ૧૮૧૭-૧૮ માં હોલકર તથા નાગપૂરના ભોંસલે જોડે એક મત થઈ અંગ્રેજો સથે લડ્યો. તેમાં તેઓ જીતા જીતા હાર્યા. ઇ. સ. ૧૮૧૮ માં બાછરાવ પેશ્વા

અંગ્રેજને શરણે આવ્યો. એટલે તેનો મુલક મુંબાઈ હિલાકામાં જોડી દીધો. બાજુરાવને પેનશન બાંધી આપી કાંતપૂર પાસે ખીયુરમાં રાખ્યો. એ રીતે પેશ્વાઈ રાજ્યનો અંત આવ્યો. તે દત્તપુત્ર નાના સાહેબે સન ૧૮૫૭ ના બળવામાં અતિદુષ્ટ કર્મ કર્યો, તે બળવો બેસાડ્યા પછી પેશવાનો વંશ લોપ થયો.

પ્ર૦ નાગપૂરના રાજ્ય વિશે શું જાણીએ?

ઉ૦ આ મરાઠી રાજ્યની ભાંસલા શાખાએ પૂર્વ તરફ બંગાળમાં સ્વારીઓ કરી બંગાળના યોધ અને દક્ષિણ ગોદાવરીમાં લોકો હતો. પણ બંગાળમાં અંગ્રેજી અમલ થવાથી, તેમની સ્વારીઓ અટકી. સન ૧૮૦૩ માં ઇંગ્રેજી ફોર્સ ગોદાવરીમાંથી તેમને હાંકી કાઢ્યા. ઇ. સ. ૧૮૧૭ ની સામ્રાજ્ય યુદ્ધ મરાઠી વિગ્રહ વખતે સામેલ હોવાથી તેમની સત્તાનો અંત આવ્યો. તેના મધ્યકના મુલકનો વહીવટ સન ૧૮૧૭ થી ૧૮૫૩ મુઘી બ્રિટિશ રેસિડેન્ટથી થયો. અને છેલ્લો ભાંસલા રાષ્ટ્રીય અપૂર્વ મરતાં તે રાજ્ય ઇંગ્રેજી રાજ્યમાં જોડી દીધું. તેના મધ્યપ્રાંતો કહેવાય છે.

પ્ર૦ સિંધીઆ અને હોલકરના રાજ્ય વિશે શું જાણીએ?

ઉ૦ હોલકર ભરવાડ વંશનો, અને સિંધીઆ પેશ્વાનાં પગરખાં સામ્રાજ્યના વંશનો હતો. ઇ. સ. ૧૭૬૧ ની અહમદ ડુર્રાની અને મરાઠાની ખાણીપતની લડાઈમાં મરાઠા હાર્યા, પછી આ મહાપત્નીઓ સ્વસ્થ બેસી રહેલા, તો પણ માળવા પ્રાંતમાં પોતાની સત્તા જમાવી. ઇંગ્રેજી સાથે કેટલીએક વાર વિરોધ થયા છતાં હજી તેઓના વંશજ પોતાની અમલ જાળવી રહેલા છે.

પ્ર૦ ગાયકવાડ વિશે શું જાણીએ?

ઉ૦ ગૂજરાત પ્રાંતમાં અને તેની ખાણીપત કાઠીઆવાડ દ્વિપકલ્પમાંના વેરાતા માતપર મુલકમાં આ રાજ્ય છે. એનું રાજધાની શહેર વડોદરા છે. સન ૧૮૧૭ માં મરાઠી વિગ્રહ થયો ત્યારથી આ રાજ્યમાં રેસિડેન્ટ અને નસાહતકારી બ્રિટિશ ફોર્સની મદદથી ગાયકવાડે અમલ કરે છે. ઇ. સ. ૧૮૭૪ ની સામ્રાજ્ય ગાયકવાડી મહારાજ ગાયકવાડે ઇંગ્રેજી રેસિડેન્ટને ઝેર દેવાની કોશીશ

કર્માનું તહોમત તેનાપર આવવાથી હાઈ કમિશને તજવીજ કરી, તેને પદભ્રષ્ટ કરી મદ્રાસ મોકલ્યો. અને એ રાજ્યને ઇંગ્રેજ સરકારે પોતાના રાજસાથે જોડી ન દેતાં, રાજ્યસ્થાપન કરનારના કુળના એક વંશજને ગાદી આપી.

— ❧ ❧ ❧ —

પ્રકરણ ૧૨ મું.

યુરોપી લોકનાં પહેલપહેલાં યાણાં ઇ.સ. ૧૬૦૦ થી ૧૭૦૦ સુધી.

પ્ર૦ યુરોપી અને લોકો હિંદમાં આવવા લાગ્યા ત્યાર પહેલાંના વખતમાં તે લોકોનો પૂર્વના દેશો સાથે બ્યવહાર કેવી તરેહનો હતો. ?

ઉ૦ યુરોપી લોકોને (હિંદ તરફના) પૂર્વના દેશો તરફ આવવાનો જળ-માર્ગનો રસ્તો ખીલકુલ જાણવામાં ન હતો. વખતે ભૂમીમાર્ગનાં વિશાળ રણ અને લડાયક જાતો પસાર કરીને કોઈ કોઈ મુસાફર આવતા. તે હિંદના બળવાન રાજ્યોની, અને અગણિત દ્રવ્યની વાતો, યુરોપમાં જઈ કહેતા, અને ભૂમધ્ય સમુદ્રને કાઠે આવેલાં ઇટાલીનાં શહેરો, લીવાંટના બંદરોની મારફત આવેલા પૂર્વ દેશોના માલનો બાપાર, યુરોપ સાથે ચલાવતાં હતાં.

પ્ર૦ ભરતખંડનો શોધ કરવાનું સાહસિક કામ પ્રથમ કોણે આદર્યું, અને તેનું પરિણામ શું થયું ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૪૯૨ માં ક્રીસ્ટોફર કોલંમસે સ્પેનના વાવટા નીચે તારીના ખાત ઉપરનો પત્ર લેખને, સ્પેનની પશ્ચિમ તરફ વસાણું હંકાર્યું; પણ તેને હિંદને બદલે અમેરિકા હાથ લાગ્યો.

પ્ર૦ પૂર્વના દેશો સાથે વેપાર કરવા યુરોપથી આવેલી પ્રજાઓનો અનુક્રમ કયો છે. ?

ઉ૦ પોર્ટુગીસ, વંદા, ઇંગ્રેજ, ફ્રેન્ચ, ડેન, અને સ્વીડ.

પ્ર૦ પૂર્વના દેશોનો વેપાર પોર્ટુગીસ પ્રજામાં કોના હસ્ત હતો, અને તે લોક ક્યારે ક્યારે; અને કોણ કોણ આવ્યા છે ?

ઉ૦ એ બાપર રાજના હસ્તક હતો, તેથી કંપની ઉભી કરવાનો પ્રયત્ન એ લોકોએ કર્યો નથી. પણ રાજના તરફથી નીચે પ્રમાણે કાફલા આવ્યા છે.

(૧) ઇ. સ. ૧૪૯૮—વાસ્કોડિગામાની સરદારી નીચે.

(૨) ઇ. સ. ૧૫૦૨— એજન બીજીવાર.

(૩) ઇ. સ. ૧૫૦૩—મહાન યોદ્ધાએ આલખુર્કના હાથ નીચે

(૪) ઇ. સ. ૧૫૦૫—ફ્રાન્સીસો. દીઆલ્મડા ભરતમંડના પેહેલા પોર્તુગીસ ગવર્નરના હાથ નીચે.

(૫) ઇ. સ. ૧૫૨૪—વાસ્કોડિગામા ત્રીજીવાર.

પ્ર૦ આવેલા પોર્તુગીસ કાફલાનું સરદારોએ અહીં શું કર્યું ?

ઉ૦ પેહેલો કાફલો કેપ ઓફ ગુડહોપની દક્ષીણે થઈ, અગીઆર માસે કાલિકટ પંદર આવ્યો. ને ત્યાંના રાજા ઝામોરીન સાથે પ્રીતી મેળવી વાસ્કોડિગામા પાછો ગયો. બીજીવાર “દાગામા” આવ્યો તે વખત કાનાનોરના રાજા સાથે એકો કરી ઝામોરિનને તેના મેહેલ ઉપર ગોળાનો મજ ચલાવ્યો.

ઓથો કાફલો બાવીસ વહાણ અને પંદર હજાર માણસ સાથે આલમૈડાના ઉપરીપણા નીચે આવ્યો.

ઇ. સ. ૧૫૦૯માં યોદ્ધાએ દીઆલ્મુર્ક ગવર્નર થયો. તેણે પોર્તુગીસની ઘણી સજા વધારી. કાલિકટ ઉપર હુમલો કર્યો પણ નિષ્ફળ થયો. અને સન ૧૫૧૦માં ગોવા લીધું. પછી મલક્કા કબજે કરી સિઆમ અને મસાલાના ખેડો બેડે વેપાર બેડ્યો. પછી સન ૧૫૧૫માં ગોવામાં મરણ પામ્યો. ત્યાં તેની કબરને રૂયત માન આપતી. પાંચમો કાફલો લેઈ દાગામા આવ્યો તે ૧૫૨૦માં કોચીનમાં મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ પૂર્વના દેશો સાથેનો વ્યાપાર પોર્તુગીસ બેકોના હસ્તકમાં કેટલાં વરસ રહ્યો. અને તેમણે રાજ્ય સ્થાપત્ત કેમ કર્યું ?

ઉ૦ સન ૧૫૦૦થી ૧૬૦૦ સુધી તેમણે એક હથ વેપાર કર્યો પણ તેમનામાં રાજકિય બળ અને સ્વાત્મ લક્ષણની ખામી હતી, તેથી હલકુ તેઓ ભટકતા અને ધર્મોધ યોદ્ધા હતા, તેઓ મૂર્તિ પૂજકોને દુશ્મન ગણતા હતા. વીગેરેથી તેઓ રાજ્યસ્થાપન કરી શક્યા નહીં. તોપણ હાલ તેમનાં દીવ, દમણ, ને ગોવા છે. તેનો વિસ્તાર અને વસ્તી પ્રકરણ બીજામાં છે.

પ્ર૦ હિંદના પોર્તુગીસની રીતી કેવી છે?

ઉ૦ તેઓ ફીરંગીના નામથી ઓળખાય છે. રોમન ક્ષયાથોલિક ધર્મ પાળે છે. યુરોપિઅનોના નામ ધારણ કરે છે. વર્ણ, ભાષા, રહેણીમાં દેશીઓને મળતા છે.

પ્ર૦ પોર્તુગીસ વેપારીઓની સત્તા લોડનાર કોણ હતા ?

ઉ૦ વલંદા.

પ્ર૦ વલંદાઓએ હિંદની શોધ માટે શું પ્રયત્ન કર્યો, ને તેનું પરિણામ શું થયું ?

ઉ૦ પ્રથમ યુરોપ અને એશિઆના ઉત્તર કાંઠાને માર્ગે વિલિઅમ જેરેન્ટસે પ્રયત્ન કર્યો તે નિષ્ફળ થયો. પણ ઇ. સ. ૧૫૯૯માં કોર્નલીઅસ હોટમાને કેપઓફ્રુડહોપને રસ્તે થઈ સુમાત્રા અને બંતામ આવ્યો.

પ્ર૦ આ સફરનું પરિણામ શું થયું ?

ઉ૦ પૂર્વ દેશો સાથે વેપાર ચલાવવા ધણી કંપનીઓ ઉભી થઈ પણ છેવટ સન. ૧૬૦૨માં એ બધીઓ એકઠી કરી “ડચઈસ્ટ ઇન્ડિઆ કંપની” નામ આપ્યું. તેણે પોર્તુગીસ અને ઇંગ્રેજોની સ્પર્ધામાં વેપાર અને સત્તા ચલાવવા માંડી. અને આઝીયમાં રાજધાની કરી. પણ પાછળથી ઇ. સ. ૧૬૬૯માં જાવા તથા બતેવીઆ વસાવી રાજધાનીનું શહેર તે રાખ્યું.

પ્ર૦ વલંદા લોકો પોર્તુગીસ અને ઇંગ્રેજો સાથે સ્વધર્મમાં કેમ વર્ત્યો ને તેનું પરિણામ શું થયું ?

ઉ૦ પૂર્વ તરફના સાંકડા દરિઆમાં વલંદા અને અંગ્રેજ વચ્ચે ખુન-રેણ લડાઈ ચાલી. સન ૧૬૨૩માં અમ્બોઈનામાં સ્થગિત થઈ તલ વલંદાઓએ કરી ત્યારથી અંગ્રેજો તે ભાગ મૂકી દેઈ હિંદમાં આવ્યા. પોર્તુગીસોને ધીમે ધીમે સંસ્થાનોમાંથી વલંદાઓ હાંકી કાઢ્યા. સન ૧૬૩૫માં કોર્મોસા લીધો. ૧૬૪૦માં મલાકા લીધો. ૧૬૫૨માં પોલકોલુમાં વખાર ભાંધી. ૧૬૬૪માં મલબાર કાંઠાનાં પોર્તુગીસ થાણાં ખુસી લીધાં. સન ૧૬૬૯માં સેટ્ટીમી અને

મકાસરમાંથી પોર્તુગીસને હાંકી કાઢ્યા. એ રીતે સત્તરમાં સૈકા-
માં વલંદા લોકોએ સર્વોપરી સત્તા ખતાવી.

પ્ર૦ વલંદાએની સર્વોપરી સત્તા કેમ ટુટી, ને તેની હીંદમાં હાલ કાંઈ
નિશાની છે ?

ઉ૦ એમણે પ્રતીસ્પર્ધિ વેપારીઓ ઉપર જીલમ કર્યો અને સહવાસ-
માં આવેલા દેશીઓમાં સુધારો દાખલ કર્યો નહિ તે વીગેરે કા-
રણોથી તથા કલાઈવ જેવા શુરવીર સરદારને હથિ ઓનસૂરા-
માં લાજ લગાડે એવા કોલકરાર કરવા પડ્યા. ત્યારથી તેમની
સત્તા ટુટી ચાલી અને સન ૧૭૬૩થી ૧૮૧૧ સુધીના વિઝહો-
માં તેમનાં ઘણાંખરાં સંસ્થાનો લઈ લીધાં. હાલ ઓનસૂરા, ને
ગાપટન, અને જકૂરાપટન વીગેરેમાંનાં તેમનાં કોતરણી કામો
વિચિત્ર મકાનો, અને પાણીની નેહરોથી નેધરલાંડની રચના યાદ
આવેછે.

પ્ર૦ કયા ઇંગ્રેજોએ હીંદનો રસ્તો શોધી કાઢવા પ્રયત્ન કર્યો છે ?

ઉ૦ સાતમા હેન્ડ્રિ રાજ્યે જ્ઞેનકામેટને વાવ્ય તરફને રસ્તે થઈ હીં-
દમાં જવાનો માર્ગ શોધવા સનંદ આપી, પણ તેમાં ફતેહ ન
પામતાં ન્યૂફાઉન્ડલેન્ડ ખેટ હાથ લાગ્યો—સરહુ વીલીય્સે ઉત્તરનો
રસ્તો ખોળી કાઢવા પ્રયત્ન કર્યો પણ ઘણું દુઃખ પામી મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ કયા ઇંગ્રેજો હિંદમાં પહેલ વેહેલા આવેલા જણાય છે ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૭૫૬માં ટામ્સ સ્ટીવન્સ આવ્યો હતો. ઇ. સ. ૧૫૮૩
માં રાફ્ફ્રિય, જ્ઞેમ્સન્યુબેરી, અને લીડસેં એ ત્રણ વેપારીઓ
આવ્યા હતા. અદેખા પોર્તુગીસે તેમને ગોવામાં કેદ નાંખ્યા.
છેવટે ન્યુબેરીએ ગોવામાં ડુકાન માંડી, લીડસેં મોગલ પાદશાહની
મોકરીમાં રહ્યો. અને ફ્રીય રઝળી રખડી છેવટ ઇંગ્લાંડ ગયો.

પ્ર૦ ઇંગ્રેજલોકને દરિઆઈ સાહસિક કરવાનું ઊત્તેજન કેમ મળ્યું ?

ઉ૦ સન ૧૮૫૮ માં સ્પેન અને પોર્તુગાલના સંયુક્ત રાજ્યના અજીત
આરમૈડને તેમણે હરાવ્યું. ત્યારથી તથા ૧૫૬૬ માં કોર્નિલિયસ
હૌટમાન વલંદો દક્ષિણને રસ્તે થઈ પૂર્વના સમુદ્રમાં પહોંચ્યાની
હકીકત જણાવાથી, વળી વલંદા વેપારીઓએ મરીનો બાવ શેરે

દોઢ રૂપીઆ હતો તેને બદલે રૂ ૩-૪ કરી નાંખ્યો, તેથી હિંદનેડે પરબારેથી વ્યાપારનો લાભ લેવા તેમની લાગણીઓ ઉચ્છેદી ગઈ.

પ્ર૦ હિંદ સાથે પરબારેથી વ્યાપાર ચલાવવા સારૂ શી યોજવાણ કરી ?

ઉ૦ સન ૧૯૦૦ ના ડીસેમ્બરની ૩૧ મી તારીખે ઇંગ્લીશ ઇસ્ટિન્ડીઆ કંપની રાજ્ય લેખથી સનંદી મંડળી થઈ. પછી એર લંડનની કંપની ઊભી થઈ તે બંને વચ્ચે કેટલાક વખત સુધી ચડસા ચડસી ચાલી, છેવટે બંનેએ પરસ્પર નુકશાન સમજવાથી સન ૧૯૦૬ માં બંને જોડાઈ ગઈ. અને તેનું નામ “ઈસ્ટિન્ડીસ જોડે વ્યાપાર કરનારી ઇંગ્લાંડના વેપારીઓની સંયુક્ત મંડળી” એ નામ પડ્યું.

પ્ર૦ ઇંગ્લીશ કંપનીએ પોતાની પેટેલ વહેલી સફરમાં શું કર્યું ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૯૦૨ માં કમ્પાન લાંકાસ્ટરે સમીપના રાજ સાથે વેપાર ચાલુ કર્યો, અંતામમાં કોઠી ધાલી, અને પ્રિઆમાન, ખંડા, આમ્બોયના, અને પુલોવેમાંથી તેજના ભરી લઈ જતા હતા. આ વખતે અદેખા પોર્ટુગીસોએ તેમને પશ્ચિમ કોઠે પેસવા દીધા નહીં, તોપણ સન ૧૯૧૧ માં સેઉતરી મીડલ્ટને અંબાતના બંદરમાંથી માલ ભર્યો. અને વળી સન ૧૯૧૫ માં સુઆલી આગળ દખ્ખાત ખેડે ચારવારે પોર્ટુગીસોને હરાવ્યા હતા. એજ વર્ષમાં પેટેલા જેમ્સે સરદામસરોને જાહાંગીરના દરબારમાં એલચી તરીકે મોકલ્યો હતો. તે ઇંગ્રેજોના વ્યાપારને લાભકારી માગણીઓ કબૂલ કરવામાં ફતેહ પામ્યો હતો.

પ્ર૦ સન ૧૯૨૩ ની આખોઈનાની કતલવિશે શું જાણીછો ?

ઉ૦ પૂર્વ સમુદ્રના વેપારોમાં ઇંગ્રેજો ઉપર વલંદાને દ્રેશ હતો. તેથી તેમણે ૯ ઇંગ્રેજ અને એક પોર્ટુગીસ સહીત એક ઇંગ્રેજ સરદારને કેદ પકડ્યો. અને તેના ઉપર ખોટો આરોપ સાબીત કરી તેમને ફાંસી દીધા. આથી ઇંગ્રેજોના મન ઉપર સજ્જડ છાપ પડી રહી. આ બાબત કમીશન નિમાયું તેમાં ઠરાવ થયો કે વલંદાઓએ મરનારના વારસોને રૂ ૧૫૦ રૂપીઆ આપવા. પછી ઇંગ્રેજોએ તેજનાના ષટ જોડી હિંદમાં આવ્યા.

પ્ર૦ ઇંગ્લેન્ડમાં પ્રથમ ક્યાં ક્યાં થાણાં ક્યાં ?

ઉ૦ ઇ. સન ૧૬૨૬ માં આરગમમાં. — ઇ. સન ૧૬૩૨ માં ગોલ્કોંડાના સુલતાનના ફરમાનથી મહલીપટણમાં કોઠી ધાલી. — સન ૧૬૩૮ માં ચંદ્રગીરીના રાજા કનેથી મદ્રાસ (ચીત્રપટન)નું સરતર સ્થળ ખરીદ કરી ફોર્સેટનેર્સનો કીલ્લો બાંધી પેહેલ વહેલું મુલકી સંસ્થાન મદ્રાસ વસાવ્યું, તે ખંતાનના તાબામાં હતું પણ ઇ. સન ૧૬૫૩ માં સ્વતંત્ર હલાકો બન્યું.

પ્ર૦ પશ્ચિમ કીનારે ઇંગ્લેન્ડનાં ક્યાં ક્યાં થાણાં બન્યાં ?

ઉ૦ ઇ. સન ૧૬૧૫ માં સુરતમાં કોઠી ધાલેલી હતી, તે તેના આડત ખંભાત, ધોધા, અમદાવાદ જોડે ચાલતી હતી. પછી મરેઠાઓથી નિર્બંધ રહેવાના હેતુથી માચ્છીઓનું વસેલું, ખરાબ હવાવાળું (મુંબાઈ) હતું ત્યાં કોઠી ધાલી.

પ્ર૦ મુંબાઈમાં પ્રથમ કોઠી શી રીતે ધાલી ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૬૬૧ માં ખગાનઝાની શાહજહાદી કાયેરાઈનાં લગ્ન ઇંગ્રાંડના બીજા ચાર્લસ રાજા જડ થયાં તેમાં પેહેરામણીમાં એ બેટ ચાર્લસને મુખ્યો હતો. તે ઇ. સન ૧૭૬૮ માં ચાર્લસે દર વરસે રૂ. ૧૦૦) મોટે કંપનીને આપ્યો તેથી કંપનીએ સુરતમાંથી કોઠી ખસેડી મુંબાઈમાં ઇ. સન ૧૬૮૭ માં આણી.

પ્ર૦ બંગાળામાં ઇંગ્લેન્ડનાં ક્યાં થાણાં પ્રથમ હતાં ?

ઉ૦ ઇ. સન ૧૬૨૦ સુધી આગ્રા, અલ્મોરા, અને પટણામાં સુરતની શાખા હતી પછી ઇ. સન ૧૬૩૪ માં મોગલપાદશાહે બંગાળામાં વેપાર કરવાની છૂટ આપી, તેથી હુંગ્રી અને બાલાસોરમાં કોઠી ધાલી. પછી ઇ. સ. ૧૭૦૦ મં કલકત્તાની આશપાથના જગા સુરાનટી, કલીકટા, અને ગોવીંદપૂરા ઔરંગઝેબના દીકરા પાસેથી વેચાતી લેઈ ત્યાં ફોર્સેટ વિલીઅમ નામે કીલ્લો બાંધ્યો.

પ્ર૦ ઇંગ્લિશ કંપનીએ પોતાની સિયતી કદ કરવાને મુલકી સત્તા ક્યારે સ્થાપી અને તેનો અધિકારી કોમ નીમ્યો ?

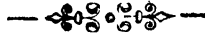
ઉ૦ ઇ. સ. ૧૬૮૬ માં સ્થાપી અને તેનો ઉપરી સરજનચાહલને હિંદનો ગવર્નર જનરલ નીમ્યો.

પ્ર૦ ફ્રેન્ચ લોકે પેહેલી કંપની ક્યારે સ્થાપી, અને તેનું પરિણામ
શું થયું ?

ઉ૦ ઈ. સન ૧૬૦૪ માં પેહેલી કંપની સ્થપાઈ, અને તેનો ઉચ્છેદ
ઈ. સ. ૧૬૯૧ માં નાસનલ એજેન્સીએ કર્યો.

પ્ર૦ ફ્રેન્ચ લોકોએ પોતાનું થાણું ક્યાં અને ક્યારે સ્થાપ્યું ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૬૭૪ માં મદ્રાસની દક્ષિણે પોંદીચેરીમાં.

પ્રકરણ ૧૩૨ મું.

હિંદમાં બ્રિટિશ રાજ્યની સ્થાપના ઇ. સ.

૧૭૪૬ થી ૧૮૦૬ સુધી.

પ્ર૦ હિંદના બ્રિટિશ ગવર્નરો કયા કયા થયા અને તેમની આબ્યાની
સાલવારી કહો ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૭૫૮ માં લોર્ડ ક્લાઇવ ૧ લો ગવર્નર.

ઈ. સ. ૧૭૬૭ માં હેરી વેરલ્સ્ટ.

ઈ. સ. ૧૭૬૯ માં જનકાદીયર.

ઈ. સ. ૧૭૭૨ માં વારનહેસ્ટિંગ્સ ૧ લો ગવર્નર જનરલ ૧૭૭૪.

ઈ. સ. ૧૭૮૫ માં સરજન મેક્કૂર્સન (કામચલાઉ.)

ઈ. સ. ૧૭૮૬ માં માર્કિવસઆવકાર્ન વાલીસ.

ઈ. સ. ૧૭૯૩ માં સરજનચૌર (હાર્ડિંગમથ.)

ઈ. સ. ૧૭૯૮ માં સરએલ્યુઈ ક્લાર્ક (કામ ચલાઉ.)

ઈ. સ. ૧૭૯૮ માં હાર્ડ માર્નિંગ્ટન.

ઈ. સ. ૧૮૦૫ માં માર્કિવસઆવ કાર્નવાલીસ.

ઈ. સ. ૧૮૦૫ માં સરજનચૌરવાલીસ. (કામચલાઉ.)

ઈ. સ. ૧૮૦૬ માં અર્લઆવ ચિંટો.

ઈ. સ. ૧૮૧૫ માં અર્લઆવ મોયિરા.

ઈ. સ. ૧૮૨૩ માં અર્લઆમ્હુસ્ટ.

ઈ. સ. ૧૮૨૩ માં જન આડમ.

ઈ. સ. ૧૮૨૮ માં હાર્ડ વિલિયમ કેપેડિશબટિક.

ઈ. સ. ૧૮૩૫ માં સરચાલિસમેટ્ટકાફ. (કામચલાઉ.)

ઈ. સ. ૧૮૩૬ માં લોર્ડઆક્લાન્ડ.

ઈ. સ. ૧૮૪૨ માં અર્લઆવએલેનબરો.

ઈ. સ. ૧૮૪૪ માં વાઇકાઉન્ટહાઉગ.

ઈ. સ. ૧૮૪૮ માં અર્લઆવડલહાઉઝી.

ઈ. સ. ૧૮૫૬ માં અર્લકેનિંગ.

પ્ર૦ બાદશાહતને તાબે હિંદ થયા પછી કયા કયા ગવર્નરો થયા ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૮૫૮ અર્લકેનિંગ.

ઈ. સ. ૧૮૬૯ અર્લઆવમેથા.

ઈ. સ. ૧૮૬૨ અર્લઆવએલગ-ટન.

ઈ. સ. ૧૮૭૨ અર્લઆવનોથપુક.

ઈ. સ. ૧૮૭૬ અર્લઆવલિટન.

ઈ. સ. ૧૮૬૪ સરજનલોરેન્સ. ઈ. સ. ૧૮૮૦ માર્કિર્વસઆવરિપન.

પ્ર૦ ઈ. સ. ૧૯૦૭ માં આલમગીરના મુઆ પછી દક્ષિણ હિંદની રાજ્ય રચના કેવા પ્રકારની ચાલતી હતી ?

ઉ૦ આગળ કદા પ્રમાણે દક્ષિણ હિંદનો મોટો ભાગ નિજમકલ મુલ્કે છૂટો પાડ્યો હતો. તેમાં નીચે પ્રમાણે રાજ્ય સ્વતંત્રતા ભોગવતાં હતાં.

(૧) નિજમકલ મુલ્ક હૈદરાબાદમાં ગાદી કરી આખા દક્ષિણમાં નામનો અધિકાર ચલાવતો હતો.

(૨) આકલિનો નવાબ નિજમના નાયબ તરીકે અમલ કરતો, અને તે વંશપરંપરા રાજ્ય કરવાનો દાવો કરતો હતો.

(૩) ત્રિચિનોપલીમાં કોઈ હિંદુ રાજાની રાજધાની હતી.

(૪) તાંજોરમાં હિંદુરાજ શિવાનુના ભાઇનો કોઈ અધમ યર્ધ ગ-એલો વંશજ હતો.

(૫) મૈસૂરમાં હિંદુ રાજ્ય વૃદ્ધી પામતી સ્થિતિમાં હતું.

(૬) પાણગારકે નાયક જમીદારોનું.

પ્ર૦ આ અરસામાં દક્ષિણ હિંદમાં કયા યુરોપી લોકો વેપાર ચલાવતા હતા ?

ઉ૦ ફ્રેન્ચ અને ઇંગ્લેન્ડે સ્પર્ધા અને ભૂમી લોભ વિના જોડાળેડ રહી વેપાર ચલાવતા હતા.

પ્ર૦ એ બંને પ્રજાઓમાં વિગ્રહ થવાનું કારણ શું ?

ઉ૦ એ વખતે યુરોપમાં (ઈ. સ. ૧૭૪૮ માં) એ બંને પ્રજાઓ વચ્ચે લડાઈ ચાલતી હતી તેથી.

પ્ર૦ એ બે પ્રજાઓ તે લડાઈનો ઉપયોગ હિંદમાં કેવી રીતે કર્યો ?

૬૦ એક ઇંગ્રેજ નૌકા સૈન્ય કોરોમાંડલ કિનારે પ્રથમ આંચું, પણ ફ્રેન્ચ ગવર્નર કુપ્લીએ ડહાપણથી આક્રાંટના નવાખને નજરાણું આપી ઝગડો બંધ રખાવ્યો. પછી ઇ. સ. ૧૭૪૬ માં ફ્રેન્ચ સરદાર લાખુદાનના હાથ નીચે એક લગ્નકર આવી પહોંચ્યું, તેણે એકદમ મદ્રાસ લીધું. તેથી અંદરના ઇંગ્રેજે ફોર્ટસેન દેવીદના ગઢમાં નાસી ગયા, તેમાં કલાઈવ પણ હતો. આ રાજ્યનિતી વિરુદ્ધ ખતાવથી નવાખને ખોટું લાગ્યું, તેથી દશહજાર માણસ સાથે ફ્રેન્ચોને હાંકી કાઢવા ગયો. પણ હાર્યા. ઇંગ્રેજોએ પણ એક નૌકાસૈન્ય ઇ. સન ૧૭૪૮ માં આસ્કોવેટના ઉપરીપણા નીચે પાંડીચેરી મોકલ્યું. વળી મેજર લાગેન્સને ભૂમી કોજ આપી મોકલ્યો, આ બધા હક્કા ફ્રેન્ચોએ પાછા વાળ્યા. પણ એક સલા શોષલના કરાર પ્રમાણે મદ્રાસ ઇંગ્રેજોને પાછું મળ્યું. આ ઇંગ્રેજ અને ફ્રેન્ચો વચ્ચે પેહેલા વિગ્રહ થયો.

પ્ર૦ ફ્રેન્ચ અને ઇંગ્રેજ વચ્ચે બીજો વિગ્રહ થવાનું કારણ શું ?

૬૦ પેહેલા વિગ્રહમાં ફ્રેન્ચો ફતેહ પામ્યા, તેથી કુપ્લીના મનમાં ફ્રેન્ચ પાદશાહત સ્થાપવાનો લોભ થયો. એ ઇચ્છા પાર પાડવાને હૈદરાબાદ અને આક્રાંટની રાજગાદીની તકરારોમાં ફ્રેન્ચો એક એક દાવેદારનો પક્ષ પકડી તેમને ગાદીએ બેસાડ્યા. આક્રાંટની ગાદીનો બીજો દાવેદાર મહમદઅલી (વાલાજહ) નો પક્ષ ઇંગ્રેજોએ પકડ્યો તેથી બીજો વિગ્રહ ઉત્પન્ન થયો.

પ્ર૦ આ વિગ્રહનું પરિણામ શું થયું ?

૬૦ કલાઈવે પોતાની જાતિ અલફની ચતુરાઈથી આક્રાંટ લીધું. (સન ૧૭૫૧) અને પોતાના આશ્રીત મહમદઅલીને ગાદીએ બેસાડી આક્રાંટનો બચાવ કર્યો. પછી થોડે વખતે કલાઈવ વિજાયત ગયો. આથી મદ્રાસ કોઠે ઇંગ્રેજોની સત્તા પ્રબળ થઈ. પણ અંદરના ભાગમાં તથા ઉત્તરે સરકારમાં ફ્રેન્ચોની સત્તા હતી.

પ્ર૦ ફ્રેન્ચ સત્તાની હિંદમાંથી કેમ અને કેવી રીતે પડતી થઈ ?

૬૦ ફ્રેન્ચ સરદાર લાલી અને અંગ્રેજ સરદાર કર્નેલક્રૂટ વચ્ચે થાંદી વાશમાં લડાઈ થઈ ત્યારથી. ત્યાર પછી સન ૧૭૬૧ માં પોંદી-

એરીને ઘેરો ધાલી તે લીધું. પછી જીજીગઢ જીવું. એ રીતે દરેક ભાગ એક પછી એક ઇંગ્રેજોએ ક્રેન્ચનો જીતી લીધો. અને એથી ક્રેન્ચ લોકોની પાદશાહતની આશા ભંગ પડી. આ વિગ્રહનો સંઘર્ષો હેવાલ “ઓર્મ” નામના ઇતિહાસ કવિએ લખ્યો છે.

પ્ર૦ આ વખતે બંગાળાનો નવાબ કોણ હતો ?

ઉ૦ અલીવર્દિખાનના મુઆ પછી તેનો પૌત્ર સિરાજ ઉદ-દૌલા ઇ.સ.ન ૧૭૫૬માં નવાબ થયો હતો.

પ્ર૦ સિરાજ ઉદ-દૌલા અને ઇંગ્રેજો વચ્ચે વિગ્રહ થવાનું કારણ શું? અને તેનું પરિણામ શું થયું?

ઉ૦ નવાબના કુટુંબનો કોઈ માણસ તેના ગુસ્સાથી ખચવાને કલકત્તામાં જઈ ભરાયો હતો, તેથી સન ૧૭૫૬માં નવાબ લશ્કર લેઈ ત્યાં ગયો. એટલે ઘણા ઇંગ્રેજો નાશી ગયા; અને તેમાંનાં ૧૪૬ પકડાયા તેમને નવાબે ૧૮ એરસકુટ લશ્કરી કેદખાનાની કોટડીમાં ગાંધ્યા, કે જેમાંના માત્ર ૨૩ બીજા દીવસે જીવતા નિકળ્યા.

આ સમાચાર મદ્રાસ પહોંચતાંજ વિલાયતથી પાછો આવેલો કલાઇવ અને વૉટ્સન સાહેબ (દરિઆઈ લશ્કરનો ઉપરી) બંને ગંગાના મૂખ બહી આઝ્યા. અને સેહેજ લડાઈથી કલકત્તા પાછું લીધું. પછી કંપનાને બધા હક તથા થયેલા નુકશાનનો બદલો મળે એ રીતે કરાર કરી લીધો.

પ્ર૦ આ પછીની ખાસાતી લડાઈ વિશે શું જાણીએ ?

ઉ૦ યુરોપમાં ક્રેન્ચ અને ઇંગ્રેજો વચ્ચે ફરીથી લડાઈ જગવાથી, કલાઇવે ક્રેન્ચોનું ચંદ્રનગર જીતી લીધું. પોતાના મુલકમાંથી અલગ રહેવાનો નિયમ તોડવાને લીધે નવાબને ગુસ્સો થયો, તેથી તે ક્રેન્ચોના પક્ષમાં બળ્યો. આ લાગ જોઈ કલાઇવે નવાબની ગાદીનો બીજો દાવેદાર મીરજીરને ઉભો કરી કલકત્તાની ઉતરે આવેલા ખાલીના રણમાં સન ૧૭૫૭ માં ૧૦૦૦ યુરોપીઅન, ૨૦૦૦ દેશી સિપાઈઓ, અને ૮ તોપો સાથે સામો થયો. આ લડાઈમાં નવાબનું લશ્કર ૩૫૦૦૦ પ્યાદજન, ૧૫૦૦૦ ઘોડેસ્વાર અને ૫૦ તોપો હતી. પણ તે હાર્યો. કારણ કે ઇંગ્રેજો કરાડા

આંડે ઝાડોની ધટામાં હતા. વળી નવાખનું લશ્કરે રાંધવા ખાવામાં હતું તે વખતે એાંચીતા ઇંગ્લેન્ડે નવાખના લશ્કરે ઉપર ટૂટી પડ્યા. આથી નવાખના લશ્કરમાં ધભરાટ પેદા થયો, અને બંગાળ પડ્યું. મીરજીરને આત્માર સુધી ઢચુપચુ મનથી વેગળો બેસી રહ્યો હતો, તેને મોગલ પાદશાહનું ફરમાન મળવીને મુશીદાખાદની ગાદીએ બેસાડ્યો.

પ્ર૦ મીરજીરને ગાદી મળવામાં તેને શું ખરચ થયો છે ?

ઉ૦ નાચે પ્રમાણે રકમ ખરચ થઈ છે.

કંપનીના નુકશાન ખદલ	રૂ. ૨૦૦૦૦૦૦૦
કલકત્તામાં વસનારા ઇંગ્લેન્ડને સારૂ.	રૂ. ૫૦૦૦૦૦૦
" " હિંદુએને સારૂ.	રૂ. ૨૦૦૦૦૦૦
" " આર્મિનીઅનીને સારૂ. ..	રૂ. ૧૦૦૦૦૦૦
" " નૌકાસૈન્યવાળાને સારૂ ...	રૂ. ૨૫૦૦૦૦૦
" " ભૂમીફોજને માટે.	રૂ. ૨૫૦૦૦૦૦

મી. ડ્રૂક ગવર્નરને રૂ. ૨૮૦૦૦૦

કર્નલ ક્લાઇવને. રૂ. ૨૮૦૦૦૦

મી. બેકરને. રૂ. ૨૪૦૦૦૦

મી. વૉટ્સનને. રૂ. ૨૪૦૦૦૦

મેજર કીલપાટ્ટીક. ... રૂ. ૨૪૦૦૦૦

ઉપર પ્રમાણે બંગાળાની ત્રીજીરીમાં નાંણાં ન હોવાથી નાંમ બાગથી સંતોષ માનવો પડ્યો. તેમાં પણ ત્રીજા બાગના દાગીના હતા.—વળી એજ વખતે કલકત્તાની આશપાથની ઓવીશપ્રગણને નામિ ઓળખાતી ૮૮૨ ચોરસ માઇલ જમીન (ક્લાઇવની જમીર)ની જમીનદારી નવાબે કંપનીને આપી.

પ્ર૦ ડાઇરેક્ટરની કોર્ટે ક્લાઇવને ગવર્નર કેમ નિમ્નો. ?

ઉ૦ દિલ્હિના શાહજાદો આલમ અફઘાન અને મરહાની મદદથી તથા અયોધ્યાના નવાબ વજીરઅલ્લીની સહાયતાથી બંગાળા પ્રાંતપર દાવો કરવા લાગ્યો હતો. તેથી તથા ફ્રેન્ચ સરદાર લાલો

અને જુશી મદ્રાસના ઇંગ્રેજોને ઝાંખા પાડતા હતા. તે કારણથી ક્લાઇવ એમને પુરો પડશે એમ જાણી ગવર્નર નીચો.

પ્ર૦ તે બંને કામમાં ક્લાઇવે શું કર્યું ?

ઉ૦ શાહાનવાઝે પટણાને ઘેરો ઘાલ્યો હતો તેને ધન આપી મનાવવાનું મન મીરજાફરનું હતું. પણ ક્લાઇવે ૪૫૦ યુરોપીઅન તથા ૨૫૦૦ દેશી સિપાઇઓ સાથે પટણાની મદદે ગયો. એટલે તે ઘેરો ઉઘ્યો. વળી કર્નલ કોર્ડની સરદારી નીચે એક કોજ દક્ષિણમાં મોકલી. તેણે મજબીપટણ લેઈ ઉત્તર સરકાર અને હૈદરાબાદમાં પોતાની સત્તા સ્થાપી. તથા વડંદાને હરાવી મીનસૂરા લીધું. આ કૃત્ય કરી ક્લાઇવ વિજ્ઞાપન ગયો છે.

પ્ર૦ ઇ.સ.ન ૧૭૬૦ થી ૬૫ સુધીમાં ક્લાઇવની ગેરહાજરીના વખતમાં બંગાળમાં શો બનાવ બન્યો.

ઉ૦ ઇ. સ.ન ૧૭૬૧માં મીરજાફરને ગાદીએથી ઉઠાડી તેના જમાઈ મીરકાસીમને બેસાડ્યો. અને તેના બદલ ખાનગી બક્ષીસો ઉપરાંત બર્દવાન, મેદનીપૂર, અને ચિત્તગોંગ લીધાં. વળી મીરકાસીમને કાલ્યો, એ રીતે બંગાળાનો રાજ્યાધિકાર કલકત્તાની કૉન્સિલને બે વખત વેચવાની તક લીધી.

પ્ર૦ મીરકાસીમ અને ઇંગ્રેજો વચ્ચે અણબનાવ થવાનું કારણ શું ?

ઉ૦ એણે ઇંગ્રેજોથી સ્વતંત્ર રહેવાના ઇરાદાથી રાજગાદી પટણામાંથી મોંગીરમાં આણી. તથા નવાં હથિઆર, અને કવાયદી લશ્કર તૈયાર કરવા માંડ્યું. અયોધ્યાના નવાબ જોડે એકો કર્યો. અને જકાત તથા નાકાં ઉપર લેવાતા હાંસલ ખામત દેશી અને કંપનીના નોકરો વચ્ચેના ભેદની તકરાર થતી હતી. તેનો નિવેડો લાવવાનું બહાનું કાઢી નાકાં ઉઠાડી મૂક્યાં. આ તકરારનો અંત ન આવવાથી નવાબના અમલદારોએ ઇંગ્રેજની હોડીઓ ઉપર ગોળીઓ મારી. આથી લાગલોજ આખા બંગાળમાં વિચલ્યાલ્યો. પટણામાં ૨૦૦૦ સિપાઇઓને માર્યા અને ૨૦૦ ઇંગ્રેજોને મુસલમાનોએ કતલ કર્યા.

પ્ર૦ આ બળવાનો અંત શી રીતે આવ્યો ?

૬૦ મેનર આદર્શો મીરકાસીમને ઘેરિઆં, અને દીવાનાંના આગળ હરાબ્યો. તેથી તે અયોધ્યાના નવાબ વજીરને મળ્યો. તેણે તેને ઇંગ્લેન્ડને સ્વાધીન કરતાં નવાબ તથા દિલ્હીની પાદશાહ શાહ-આલમ અને એકઠા યહ ત્રણે જણે પટણને ઘેરો ધાલ્યો. તેમો હીયાં, તેથી બકસર આગળ મૂકામ કર્યો. આ જગોએ સન ૧૭૬૪ માં તેમણે મેનર મનરોના હાથથી સજ્જડ હાર ખાંધી. તેથી અયોધ્યાનું રાજ ઇંગ્લેન્ડના પગતળે આંવ્યું; અને શાહ આલમ અરજદાર થયો.

આ હંગામામાં ઇંગ્લેન્ડ કોનમાં દેશી પલટણે બળવો કર્યો હતો, તે મનરો સાહેબે ૨૦ જણને તોપે ખાંધી ઉડાવી અને ચતુરાઈ થી ખંડ સમાવ્યું હતું.

પ્ર૦ ક્લાઇવે બીજીવાર વિભાયતથી ભાવી શું કર્યું ?

૬૦ (૧) બંગાળાની દીવાની મેળવી, (૨) નોકરોના પગારની બંધ-સ્થા કરી.

પ્ર૦ બંગાળાની દીવાની શી રીતે મેળવી ?

૬૦ એ સન ૧૭૬૫ માં અલ્હાબાદ ગયો. અને અયોધ્યાના નવાબ પાસેથી લડાઈના ખર્ચને પેટે ૫૦ લાખ રૂપીઆ લેઈ રાખ્ય તેને પાંચું સોંપ્યું. દોઆબ સુદ્ધાં કોરા, અને અલ્હાબાદ શાહ-આલમને દીધા. અને બંગાળા, બહાર, તથા ઓરિસ્સાની દી-વાનીનો હક અને ઉત્તરે સરકારની જમાખંધીનો અધિકાર ઇંગ્લેન્ડને ખાદશાહે આપ્યો. તેથી કોનદારી નવાબના હાંથમાં અને વસુલાત (દીવાની) ઇંગ્લેન્ડને આવી. તેમાં બંગાળાની ખંડણી બદલ પાદશાહને ૩૦ લાખ રૂપીઆ આપવાનો કરાવ થયો. એ રીતે બંગાળાની દીવાની કંપનીને પ્રાપ્ત થઈ.

પ્ર૦ ક્લાઇવે નોકરોની બંધસ્થા શી રીતે કરી ?

૬૦ કંપનીના નોકરોને કાયદાસર પગાર જુજ હોવાથી, તેમને આ નગી વેપાર કરવાની, દેશી સજ્જા પાસેથી બક્ષીસો (નજરના) સેવાની રજ હતી પણ ક્લાઇવે બીઠાના ઇન્જરોની ઉપજમાંથી તેમના પગારોમાં બાજબી વધારો કર્યો અને ખાનગી વેપાર

તથા નજરાણાં લેવાની મના કરી. તેથી ૨૦૦ લશ્કરી અમલ-
દારોએ બળવો કર્યો, તે તેણે ચતૂરાઈ અને ધમકીથી સમાવ્યો.
પછી તે ઇ. સ. ૧૭૧૭ માં વિલાયત ગયો, તે ફરીને આવ્યોજ નહીં.

પ્ર૦ ક્લાઈવ ગયા પછી અંગાણામાં શું આક્રમ્ત આવી ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૭૭૦માં દુકાળ પડ્યો. ને તેથી હિંદુસ્તાનીનો ભાગ મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ ક્લાઈવ પછી કોણ ગવર્નર થયું ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૭૭૨ માં વૉરન હેસ્ટિંગ્સ નીમાયો.

પ્ર૦ હેસ્ટિંગ્સે ડાહરેકરોનો હુકમ અમલમાં લાવવા પ્રથમ શું કર્યું ?

ઉ૦ તિબ્બેરી મુશિદાબાદમાંથી ખસેડી કલકત્તામાં આણી. વળી વ-
સુલાતની કચેરીનું કામ દેશીઓ કરતા હતા, તેને બદલે કલેક્ટર-
રના હિલકાબથી યુરોપિઅનો રાખ્યા.

પ્ર૦ ઇંગ્લાંડથી ધનની માગણી બાહરેકર કોર્ટ કરતી હતી તે વૉરન
હેસ્ટિંગ્સે શી રીતે પૂરી પાડી ?

ઉ૦ ધન મેળવવા તેણે નીચે પ્રમાણે કામો કર્યા.

(૧) મુશિદાબાદના નવાબને મળતા પેન્શનમાંથી સોળ લાખ
રૂપીઆ ઓછા કર્યા.

(૨) અંગાણાની દીવાની કંપનીને મળી તે વખત ૩૦ લાખ રૂ-
પીઆ પાદશાહને આપવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો બા-
દશાહ મરાઠાના કબજામાં ભરાવાથી તે ખંડણી આપવી અંધ કરી.

(૩) ક્લાઈવે કોરા, તથા અયોધ્યા પ્રાંત પાદશાહને આપ્યા હતા,
તે પાદશાહ મરાઠાના સ્વાધીનમાં ગયો, ત્યારે તેણે મરેઠાને આ-
પ્યા. હેસ્ટિંગ્સે વિચાર્યું કે હવે એ પ્રાંતોપર પાદશાહની સત્તા ન-
થી, મારે ઇ. સ. ૧૭૭૩ માં અયોધ્યાના નવાબને લેખ્યા. આથી
૫૦ લાખ રૂપીઆ ફોજના ખર્ચના બચ્યા. અને ૫૦ લાખ
લેખ્યાણ કીમતના ઉપજ્યા.—પાછળથી આ પ્રાંતોમાંથી રોહીલા
પહાણોનો કબજો છોડાવવા અયોધ્યાનો નવાબ લડ્યો તેમાં ઇ-
ંગ્લેન્ડે નવાબને મદદ કરી. રોહીલાને કચડી માર્યા.

(૪) કાશીનો રાજા ચૈત્યસિંહ ઇંગ્લેન્ડની રાજવાણીમાં ધનવાન
થયો હતો. તેની પાસે ફોજના ખર્ચમાં મદદ કરવાને નાણાં

માગ્યાં. રાજ્યએ તે આપવાની ના પાડી. તેથી “દુશ્મનો સાથે” તમે “પત્ર બવહાર રાખો છો” એવું આજ ચડાવી કેદ કર્યાં. રાજ્યએ નાથી જઈ કિતૂરે મચાવનારની સરદારી લીધી. તેથી તેને પદબ્રજ કરી તેના ભત્રીજાને વધારે ખંડણી ભરવાનું કબજા કરાવી ગાદીએ બેસાડ્યો.

(૫) અયોધ્યાની બેગમીએ ચૈયતસિંહને મદદ કર્યાનું બહાનું કાઢી તેમના ઉપર જૂલમ કરી દશલાખ રૂપીઆ પડાવ્યા.

પ્ર૦ આ કામો કરવા બાબત હેરિટિંગ્સને શું હરકત પડી ?

ઉ૦ વિલાયતમાં હાઉસ ઓફ કોમન્સે ઇ. સ. ૧૭૮૮ થી ૧૭૯૫ સુધી તેના ઉપર તજવીજ ચલાવી, તેમાં તે નિર્દોષ ડરેવાથી છોડી મૂક્યો. પણ પોતાનો બચાવ કરવાના અરજમાં તે પાયમાલ યદગયો

પ્ર૦ રેગ્યુલેટિંગ આક્ટ ક્યારે અમલમાં આવ્યો ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૭૭૩ માં હેરિટિંગ્સ સન ૧૭૭૨ થી ૭૪ સુધી ગવર્નર કહેવાતો, પણ સને ૧૭૭૪ થી ૮૫ સુધી હિંદનો ગવર્નર જનરલ કહેવાયો.

પ્ર૦ ઉત્તર હિંદમાં આ બનાવ બનતો હતો તેવારે દક્ષિણ હિંદમાં શા બનાવ બન્યા ?

ઉ૦ પેહેલો મરેઠી વિગ્રહ અને બીજો મહેસૂરનો વિગ્રહ.

પ્ર૦ પેહેલા મરેઠી વિગ્રહનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ મદ્રાસ અને બંગાળ સરકારે જેમ મુઘલો મળ્યા, તેમ મુંબાઈ સરકારનું પણ મન લોભાયું. પુનાની ગાદીનો દાવેદાર ઉમેદવાર રઘુનાથરાવ ઇ. સ. ૧૭૭૫ માં મુંબાઈ સરકારને મળ્યો. અને પોતાને ગાદી મળે તો સાલ્સેટ, અને વસાઈ ઇંગ્લેન્ડ સરકારને આપવાની કરાવ સુરત મુકામે કર્યાં. આથી પુનાના દરબારમાં પોતાનું ઉપરીપણું યજ્ઞ. એમ જાણી મુંબાઈનું લશ્કર લડ્યું. તેમાં ઇંગ્લેન્ડે હાર્યાં. અને વારગામમાં મરાઠાને કાવતા કોલકરાર કર્યાં. વારન હેરિટિંગ્સને ઉપરની વાત પસંદ નહોતી તોપણ લડાઈ જમ્બલી તેથી બંગાળના તમામ લશ્કરની મદદ મોકલી. તેમાં કર્નલ ગોર્ડવે જામશેરી કૂચ કરી ગૂજરાત પ્રાંત લીધો. તથા કપ્તાન પોકીત્ર ગ્વા-

લીઅરગઢ જીત્યો. તેથી મુંબાઇના લશ્કરે મેળવેલી નામોશીનું સાટું ભાગ્યું. છેવટ ઈ. સ. ૧૭૮૨ માં સાલબાઈ ગામમાં કરાર થયો તેમાં જેનું તેને પાછું આપવું હતું. ઇંગ્લેન્ડને સાલ્સેટ અને ધારાપૂરી તથા બીજા બે નાના બેટ મળ્યા. છેવટે રથુનાથરાવને પેનશન આપી દુર રાખ્યો.

પ્ર૦ મહેસૂરનો વિગ્રહ કેમ થયો ને તેનું શું થયું ?

ઉ૦ મદ્રાસ સરકારની બે ફિકરી ચાલતી મહેસૂર અને નિજામ સાથે દુશ્મનાઈ થઈ. આ બંનેના સંપમાં મરાઠા મળ્યા. પણ હેસ્ટિંગ્સની રાજ્ય વ્યવસ્થાએ તે બંનેને જૂદા પાડ્યા. તોપણ હૈદર એટલી કર્ણાટકના અિટિશ મૂલકો ઉપર ટૂંટી પડ્યો. અને પોલીલા આગળ કર્નલ ખેલીની ટૂંકડીને કાપી નાંખી. એમ કરતો કરતો છેક મદ્રાસના કિલ્લા સુધી આવ્યો. આ વખતે પણ બંગાળી લશ્કરે સાફ નામ રાખ્યું. એ લડાઈ ખૂબ જોસબંધ ચાલી આખરે ઈ. સ. ૧૭૮૨ માં હૈદર મરણ પામ્યો. પછી ઈ. સ. ૧૭૮૪ માં ટીપૂ જોડે સલાહ થઈ. તેમાં એક બીજાનો જીતેલો મૂલક પાછો આપવો એમ ડરાવ્યું.

પ્ર૦ વૌરન હેસ્ટિંગ્સ ક્યાં સુધી રહ્યો અને તેણે મુખ્ય કામ શું કર્યું ?

ઉ૦ તે ઈ. સ. ૧૭૮૫ માં વિલાયત ગયો. ક્લાઇવ જેમ બંગાળામાં અિટિશ રાજ્યનો આપો નાંખ્યો તેમ હેસ્ટિંગ્સે અિટિશ કારભારની રચના રચી. હિંદીરાજ્યના નોકરોની ગોડવણ કરી કરી. વસુલાત ખાતામાં સુધારો કર્યો. ઇનસાફની કોર્ટો સ્થાપી. પોલીસની યોજના કરી. એ કામો કરવામાં એનો અજીત ઉદ્યોગ માણસ પડે છે.

પ્ર૦ વૌરન હેસ્ટિંગ્સ પછી કોણ ગવર્નર જનલ થયું ?

ઉ૦ લોર્ડ કૌર્નવાલીસ. ઈ. સ. ૧૭૮૬ થી ૧૭૯૨ સુધી. એના વચલા વખતમાં સીવીલ સરવન્ટ સરજન માફકસેન કામ ચલાવ્યું.

પ્ર૦ લોર્ડ કૌર્નવાલીસના વખતમાં શા શા મોટા બતાવ બન્યા ?

ઉ૦ બે. (૧) બંગાળાની સ્થાઈ જમાબંધી, (૨) મહેસૂરનો બીજો વિગ્રહ.

પ્ર૦ બંગાળાની સ્થાઈ જમાબંધી શી રીતે ને ક્યારે બાંધી ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૭૮૯ થી ૯૧ સુધીમાં એ કામ પુર કર્યું. પાછલી સા-

લોમાં ભરાયું થયેલું તે ઉપરથી હવે પછીના વરસમાં આપવાની રકમ ઠરાવી. પ્રથમ દસ વર્ષને માટે ઠરાવ કર્યો. પણ પાછળથી સન ૧૭૯૩ માં તેને હમેશને માટે મુકરર કર્યો. એ ઉપજનો આંકડો ૨૬૮૦૦૯૮૯ શકાઈ રીપીઆ હતો.

પ્ર૦ મહેસૂરના ખીજી વિગ્રહ વિશે શું જાણ્યો ?

ઉ૦ આ વિગ્રહ ઈ. સ. ૧૭૬૦ થી ૯૨ સુધી ચાલ્યો. તેમાં લોર્ડ કૉર્નવાલીસ પંડે લશ્કરનો સેનાપતી બન્યો. અને એવા દમ્પદબાથી ચડ્યો કે ઐરંગઝેબની મોગલાઈ સ્વારીઓ જેવો જણાયો. મરાઠા અને નિજામે મદદ આપી ઐરંગપટણને ઘેરી લેતાં ટીપુ તાબે થયો. એ લડાઈમાં સલાહ થઈ તેમાં ખરચને પેટે ૩૦ લાખ પૌન્ડ આપવા પડ્યા. ટીપુનું અર્ધું રાજ્ય ઇંગ્રેજ, મરાઠા, અને નિજામે વહેંચી લીધું. આ વખતથી ટીપુના મનમાં દેશાગ્નિ સળગતો રહ્યો.

પ્ર૦ લોર્ડ કૉર્નવાલીસ પછી કોણ ગવર્નર જનરલ થયું ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૭૯૩ થી ૧૭૯૮ સુધી સરજેન શોર (તેનમૌથ) આવ્યો. એના વખતમાં કાંઈ જાણવા જેવું કૃત્ય બન્યું નથી. તેના જગોએ લોર્ડ મેર્નિંગ્ટન આવ્યો. (માર્કિવસ આફવેલ્સેસ એ નામથી યોજાયાય છે.

પ્ર૦ મેર્નિંગ્ટનના મનની ધારણાઓ શી હતી ?

ઉ૦ હિંદ દ્વીપકલ્પની સર્વોત્તમ રાજ્યસત્તા ઇંગ્રેજ સરકારના હાથમાં લેવી, એ હતી. એની દીર્ઘ દૃષ્ટીનો સફલોગ તે સમયથી ખીલવા માંડીને કેસરેહિંદના પદથી પરિપૂર્ણતાએ પહોંચ્યો છે.

પ્ર૦ અયોધ્યાના નવાબ જોડે એના વખતમાં શું વીછી બની ?

ઉ૦ અયોધ્યાના નવાબ વજીરે ખ્રિષ્ઠિય સરકારની સહાયતાને માટે જે રકમ આપવી કરેલી તે નહીં ભરાયાથી ઈ. સ. ૧૮૦૧ માં લખનૌર મુકામના કરાર પ્રમાણે દોઆબ પ્રાંત અને રોહીલખંડ ઇંગ્રેજોને આપ્યા.

પ્ર૦ હૈદરાબાદના નિજામ સાથે એણે ક્યારે અને શું શું કરાર કર્યો ?

ઉ૦ ખબરદારી ભરેલી યુક્તી વાપરી નિજામ સાથે કરાર કરાવી લઈ

તેને મીત્ર કરી લીધો. એમાં એવો ઠરાવ કર્યો કે ઇંગ્લેન્ડ સરકારની મંજૂરી વિના કોઈ યુરોપીઅનને નોકરીમાં રાખવો નહીં. (આ કલમ ત્યારથી દરેક દેશીરાજ્યના કરારમાં દાખલ થઈ છે.)

પ્ર૦ મ્હેસૂર નેડે ત્રીન્ને વિગ્રહ કેમ ઉત્પન્ન થયો ?

ઉ૦ ફ્રેન્ચ રાજ્ય નેડે ટીપુએ પત્રવ્યહાર રાખ્યો હતો; અને પોતાના રાજ્યમાં સ્વતંત્રતાનું વૃક્ષ રોપી પ્રજા સત્તા રાજ્યમતથી એક મંડળી કરી તેનો સભાસદ બન્યો. ફ્રેન્ચ કોજ ભિગી કરવા મોરી-શીઅસનો વચલો ટાપૂ ધ્યાનમાં લીધો. આથી ફ્રેન્ચ સાથે ખટપટ કરતો હતો, તે ખુલ્લી પડવાથી ગવર્નર જનરલે સત્રાહતા કોલ કરારે પ્રમાણે સહાયભૂત ઇંગ્લેન્ડ કોજ રાખવા કહ્યું. તે ન માનવાથી આ ત્રીજા વિગ્રહનાં જાહેરનામાં ઇ. સ. ૧૭૯૬ માં નીકળ્યાં.

પ્ર૦ એ વિગ્રહનું પરિણામ કેવું તીવડું ?

ઉ૦ બરાબર દેખરેખ રાખવા સાઈ લોર્ડ વેલ્સલેય મોટા દબદબા સાથે મદ્રાસ આબો, અને નિજમની મદદ કરનારી સૈન્યા સહિત ઇંગ્લેન્ડ લઈકર મ્હેસૂરમાં પેહું. વળી પશ્ચિમનાંથી બીજાં લઈકર પણ આબું. ટીપુ રણક્ષેત્રમાંથી નિર્ભય અટકાવ કરી શ્રીરંગપટણમાં બસાયો. ત્યાં ઇંગ્લેન્ડે હથો કરતાં ટીપુ બહાદુરીથી લડ્યો. અને રણમાં પડ્યો ઇ. સ. ૧૭૯૯. આ જીતથી દેશીઓના મન ઉપર ઇંગ્લેન્ડ રાજ બળતી ઘણી અસર થઈ. જનરલ હારિસનને અમરીપદ, અને વેલ્સલેને માર્કવિસ પદ મળ્યાં; અને ટીપુના રાજ્યમાંથી મ્હેસૂરનું રાજ્ય હૈદરે પદભ્રષ્ટ કરેલા રાજાના વારસને આપ્યું. બાકીનો મૂલક ઇંગ્લેન્ડ, મરાઠા, અને નિજમે વહેંચી લીધો. આકાઠ, અને તંજોરનું રાજ્ય પણ આલસા કર્યું. અને ટીપુના દીકરાએને પેતથત બાંધી આપી વેલુરમાં (પછી કલકત્તામાં) રાખ્યા. એ રીતે મદ્રાસ ઇલાકો બન્યો.

પ્ર૦ બીજાં મરેઠાં વિગ્રહ કેમ ઉત્પન્ન થયો ?

ઉ૦ ટીપુના બંને વિગ્રહમાં મરેઠાં તેના સાથી ગણાતા હતા, પણ તેઓ બરાબર મદદ કરતા નહીં. આ વખતે મરેઠાનાં શક્તિ વાળાં રાજ્ય પાંચ હતાં. (પુનામાં પેશ્વા શૂજરાતમાં ગાયકવાડ,

ઇંદોરમાં હોલકર, ગ્વાલીઆરમાં સિંધીઆ, અને નાગપૂરમાં ભિં-
રાલે) તેગને જાળમાં લેવાનું મન વેલ્લેસ્લેનું હતું.

ખતાવ એવો બન્યો કે હોલકરે પુના ઉપર ચડાઈ કરવાથી
પેશ્વા ઇ. સ. ૧૮૦૨માં ઇંગ્રેજ રાજ્યમાં નાશી આવ્યો, તે વખત
વસાઈ મૂકામે સલાહ થઈ કે યૂરોપી કે દેશી કોઈ રાજ્ય જોડે
બચહાર રાખવો નહીં. અને સહાય જુત લશ્કરના ખર્ચ બદલ
મૂલક આપ્યો. આથી મુંબાઈ ઇલાકામાં ઇંગ્રેજોની મુલ્કી સપાનો
વિસ્તાર થયો. પણ આ વાત નાગપૂરના રાજાએ અને સિંધી-
આએ કબૂલ ન રાખી. તેથી બીજો મરાઠી વિગ્રહ ઉત્પન્ન થયો.

પ્ર૦ આ વિગ્રહ કયે પ્રકારે થયો અને તેનું પરિણામ શું થયું ?

ઉ૦ આ વિગ્રહની લડાઈ હિંદની બીજી લડાઈઓ કરતાં પ્રતાપી
હતી. લશ્કરના સેનાપતિ લોડલેક, તથા આરથર વેલ્સની (ચુક
ઓફ વેલીંગ્ટન) હતા. વેલ્સલીએ દક્ષિણમાં આરસેય અને આ-
ગામના સંગ્રામમાં નિર્ણયકારક જય મેળવ્યો અને અહમદનગર
જીત્યું. ઉત્તરમાં લેક સાહેબે અલીગઢ અને લાસવારીમાં જય
મેળવ્યો, અને દિલ્લી તથા આગ્રા જીત્યાં, સિંધીઆની ફ્રેન્ચ
ફોજ વિખેરી નાંખી. ઇ. સ. ૧૮૦૩માં સિંધીઆ અને ભિંસલ-
એ સલાહતાં કહેણ મોકલ્યાં, અને સિંધીઆએ જમુનાનો ઉ-
ત્તરનો મૂલક, ભિંસલા ઓરિસ્સા ઇંગ્રેજને આપ્યાં, અને વરાડ
પ્રાંત નીજમે આપ્યાં તથા સિંધીઆના કબજામાં આંધળો દી-
લ્હીનો પાદશાહ હતો તે ઇંગ્રેજ સરકારને સોંપ્યો. હવે એકલો
હોલકર રહ્યો તે માળવા અને રજપૂતાનામાં લૂંટ કરી લશ્કરનું
ગૂજરાન ચલાવતો હતો. તેની સાથે વહતાં મધ્ય હિંદમાં કર્નલ
મોનસન આફત ભરેલી રીતે પાછો હાજરો, અને ભરતપૂરમાં લેક
સાહેબ હાજરો.

પ્ર૦ લોડ વેલ્લેસ્લેય પોતાની ધારણા પાર પાડીને વિલાયત ગયો ત્યાર
પછી કોણ ગવર્નર જનરલ થયું ?

ઉ૦ લોડ કર્નવાલીસ બીજીવાર ઇ. સ. ૧૮૦૫માં આવ્યો.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

બ્રિટિશ હિંદનું સુદૃઢ થવું.

પ્ર૦ લોર્ડ કાર્નવાલિસને કોર્ટ ઓફ ડાયરેક્ટરે શું ઉપદેશ કર્યો હતો ?

ઉ૦ લોર્ડ વેલ્લેસ્લેયનાં મોટાં કામોથી નાણાંની તાણ પડી હતી. મોટે હર-
કોઈ પ્રકારે દેશી રાજ્યો જોડે સલાહ કરવાનું કરેમાવ્યું હતું. પણ
તે આવ્યા પછી દશ અકવાડીઆમાં ગાજપૂરમાં મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ લોર્ડ કાર્નવાલિસ પછી કોણ ગવર્નર જનરલ થયો ?

ઉ૦ કંપનીના મુલકી ખાતાનો (સિવિલસર્વિસમાંનો) સરજ્યોર્જ ગાર્લે
કામ ચલાવે ગવર્નર જનરલ થયો.

પ્ર૦ સરજ્યોર્જ ગાર્લેની કારકીર્દિ કેવી રીતે ગુજરી ?

ઉ૦ એ વખતે હોલકર વચ થયો નહોતો અને સિંધીઆ ફરી વિગ્રહ
ઉઠાવવાની ધાત્તી આપતો હતો. એ કામ ચલાવે હોવાથી ઉ-
પરીઓનો હુકમ અમલમાં આવ્યા વિના છુટકો નહોતો. તે હુક-
મને આધારે વર્તતાં બ્રિટિશ રાજ્યનું ક્ષેત્રફળ કમી થયું, દેશી
રાજ્યો સાથે ટ્રેલા કોલકરારો તોડીને તેમને તળ્યા તેથી તેઓ
હોલકર અને સિંધીઆની દયાને આધીન થયા. ઈ. સ. ૧૮૦૬
માં વેલોરમાં ખંડ થયું. તે સમાવ્યું તથાપિ આખા રાજ્યમાં
ધાત્તી પેડી.

આવી નબળી ક્રકસરવાળી રાજ્યનીતિ હાનીકારક થઈ પડી.
એટલામાં ઈ. સ. ૧૮૦૭માં રાજ્યની લગામ લોર્ડમિન્ટોના હા-
થમાં આવી. તેણે વેલ્લેસ્લેયના જીતેલાં રાજ્યને સુદૃઢ કર્યું.

પ્ર૦ લોર્ડ મિન્ટોના વખતમાં શું બનાવ બન્યો ?

ઉ૦ એણે મોરિશિઅસનો કમળે કર્યો. તથા જવા બેટ જીતી લખે
પંજાબ, અફગાનીસ્તાન, અને ઈરાનમાં મેટકાફ, એલ્ફિન્સ્ટન,
અને માલકમ એ ત્રણ વકીલોને અનુક્રમે મોકલ્યા હતા—એ
રીતે ઈ. સ. ૧૮૧૩ સુધી એનો વખત ગયો.

પ્ર૦ લોર્ડમિન્ટો પછી ગવર્નર જનરલ કોણ થયું ?

ઉ૦ લોર્ડમાયરા (પછાથી માર્કીસ આફ હેસ્ટિંગ્સ) નિમાયો.

પ્ર૦ એના વખતમાં શા શા બનાવ બન્યા ?

ઉ૦ નેપાળના ગુરખા જોડે વિગ્રહ, પીઠારાનો નાથ, અને મરાઠા જોડે છેલ્લો વિગ્રહ. એ ત્રણ મુખ્ય બનાવ બન્યા.

પ્ર૦ ગુરખા જોડે વિગ્રહ થવાનું કારણ શું. અને તેનું પરિણામ શું થયું ?

ઉ૦ નેપાળના ગુર્ખા, હિંદુ રાજપૂતો છે. એમણે ઈ. સ. ૧૭૬૭ થી લશ્કરી જાગીરોના પાયાપર રાજ્ય વ્યવસ્થા રચીને ખટમંડુની ખીણમાં રાજધાની કરી હતી. પછી પૂર્વમાં સિક્કિમ, પશ્ચિમમાં કમાઉન, અને દક્ષિણમાં ગંગાના પ્રદેશમાં તેઓ ત્રાસ દેતા હતા. ગંગાનો પ્રદેશ ઇંગ્લેન્ડના તાબામાં હોવાથી ઈ. સ. ૧૮૧૪ માં તેમના ઉપર સ્વારી કરી તેમાં ગોરખાના કુકરી નામના છ-રાએ બહુ હાની કરી, પણ ફરીથી જનરલ આર્ચરજોનીએ તેમના એક પછી એક કિલ્લા લેવાથી તેઓએ સલાહનું કહેણ મોકલ્યું. સલાહમાંની ફેટલીક સરતો તેમણે ના કબૂલ કરી તેથી ઈ. સ. ૧૮૧૫ માં એજ જનરલે પટણાથી ખટમંડુ સુધી ફરી કૂચ કરી; આથી તમામ શરતો તેઓ કબૂલ થયા. સેનાકીર્તી, મૂકામે કરાર કર્યા તેમાં નૈનીતાલ, મસુરી, અને સિમલા, ઇંગ્લેન્ડ સરકારને મળ્યાં.

પ્ર૦ પીઠારાઓની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, અને લય કેમ બન્યો ?

ઉ૦ મુગલાઈ રાજ્ય ટૂટવાથી જે લશ્કરી માણસોને નોકરી ન મળી. તેમાંની પરચૂરણ જાતથી (એક જાત કે એક ધર્મ નહીં) આખા હિંદના ખારવટીઆથી, અને તૂટી ફૂટી મરેઠા કે જાટ જાતથી પીઠારાટોળી ઉત્પન્ન થઈ. તેમનું રહેઠાણ માળવામાં હતું; અને મધ્ય હિંદમાં લૂટો ચલાવતા હતા. તેમના સરદારો કરીમખાન, ચીતૂ; અને અમીરખાન, હતા. તેઓ મરાઠા સરદારો સાથે મિત્રાપનો નાતો રાખતા હતા. આ લોકોનો નાથ કરવા હેરિટિંગ્સ સાહેબે ઈ. સ. ૧૮૧૭ માં એક લાખ વીચ હજાર યોદ્ધાની સેના ભેગી કરી હતી, અને બંને પાસેથી તેમને વચ્ચે આંતરો લીધા. આથી અમીરખાને ઠાંક સંસ્થાન કબજે

રાખવાની ખાતરીએ પોતાની ફોજને રજા આપી. બાકીનાં પીઠારાનાં ટોળાંનો તેમના રહેઠાણ ઉપર નાશ કર્યો. કરીમખાન શરણે આવ્યો, અને ચોતુ જંગલમાં નાશી ગયો, ત્યાં તેને વાઘે મારી નાંખ્યો.

પ્ર૦ છેલ્લો મટેડી વિગ્રહ કેમ ઉભો થયો ન તેનું શું થયું?

ઉ૦ બાજુરાવ પેશ્વાએ વસાઈના તહનામાંથી પોતાનું રાજ્ય પાછું મેળવ્યું ત્યારથી ક્યારનોએ અકબાઈને બેસી રહ્યો હતો. તે તથા નાગપૂર અને ઇંદોરના મરાઠાઓ એકી વખતે ઇંગ્રેજ રાજ્ય સામે ઉઠ્યા, રેસીડેન્ટ એલિફન્ટન્ટ સાહેબને ખાતરી મળવાથી યૂરોપી પલટણ મંગાવી હતી. બીજે દીવસે પેશ્વાએ રેસીડેન્ટ સામે બાળી. અને અડકીપર હુલો કર્યો. પણ હાર્યો, એટલે રાજધાની ઊડી નાશી ગયો. સીતામઘદીમાં બિંસલે પણ એજરીતે હાર્યો. હોલકર માહિદપૂરમાં હાર્યો, એટલે ખુલ્લો પ્રતિરોધ સમાપ્ત થયો. તેથી પેશ્વાનો મૂલક ખાલસા કર્યો. જેથી હાલના મુંબાઈઈલાકા જેટલો ભાગ આ વખતે બન્યો; અને પીઠારાનો મૂલક લીધો. તે વધતાં વધતાં હાલના મધ્યપ્રાંત થયા. પેશ્વા શરણે આવવાથી તેને ૮૦ લાખનું પેન્શન બાંધી આપી કાનપૂર પાસે બિથુરમાં રાખ્યો; અને શીવાજીના એક વંશજને સતારાની ગાદીએ બેસાડ્યો. એક બાળકને નાગપૂરની ગાદીએ બેસાડી ઇંગ્રેજોએ વાલીપણું રાખ્યું, હોલકરની ગાદીનું પણ તેમજ કર્યું.

પ્ર૦ એજ વખતે બીજો શું બંનાવ બન્યો.

ઉ૦ રજપૂતાનાનાં રાજ્યો મંડળીક બન્યાં. આ રીતે હિંદમાં બ્રિટિશ રાજ્યની હદનો નકશો હેસ્ટિંગ્સ અને સરજેન માલકમે દોર્યો; પણ આ વાતની વડાઈ તે બંનેએ ન માનતાં મરાઠા, અને પીઠારાથી ત્રાસ પામતી રૈયતને છૂટી કરી, સાંત્તી, અને રૂડા રાજ્ય બંદોબસ્તનું સુખ આપવું તેમાં વડાઈ માનતા હતા.

પ્ર૦ લોર્ડહેસ્ટિંગ્સ પછી કોણ ગવર્નરજનરલ થયું?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૮૨૩ થી ૨૮ સુધી લોર્ડ આમહર્સ્ટ પણ એના આવતા સુધીમાં મી. આદમે તે હોદ્દાનું કામ ચલાવ્યું હતું.

પ્ર૦ આંબહરેના વખતમાં શું શું બનાવ બન્યા?

ઉ૦ બ્રહ્મી જોડે પેહેલો વિગ્રહ; અને ભરતપૂરની જીત.

પ્ર૦ બ્રહ્મીલોકો સાથે વિગ્રહ થવાનું કારણ ને તેનું પરિણામ શું ?

ઉ૦ આ વિગ્રહ ઇ. સ. ૧૮૨૪થી ઇ. સ. ૧૮૨૬ સુધી ચાલ્યો. એ વખતે બ્રહ્મદેશમાં બુદ્ધધર્મી આલોમ્પ્રાના વંશના રાજા રાજ કરતા હતા. આસામપ્રાંત રત્નતંત્ર હતો; બ્રહ્મીલોકે તે મૂલકપર ફરીવળી અંગાળાના ખ્રિષ્ઠ પ્રગણામાં પગ પેસારો કર્યો. તેમને સહકારનાં કહેણ મોકલ્યાં છતાં માન્યું નહીં, તેથી સન ૧૮૨૪માં વિગ્રહનું જાહેરનામું ઇંગ્રેજોએ બહાર પાડ્યું. અને તોપોવાળી એક હોડી બ્રહ્મપૂત્રની વાટે આસામમાં મોકલી; બીજી ફોજ ચિત્તગાંગમાં થઈ આરાકાનમાં પેઠી; ત્રીજી બળવાન ફોજ પરાભારી મદ્રાસથી ધરાવતીના મૂખ પાસે ગઈ. બે વરસ વિગ્રહ ચાલ્યો, તેમાં ઇંગ્રેજ સરકારના મેદવાડથી વીશ હજાર માણસ મરી ગયાં, અને ચૌદ કરોડ રૂપૈયા ખર્ચ થયો. પછી આવના રાજાએ ચાન્દાબુના કરારપર સહી કરી. તેમાં આસામ ઉપરની તમામ દાવો બ્રહ્મીઓએ ઉઠાવી લીધો. આરાકાન અને તેના સરીમ પ્રાંતો ઇંગ્રેજ સરકારે કબજે લીધા હતા તે ખાલસા થયા અને બ્રહ્મીરાજાને રંગુન સુધીનો ધરાવતીનો પ્રદેશ રહ્યો.

પ્ર૦ ભરતપુર ક્યારે અને કેમ જીત્યું?

ઉ૦ ભરતપુર એ જાટ લોકોનો કિલ્લો તેના અજીતપણા વિશે હિંદુ લોકોના વિચારમાં જબરો ગણાતો હતો. લોડલેક ત્યાં ઇ. સ. ૧૮૦૫ માં હાર્યો હતો. તે સંસ્થાનમાં ગાદીને માટે તકરાર પડવાથી ખ્રિષ્ઠ સરકાર વચ્ચે પડી. સન ૧૮૨૭ માં લોડ કોમ્પર મિઅરે સુરંગ વડે માટીનો કોટ તોડી, અંદર પેસારો કરી તે જીતી લીધો.

પ્ર૦ લોડ આંબહરે પછી ગવર્નરજનરલ કોણ નિભાયું ?

ઉ૦ પહુરમાં ખંડ થયું ત્યારે મદ્રાસનો બવર્નર વિલ્હિઅમ બેન્ટિંક હતો તે સન ૧૮૨૮ માં ગવર્નર જનરલ નિભાયો.

પ્ર૦ લોડ વિલ્હિઅમ બેન્ટિંકે શાં શાં કામ કર્યાં?

ઉં વસુલાતમાં મુધારો કર્યો ખસી લડાઇનો ખરચ પૂરો પાડવા સારૂ સ્થાઈ ખરચમાંથી દોઢ કરોડ રૂપીઆ કર્યા. માળવાના અ- કીણ ઉપર જકાત ઠરાવી—સતી થવાનો ચાલ બંધ કર્યો, જેથી હજારો સ્ત્રી હતાનો દોશ મટ્યો. અને તેના સહાય કર- નારાઓને પણ ગુનેગાર ઠરાવાય એવો કાયદો ઠરાવ્યો. ફાંસીઆ, ડગો કે જે દરવરસે હજારો જાત્રાળુને નિર્દય રીતે મારતા હતા, તેમને પકડી ધંધે વળગાડ્યા. આ કામમાં મેજર સ્લીમાને ઠીક ભાગ લીધો હતો. સિવિલ સર્વિસની નોકરીમાં દેશીઓને દાખલ થવાનો માર્ગ વધારે ખુલ્લો કર્યો.

પ્ર૦ ઐન્ટિકેના વખતમાં ઐતિહાસિક બનાવો કયા કયા બન્યા છે ?

ઉં ઈ. સ. ૧૮૩૩ માં કંપનીને બોન્ડ વીથ વરગાની સનંદ મળી— ગવર્નર જનરલની કૌન્સિલમાં થયો મેયર વધ્યો. મેહસૂરના રાજ્ય પર જમી મેલી, (તે ઈ. સ. ૧૮૮૧ સુધી કાયમરાખી પછી પછી- વટ રાજને સોંપ્યો.) ઈ. સ. ૧૮૩૪ માં ખાલસા કર્યું.

પ્ર૦ વિલિઅમ ઐન્ટિક ક્યારે ગયો ને પછી ગવર્નર જનરલનું કામ કોણે ચલાવ્યું.

ઉં ઈ. સ. ૧૮૩૫ માં ગયો, ને તેની જગોએ કૌન્સિલના વડા મેમ્બર મરચાર્લસ મેટકૉફે કામ ચલાવ્યું.

પ્ર૦ એના વખતમાં શા શા બનાવો બન્યા ?

ઉં છાપખાનાઓને છુટ્ટ આપવાનો માજી ગવર્નરનો વિચાર હતો, તે એણે અમલમાં આણ્યો.

પ્ર૦ મેટકૉફ પછી કોણ ગવર્નર જનરલ થયું ?

ઉં ઈ. સ. ૧૮૩૬ માં લોર્ડ ઑંકલાંડ આવ્યો.

પ્ર૦ એના સમયમાં અફગાન વિગ્રહ વિશે શું બનાવ બન્યો ?

ઉં અહમદશાહ દુર્રાનીના વંશનો દોસ્તમહમદ કાબૂલની ગાદીએ અમીરના ધલકાપથી રાજ્ય કરતો હતો. તેના દરબારમાં ઑંક- લાંડે એક એલચી વેપારનો રસ્તો ખુલ્લો કરવાના કહેણ સારૂ મોકલ્યો. તેને અમીરે કહ્યું કે પેશાવર મને મળે તો હું તે પ્રમાણે કરવા ખુશીહું. આ વખતે રશ્યનો એલચી પણ કાબૂલમાં આ- બ્યો હતો. અને તેમની શીખવણીથી ધરાની લોકે હેરાતને ઘેરો

ધાદ્યો હતો. દોસ્તમહમદની માગણી બન્ને કબુલ કરી શક્યો નહીં માટે તે પાછો આવ્યો. આથી આંકલાડે કાબૂલની ગાદીનો ખાંભો ઉમેદવાર શાહસુલ કે જે ઇંગ્રેજોના આશ્રયે નીચે હતો, તેને ઉભો કર્યો, અને તેને લેઈ સિંધને રસતે લશ્કર ચાલ્યું, તેણે કંદહાર અને ગીજની લીધાં, અને દોસ્તમહમદ નાઠો. શાહસુલને ઇંગ્રેજોએ કાબૂલની ગાદીએ બેસાડ્યો. પછી એક બહાદુર જગડો દોસ્તમહમદ લડ્યો તેમાં હારીને શરણ થયો. ઇંગ્રેજોએ તેને કલકત્તામાં રાજ્યકેદી તરીકે રાખ્યો. આ વાત અફગાનોને નહીં ગમવાથી તેમણે કેદ થયેલા અમીરના છોકરા અકબરખાનની સરદારી નીચે ખંડ કર્યું. તેમાં કપ્તાન બન્ને મરાયો અને મેકનાટનને વિશ્વાસુધાતથી માર્યો. તેથી બ્રિટિશ લશ્કર હિંદમાં પાછું આવવા નિકળ્યું, તે બધાનો નાશ થતાં માત્ર ડાકટર પ્રાઇડોન જલાલાબાદમાં જનરલ સેલને આવી મળ્યો. આ સમાચાર કલકત્તે ગયાને એક મહિનો થયો એટલામાં લોર્ડ-એલનબરો આવ્યો.

પ્ર० આ લડાઈના સંબંધમાં લોર્ડ એલનબરોએ શું કર્યું ?

ઉ० વેર લેવાનો વિચાર કરી જનરલ સેલની મદદે પોલોકને કાબૂલ જવા સુધી મોકલ્યો. અને જનરલ નાંટ પણ કંદહાર છોડી કાબૂલ જવા નિકળ્યો. આ ત્રણે લશ્કરો કાબૂલની ખરાબી કરીને પાછાં વળ્યાં.

પ્ર० એલનબરોના અમલમાં બીજાં શાં શાં કામ થયાં ?

ઉ० ઈ. સ. ૧૮૪૩ માં સર ચાર્લસ નેપીઅરે ૩૦૦૦ ખ્રીશ્ચ ફોજ વડે મીઆની આગળ ૧૨૦૦૦ બહુચી સિપાઇઓને હરાવી, સિંધી પ્રાંત ત્યાંના ઝૂંમીરો પાસેથી છૂતી લેઈ ખાલસા કર્યો-ગ્વાજીઅરની ગાદી માટે વાંધો ઉઠવાથી પક્ષકારોએ લશ્કરનો વધારો કર્યો હતો, તેમણે હંગામો કર્યો. તે બેસાડી દેવા બ્રિટિશ લશ્કરે મહરાજપૂર, અને પંજીઆહ, આગળ લડાઈ કરી.

પ્ર० એલનબરો કયાં સુધી રહ્યો ને તેની જગોએ કોણ આવ્યું ?

ઉ० આ લખીત મનોવૃત્તિવાળો ગવર્નર જનરલ ઈ. સ. ૧૩૪૨ થી ૧૮૪૪ સુધી રહ્યો. ને તેની જગોએ કસાએલો, શૂરવીર, (લીગ્ની

ના રણમાં એક હાથ કપાએલો) લોડ હાડોગ આઓ.

પ્ર૦ એના વખતમાં પંજાબ પેહેલો શીખ વિગ્રહ કેમ ઉત્પન્ન થયો?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૮૩૯ માં પ્રતાપી પંજાબનો શીખરાજ રણજીતસિંહ મરી ગયા પછી એ રાજ્યમાં કુસંપ ચાલતો હતો. તેમાં જન્મ જળ ખાલસા સૈન્યનું હતું. તેમણે પોતાની હૃદ યોગંગી ઇંગ્રેજ મુલકપર આવવા માંડ્યું, તેમની પાસે ૬૦૦૦૦ યોદ્ધા ને ૧૫૦ તોપો હતી. તેની સામા હાડોગ પોતે તથા સરલુગાફ લશ્કરો લઈ સરહદ ઉપર આવ્યા. અને મુડકી, ફીરોજ શહર, અલીવાલ, અને સોમ્પ્રાન, આગળ લડાઈ થઈ, તે દરેકમાં ઇંગ્રેજોને હાની થઈ પણ છેલ્લી લડાઈના જયથી શીખ લશ્કર પાંચ કુર્બા લાહોર શરણ થયું પછી સલાહ થઈ તેમાં રણજીતસિંહના છોકરા બુલી-પસિંહને રાજ માન્યો. અને સતલજ તથા રાવી વચ્ચેનો દેશ આખા પ્રાંત ઇંગ્રેજોએ ખાલસા કર્યો. તથા લાહોરમાં રેસિડેન્ટ રહે એવો ઠરાવ કર્યો.

પ્ર૦ સરહેલી હાડોગ પછી કોણ ગવર્નર જનરલ આવ્યો?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૮૪૮ માં લોર્ડ ડેલહૌસી.

પ્ર૦ એના વખતમાં ક્યાં ક્યાં સુધારાનાં કામો બન્યાં?

ઉ૦ સડકો અને નહેરો બનાવવાની શરૂવાત સાથે પબ્લીકવર્ક્સ ખાતુ સ્થાપ્યું. હિંદમાં સર્વથી મોટી ગંગાનદીના નહેર ખુલી થઈ હિંદી રેલવેનું ખાત મૂકુર્ત એણે કર્યું રાતા સમુદ્રને માર્ગે આગળોટ બલાવીને ઇંગ્લાંડ નેડે બવહાર ચલાવવામાં મદદ કરી ટપાલ ખાતામાં સસતા દરનું પોસ્ટેજ કર્નિ સુધાર્યું તથા તારખાતુ નવું દાખલ કર્યું. આવાં સારાં કૃત્યથી તેણે બ્રિટિશ હિંદનો ઘાટ ફેરવી નાંખ્યો.

પ્ર૦ આવાં સારાં કૃત્યો કર્યા છતાં, તેના કરેલા ગુણ કેમ બુલાયછે?

ઉ૦ દેશી રાજ્યોને ખાલસા કરવાની એના રાજનિતીને લીધે હિંદમાં બળવો ઉઠ્યો. તે યાદ કરતાં તેના કરેલા ગુણ બુલી જવાય છે.

પ્ર૦ એના વખતમાં કયા કયા બનાવ બન્યા?

ઉ૦ બીજો શીખ વિગ્રહ, અને બીજો ખલ્લી વિગ્રહ ઉત્પન્ન થયો.

પ્ર૦ બીજા શીખ વિગ્રહ વિશે શું જાણીછો?

ઉ૦ શીખની ખાલસા કોને મૂલતાનમાં બે ઇંગ્રેજ અમલદારોને વિ-
શ્વાસઘાત કરી મારી નાખ્યા. અને તેમનાં ધર્મોપપણાંના ઉ-
બરામાં આખા પંજાબમાં બંડ ઉઠ્યું. તે સમાવવા બ્રિટિશ રાજ્યે
મહેનત કરતાં ઇ. સ. ૧૮૪૬ માં ચિલીઅન વાળાના રણમાં બ્રિ-
ટિશ લશ્કરના ૨૪૦૦ માણસનો ઘાણ વખ્યો. તેથી સરચાર્લસ
નેપીઅરના ઉપરીપણા નાચે ઇંગ્લાંદથી આવેલું લશ્કર પંજા-
બના ઇંગ્રેજોની મદદે મોકલ્યું. તે દ્વેષીઆન લોર્ડ ગાફ સાહેબે
ગૂજરાતના સંગ્રામમાં શીખોને હરાવી તેમનો નાશ કરી ગયેલી
ઇજ્જત સંપાદન કરી. આ વિગ્રહમાં અફઘાનીસ્તાનના દોસ્તમહમદે
શીખલોકોની સહાયતા કરી હતી, તેઓ પણ લાજ ખોઈ પાછા
ગયા. પછી ઇ. સ. ૧૮૪૯ માં પંજાબ ખાલસા કર્યું, અને શી-
ખ મહારાજા હુલીપસિંહને ૫૮૦૦૦ રૂપિયા પેન્શન બાંધી
આપ્યું, જે હાલ ઇંગ્લાંદમાં રહે છે.

પ્ર૦ બીજા બ્રહ્મી વિગ્રહ વિશે શી હકીકત છે ?

ઉ૦ રંગુનના યુરોપી વેપારી સાથે બ્રહ્મીલોકો માઠી વર્તણૂંકથી વર્ત્યા.
તેનો બંદોબસ્ત કરવા સાફ જે અમલદાર બ્રહ્મીરાજને કહેવા
ગયો, તેનું અપમાન કર્યું. તેથી ઇ. સ. ૧૮૫૨ માં આ વિગ્રહ
ઉઠ્યો. ઇંગ્રેજ કોને રંગુનથી પ્રોમ સુધીનો મુલક કબજે કર્યો.
બ્રહ્મીરાજએ કોલકરાર ઉપર સહી ન કરવાથી કબજે લીધેલા
પ્રાંતને પેચુના નામથી આરાકાન, અને તેનાસરીમ ગેડે ગેડી
દેઈ ખાલસા કર્યા. તે હાલ આંબાદ સ્થિતીમાં આવી ગયોછે.

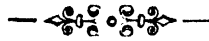
પ્ર૦ લોર્ડ ડેલહૌસ્ટએ ક્યાં ક્યાં રાજ્ય ખાલસા કર્યાં ? તથા પેન્શનો
આપવા બંધ પાડ્યાં ? •

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૮૪૯ માં સતારાનો રાજા અપૂત મરવાથી તે રાજ્ય
ખાલસા કર્યું

ઇ. સ. ૧૮૫૨ માં ઝાંસીનું રાજ્ય સતારાની પેઠે ખાલસા કર્યું.

ઇ. સ. ૧૮૫૩માં નાગપૂરનો ભોંસલા વંશનો રાજા અપૂત મ-
રવાથી તે રાજ્ય ખાલસા કર્યું. તેનો મધ્યપ્રાંત બન્યો. એની થડ-
માં નીજમ સરકારે પોતાના રક્ષણાર્થે રાખેલી કોજનો ખરચ

બળવો સમ્યા પછી ઈ. સ. ૧૮૫૮માં કંપનીના હાથથી રાજ્ય કારભાર જાહેર નવા કાયદા પ્રમાણે હિંદનો વહિવટ રાજ ગાદીના તાબામાં આવ્યો.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

બ્રિટિશ રાજ્યગાદીના તાબામાં હિંદ.

- પ્ર૦ હિંદનો વહિવટ રાજગાદીના તાબામાં મેલતી વખતના મહારાણીના દેરામાં મુખ્ય થી હકીકત હતી.
- ઉ૦ મેવર્નર જનરલને વૉઇસરાયનો નવો ઇલિકાબ મળ્યો. મહારાણીના અમલની રાજનીતિનું મુખ્ય આધાર તરીકે ધર્મ સંબંધી છુટ અને ન્યાયના નિયમો વાકચતુરાઈ ભરેલાં વચનોમાં લખ્યા હતાં. બળવામાં પ્રતક્ષ જીત કરનાર શિવાયના સર્વને માફી આપી હતી. હિંદના રાજ્યોને દત્તપૂત્ર લેવાનો હક કામચલાવુ હતો.
- પ્ર૦ લોર્ડકાન્ઝિંગ પછી કોણ વૉઇસરાય થયો ?
- ઉ૦ લોર્ડ એલજન આલ્યો તે થોડી મુદતમાં હિમાલય તરફના ભાગમાં મરણ પામવાથી તે જગ્યાએ લોર્ડ લોરેન્સ ઈ. સ. ૧૮૫૪ માં આવ્યો.
- પ્ર૦ લોર્ડ લોરેન્સના વખતમાં શું શું બતાવો બન્યાછે ?
- ઉ૦ એના વખતમાં ભૂતાનનો વિગ્રહ દ્વાર્સેપરગણું ખાલસા થયું. સન. ૧૮૫૫ માં ઓઢીઆમાં અને ઈ. સ. ૧૮૫૬ માં ઉત્તર હિંદમાં કુકાળ પડ્યો.
- પ્ર૦ લોર્ડ લોરેન્સ ક્યારે ગયો ને પછી કોણ વૉઇસરાય થયું ?
- ઉ૦ ઈ. સ. ૧૮૫૬માં ગયો ને લોર્ડમેઓ વૉઇસરાય થયો.
- પ્ર૦ લોર્ડમેઓના વખતમાં શું બતાવુ બન્યાં ?
- ઉ૦ અંખાલા દરબારનું કામ સરેલેરે પાર પડ્યું. શેરઅલીને અફઘાનીસ્તાનનો અમીર સ્થાપ્યો. ઈ. સ. ૧૮૫૬-૭૦માં નામદાર શાહજાદો ડ્યુકર્મોવ એડીનબરો હિંદમાં આવ્યો. ખેતીવાડીનું

નવું ખાતું ઉઘાડ્યું. અને પ્રાંતવાર ઉપજ ખરચની પદ્ધતી દાખલ કરી. મીઠાપરની જકાતમાં સૂધારો કરવાનો પાયો નાંખ્યો. શીવાય પુષ્કળ રેલવે અને સડકો વધારી. પ્રાંતોના હાલત નજરે જોવાની ટેવમાં આન્દામાન ટાપૂમાં તે ગયો ત્યાં કોઈ દેશનીકાલ ભોગવતા ખુનીએ ઈ. સ. ૧૮૭૨ માં તેને મારી નાખ્યો.

પ્ર૦ લોર્ડ નોર્થપ્રુકના વખતમાં શા બનાવ બન્યા ?

ઉ૦ આ વૉઇસરૉય ઈ. સ. ૧૮૭૬ સુધી રહ્યો. ઈ. સ. ૧૮૭૪ માં નીચલા બંગાળમાં દુકાળ પડ્યો. તેમાં પીડાતાં માણસોને રાજ્ય તરફ મદદ આપવાની ગોઠવણ કરી ઈ. સ. ૧૮૭૫ માં વડોદરાના મહાવરાવ ગાયકવાડને તેના રાજ્યની અવ્યવસ્થાને લીધે, તથા બ્રિટિશ રેસિડેન્ટને ઝેર આપવાની કોશીશના અપવાદ બાબત પદ્મશ્રુ કર્યો; અને મૂળગાયકવાડના કોઈ વંશજને ગાદીએ બેસાડ્યો. ઈ. સ. ૧૮૭૫-૭૬ માં નામદાર યુવરાજ પ્રીન્સ આર્ચવેલ્સ હિંદની મુસાફરીએ આવ્યા.

પ્ર૦ લોર્ડલિંટનના વખતમાં શું બનાવ બન્યો. ?

ઉ૦ એ વૉઇસરૉય ઈ. સ. ૧૮૭૬ થી ૧૮૮૦ સુધી રહ્યો. એના વખતમાં ઈ. સ. ૧૮૭૭ ના જાનવારી માસમાં મહારાણીએ "કૈસરેહિંદ" નું પદ ધારણ કર્યાનું જાહેરનામું પ્રસિદ્ધ કર્યું. તેના દરબારની શોભા અપૂર્વ ઠાઠ માઠથી દિલ્હીમાં બની. એજ વરસમાં પેહેલાં કદી ઇતિહાસમાં નહીં નોંધાયેલો એવો જાપ્પરો દુકાળ પડ્યો. આ ખાતે સરકારને ૧૧ કરોડ રૂપિયા ખરચ થયો. તોપણ દુકાળથી તથા તે વડે ઉત્પન્ન થતા રોગોથી સાડી બાવન લાખ માણસ મરી ગયાં કહેવાય છે. આ શિવાય અફગાન મામલો ઈ. સ. ૧૮૭૮ માં જાગ્યો.

પ્ર૦ આ અફગાન વિમુક્ત કેમ બન્યો. ?

ઉ૦ અફગાન અમીર શેરઅલી રૂશની તરફેણમાં બળી તેના વકીલોનો સત્કાર કર્યો. તેથી બ્રિટિશ લશ્કરોએ ખૈબર, કુશમ, અને બોલન માર્ગે જઈ પહોંચતાં શેરઅલી તુર્કસ્તાનમાં નાશી ગયો. ત્યાં તે મરણ પમ્યો. તેના દીકરા યાકુબખાન સાથે ગંદમક

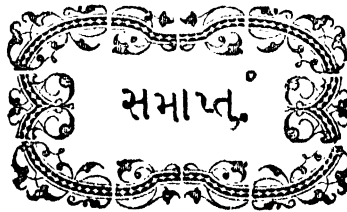
મુકામે સલાહ થયા પ્રમાણે અફગાન બાગ તરફ ખિટિશ હદ વધી. તથા કાબૂલમાં ખિટિશ અમલદાર રાખવાની છૂટ થઈ થોડી મુદતમાં ખિટિશ રેસિડેન્ટ સરલુધકિવાન્યારીને તેના રસાલા સુધાં અફગાનોએ માર્યા. તેથી બીજીવાર ફોજ મોકલી ચાકુબખાનને પકડી હિંદમાં લાવ્યા. તથા કાબૂલ અને કંદહાર કબજા કરી ત્યાં લશ્કર રાખ્યાં. તેને અફગાન જાતોએ સંકટમાં નાંખ્યાં. પણ સરફેડરિક રૉબર્ટસે તેમને સજડ હરાવ્યા ઈ.સ. ૧૮૭૮-૮૦.

પ્ર૦ લોર્ડલીટન પછી કોણ વાંધસરૌય થયો ?

ઉ૦ લોર્ડરીમન સાહેબ આવ્યો.

પ્ર૦ એના વખતમાં કાબૂલના અધુરા મામલાનું શું થયું ?

ઉ૦ કંદહાર અને હેલ્મંડ નદી વચ્ચે ઇંગ્રેજ લશ્કરને આયુબખાનના હેરાતી લશ્કરે હરાવ્યું, તેથી જનરલ સરફેડરિક રૉબર્ટસને આયુબખાનના લશ્કરનો પૂર્ણ પરાબલ કરીને બદલો વાળ્યો. ને દોસ્તમહમદના કુળના અબ્દુલ રહેમાનને ઈ. સ. ૧૮૮૦ માં કાબૂલનો કબજો સોંપી અમીર કાબૂલ રાખ્યોછે. (સિવાય હિંદના લાભનાં ધણાં કામ કરી મહારાજા રીપન અથાગ માન સાથે ઈ. સ. ૧૮૮૩ માં સ્વદેશ સિધાવ્યા. પછી હાલ લોર્ડડફરીન વાંધસરૌય છે.)

હિંદમાંના દિલ્હીપતી રાઝ્યકર્તાઓની રાજાવઢી.

(૧૦)* ગુલામવંશ ઇ. સ. ૧૨૦૬થી ૧૨૯૦ સુધી.

નામ.	ગાદીએ બેઠો.	નામ.	ગાદીએ બેઠો.
કુતબુદ્દીન	૧૨૦૬	બેહેરામ	૧૨૩૯
આરામ	૧૨૧૦	મસુદ	૧૨૪૧
અલ્તમસ	૧૨૧૧	નાસરુદ્દીન	૧૨૪૬
રૂકનુદ્દીન	૧૨૩૬	અન્નમન	૧૨૬૫
રજીઆબગમ	૧૨૩૬	કુતુબાદ	૧૨૮૦થી ૧૨૯૦.

(૬) સ્વીલજીવંશ ઇ. સ. ૧૨૨૦ થી ૧૩૨૦ સુધી.

જલાલુદ્દીન	૧૨૬૦	ઉમર	૧૩૧૫
હમ્માહીમ	૧૨૬૫	મુઆરક	૧૩૧૬
અદાલતુદ્દીન ખુની	૧૨૬૫	ખુશર	૧૩૨૦

(૨) તઘલસવંશ ઇ. સ. ૧૩૨૦ થી ૧૪૧૨ સુધી.

આસુદ્દીન	૧૩૨૦	અબ્દુલકર	૧૩૮૯
મહમદ	૧૩૨૫	નાસરુદ્દીન	૧૩૮૯
ફિરોજશાહ	૧૩૫૧	સિકંદર	૧૩૯૨
આસુદ્દીન ખીજી	૧૩૮૮	મહમદ ખીજી	૧૩૮૨થી ૧૪૧૪.

સરદાર દોલતખાં ઇ. સ. ૧૪૧૨ થી ૧૪૧૪.

(૪) સૈયદવંશ ઇ. સ. ૧૪૧૪ થી ૧૪૬૦ સુધી.

સૈયદ ખીજરખાં	૧૪૧૪	સૈયદ મહમદ	૧૪૩૩
સૈયદ મુઆરક	૧૪૨૧	સૈયદ આન્નમ	૧૪૪૩થી ૧૪૫૦.

(૩) લોદીવંશ ઇ. સ. ૧૪૬૦ થી ૧૫૨૬ સુધી.

અહીલોલ લોદી	૧૪૫૦	હમ્માહીમ લોદી	૧૫૧૦થી ૧૫૨૬.
સિકંદર લોદી	૧૪૮૮		

(૩) શૂરવંશ ઇ. સ. ૧૫૪૦ થી ૧૫૫૬ સુધી.

શૂરખાં	૧૫૪૦	આદીલશાહ	૧૫૫૩થી ૫૬
સલ્તમશાહ	૧૫૪૫		

*આ નીચાની આગળ ને આંકડાછે તેટલા તે વંશના રાજા સમજવા.

(૧૧) મોગલવંશ ઇ. સ. ૧૫૨૬ થી ૧૮૫૮ સુધી.

ખાખર	૧૫૨૬	ફરૂકશીઆર	૧૭૧૩
કૃમાધુ	૧૫૩૦	મહંમદશાહ	૧૭૧૯
મહાન અકબર	૧૫૫૬	અહમદશાહ	૧૭૪૮
જહાંગીર	૧૬૦૫	બીજી આલમગીર	૧૭૫૪
શાહજહાં	૧૬૨૭	શાહઆલમ	૧૭૫૯
આલમગીર(ઔરંગઝેબ) ૧૬૫૮		બીજી અકબર	૧૮૦૬
ખાહાદૂરશાહ	૧૭૦૭	મહંમદ ખાહાદૂરશાહ ૧૮૩૭થી ૫૮.	
જહાંનદારશાહ	૧૭૧૨		

(૧૨) સતારાનો મરાઠાવંશ ઇ. સ. ૧૬૬૯ થી ૧૮૪૮ સુધી.

શીવાજી	૧૬૬૪	રામરાજા	૧૭૪૮
શંભોજી	૧૭૮૦	શાહુ બીજી	૧૭૭૭
રાજરામ	૧૬૮૬	પ્રતાપસિંહ(ખાલાસાહેબ)	૧૮૧૮
શીવાજી બીજી	૧૭૦૦	શાહાજી (આપાસાહેબ)	૧૮૪૦થી ૧૮૪૮
શાહુ	૧૭૮૮		

(૭) પેશ્વાની વંશાવલી ઇ. સ. ૧૭૧૭ થી ૧૮૧૮ સુધી.

ખાલાજી ભવનાથ	૧૭૧૪	નારણરાવ	૧૭૭૨
ખાજીરાવ બક્ષાલ	૧૭૨૦	સવાઈ માધવરાવ	૧૭૭૪
ખાલાજી બીજી	૧૭૪૦	ખાજીરાવ બીજી	૧૭૬૫થી ૧૮૧૮
માધવરાવ	૧૭૬૧		

ગવર્નરજનલની વંશાવલી પૃષ્ઠ (૧૨) માં જઓ.

સલાહો (તહનમાં)

મદ્રાસની સલાહ (૧) - ૧૭૫૪- (ફ્રેન્ચ અને ઇંગ્લેન્ડની વચ્ચે.)
એક બીજાને લીધેલો મૂલક પાછો આપવો. દેશો રાજ્યોની
અટપટમાં ૫૬૫ નહીં. નીઆમ તથા નવાબને એક બીજાએ
કબૂલ રાખવા.

કલકત્તાની સલાહ (૨)—૧૭૫૭—(સુરાજદૌલા અને ક્લાઈવની વચ્ચે.) ઇંગ્રેજ ચાલનું દાણ લેવું નહીં. બંગાળનાં થાણાં ઇંગ્રેજને સોંપવાં. કલકત્તાનો કીલ્લો બાંધવાની પરવાનગી આપવી.

મદ્રાસની સલાહ (૩)—૧૭૬૯—(હૈદર અને ઇંગ્રેજની વચ્ચે.) એક એકના લીધેલા મુલક પાછા આપવા.

સુરતની સલાહ (૪)—૧૭૭૫—(મુબાઈ સરકાર અને રઘુનારાવની વચ્ચે.) (રઘુનાથરાવ મુંબઈના ઇંગ્રેજો વચ્ચે.) સાણી અને તેના આસપાસના બેટોનો કબજો આપે, તો તેને “પૂતા”ની ગાદી મેળવવા મદદ આપવી.

પંદરપુરની સલાહ (૫)—૧૭૭૬—(ઇંગ્રેજ અને પુનાની કોર્ટની વચ્ચે.) સાણી અને તેના આસપાસના બેટોનો કબજો ઇંગ્રેજોને કરવા દેતો, રાધોબાને પડતો મૂકવો.

વારગામની સલાહ (૬)—૧૭૭૯—(ઇંગ્રેજ અને મરઠાની વચ્ચે.) ઇંગ્રેજ સાણી અને તેના આસપાસના બેટોનો કબજો મૂકવો. મુબાઈ સહી સલામત જવા દેવા.

સાલગાઈ તહનામું (૭)—(૧૭૮૧)—(ઇંગ્રેજ અને પુનાની કોર્ટ વચ્ચે.) ઇંગ્રેજ મરઠાનો લીધેલો મુલક પાછો આપવો. અને ઇંગ્રેજ તથા પોર્ટુગીસ સિવાય બીજા કોઈને મરઠી રાજ્યમાં પેથવા દેવા નહીં. ભરૂચ સિંધીઆને આપવું. રાધોબાને પચાસ હજાર રૂપીઆ પેન્સન પેથાએ આપવું. હૈદરનગર લડવામાં ઇંગ્રેજોને મદદ કરવી.

માંગલોર ()—૧૭૮૪—(ઇંગ્રેજ ને ટીપુની વચ્ચે.) એક એકના પકડાએલા કેદીઓ છોડવા. અને લીધેલા મુલક પાછા આપવા.

માંગલોરની સલાહ ()—૧૭૯૨—(લોર્ડ કોર્નવાલીસ અને ટીપુની વચ્ચે.) લડાઈના ખર્ચને પેટે ત્રણ કરોડ ત્રીશલાખ રૂપીઆ ઇંગ્રેજોને આપવા. અને ટીપુનું અડધું રાજ્ય ઇંગ્રેજના સંપીલા રાજ્યોને વેંચી આપવું. ને ટીપુના બે કુવર ઇંગ્રેજની છાવણીમાં રહે.

વસાઈનું તહનામું ()—૧૮૦૨—(ઇંગ્રેજ અને બાહુરાવની વચ્ચે.) બાહુરાવને પાછી ગાદી આપી ઇંગ્રેજ લશ્કર પુનામાં રાખવું ને તેના ખર્ચના (૨૬) લાખ રૂપીઆ પેથા ઇંગ્રેજને આપે. સુ-

રત ઉપરથી દાવો ઊઠાવે. અને ઇંગ્રેજના મીત થઈ રહેવું. તથા નિભમ તથા ગાયકવાડ વચ્ચે વાંધો પડેતો તેની પંચાત ઇંગ્રેજ કરે. દેવઆમની સલાહ ()—૧૮૦૩—(ઇંગ્રેજ અને બિંસલેના વચ્ચે.) કટક, બાલાસૂર, વર્ધા નદીનો પશ્ચિમ ભાગ અને કેટલોક મૂલક ઇંગ્રેજને આપ્યો તથા તેમના પાડોશી સાથે વાંધો પડેતો તેની પંચાત ઇંગ્રેજ કરવી. અને ઇંગ્રેજના હુશ્મનની કોળને પોતાના મુલકમાં રાખવી નહીં.

સીરજી અંગેની સલાહ ()—૧૮૦૩—(ઇંગ્રેજ અને સિંધી-આની વચ્ચે.) સિંધીઆએ ગંગા જમુનાનો દોઆબપ્રાંત, જેપૂર, જોધપૂર, ગોહદતો ઊત્તરભાગ, અહમદનગર, ભરૂચ, અંજધાટ, અને ગોદાવરી વચ્ચેનો મુલક ઇંગ્રેજને આપવો. પેલા સાથે વાંધો પડેતો તેની પંચાત ઇંગ્રેજ કરવી.

દીઆગામનીસલાહ ()—૧૮૦૫(હોલકર અને ઇંગ્રેજની વચ્ચે.) અંબલનદીની દક્ષિણનો, તથા તાંપીનદીની દક્ષિણનો દેશ ઇંગ્રેજ હોલકરને પાછો આપવો. ઇંગ્રેજ હરાવીઆપે તે રસ્તે પોતાના રાજ્યમાં જવું. રામપૂર, કોટા, ટાંક, વિગેરેનો મૂલક ઇંગ્રેજને આપવો. અને સિંધીઆ સરજે રાવધાટ કેને પોતાના રાજમાં રાખવો નહીં.

ખટમંડુની સલાહ—૧૮૧૯(ગુરખાં અને ઇંગ્રેજની વચ્ચે.) કાલી-નદીની પશ્ચિમના પ્રાંત જેના હોય તેને સોંપવા. સિક્રીમના રાજ્યનો મૂલક પાછો આપવો, સરહદ પરનો સપાટ પ્રદેશ ઇંગ્રેજ સરકારને આપવો. ખટમંડુના દરબારમાં રેસીડેન્ટ રાખવો.

પુનાની સલાહ—૧૮૧૭(પેલા અને ઇંગ્રેજની વચ્ચે.) સૈનના ખર્ચ માટે આગળ કરતાં વધારે મૂલક આપવો. બીજા રાજ્ય સાથે ઇંગ્રેજ ન મારફતે વેહેવાર ચલાવવો.

મંડોજશ્વર ()—૧૮૧૭(હોલકર અને ઇંગ્રેજની વચ્ચે.) ઇંગ્રેજ સૈન પોતાના રાજમાં રાખવું. સાતપૂડાની દક્ષિણનો મૂલક ઇંગ્રેજને આપવો બુંદી વિગેરે રાજપૂત રાજ્યોપર દાવો ન રાખવો.

ઈંદોરની સલાહ—૧૮૧૮(બાજીરાવ અને ઇંગ્રેજની વચ્ચે.) માજી-રાવે પેલાઈનો દાવો છોડી, બીધુરમાં આઠલાખ રૂપીઆ પેન્શન

લેધને રહેવું. પેશ્વાની જાગીરો રહેવા દેવી. તથા ધર્મદા વરખાશન પણ ચાલું રાખવાં.

યાન્દોખાની સલાહ—૧૮૨૬(ઇંગ્રેજ અને ખ્રીષ્ટી સરકારની વચ્ચે.)
ખ્રીષ્ટી સરકારે આસામ, આરાકાર, નિનાસરીમ, અને એક કરોડ રૂપિયા ઇંગ્રેજને આપવા.

માટી વેરાઈની સલાહ—૧૮૩૮(ઇંગ્રેજ તથા શાહસૂજા અને રણજીતસિંહની વચ્ચે) ઇંગ્રેજને શાહસૂજાને કાબુલની ગાદી પાછી આપવી.

ગ્વાલિયરની સલાહ—૧૮૪૩—(સિંધીઆને ઇંગ્રેજની વચ્ચે.)
ગ્વાલીયરમાં રેશીડેન્ટના હાથ નીચે ઇંગ્રેજ સૈન્ય રાખવું. રેશીડેન્ટની સલાહ પ્રમાણે પંચ કારભાર સિંધીઆએ ચલાવવો સિંધીઆની “મા” તારાખાઇને પેન્શન આપી દુર રાખવી.

લાહોરની સલાહ—૧૮૪૬—(ઇંગ્રેજ અને શીખની વચ્ચે.) લાહોરના ખરચને પેટે કાસ્મીર, હજારાપ્રાંત, સતલજ અને ખીઆસ વચ્ચેનો દોઆખપ્રાંત આપવો. ધુલીપસિંહ મોટો યાચ ત્યાં સુધી ભિમરાવોની સભા કામ ચલાવે, તથા બ્રિટિશ રેસિડેન્ટની આજ્ઞામાં રહે. અને લાહોરમાં ઇંગ્રેજ લશ્કર રાખવું.

ખજીરોની ખીજ સંધી—૧૮૫૩—(ઇંગ્રેજ અને ખ્રીષ્ટી રાજની વચ્ચે) આગલી સંધી કબૂલ રાખી, વધારામાં ઇંગ્રેજને પેશુ પ્રાંત આપ્યો.

ગંદામકની સલાહ—૧૮૭૬—(યાકુબખાન અને ઇંગ્રેજની વચ્ચે.)
કાબુલ વિગેરે કેટલોક મૂલ્યક ઇંગ્રેજને આપવો. કાબુલમાં રેસિડેન્ટ રાખી ઇંગ્રેજ લશ્કર રાખવું.

— ❦ —

રેગ્યુલોટિંગ આક્ટ. ઇ.સ. ૧૭૭૩ માં.

બંગાળા, ખુંબાઈ, અને મદ્રાસનાં ગવર્નરોનો ઉપરી ગવર્નર જનરલ હરાબો. ને તેને વરસે અઢીલાખ દરમાંમે હરાબો. અને એને કૌન્સિલનો કલ અખત્યાર સોંપ્યો. કલકત્તામાં એક મુખ્યને ખીજ તથા ઉપન્યાયાધિશની સુપ્રીમકોર્ટ સ્થાપી, અને કંપનીની સ.

નંદને પેટે દરવરસે ૪૦ લાખ રૂપીઆ ઇંગ્લાંડના તિન્નેરીમાં બરે એવી સરતે મુદત વધારી આપી.

પીટનું બીલ ઇ. સ. ૧૬૮૪ માં.

પીટ, નામના પ્રધાને એક કાયદો મંજૂર કરાવ્યો છે, તેનું નામ પીટનું બીલ. તેમાં ઇરાબું છે કે, ઇસ્ટઈન્ડીઆ કંપનીના ડાયરેક્ટરો-માંથી ત્રણત્રણની એક ગ્રુપ મંડળી નીમવી. તેમને નામે કામ ચાલે. એ ત્રણને માથે ઇંગ્લાંડની સભામાંના છ મંત્રીની સભા બનાવી, તેમના હુકમ પ્રમાણે, કામ ચાલે. એ છમાં જે પ્રમુખ તે હિંદનો પ્રધાન ગણાય. કલકત્તાના ગવર્નર જનરલ ઇનકૌન્સિલમાં ચારને ઉકાણે ત્રણ મેમ્બર થયા. અને મુંબાઈ તથા મદ્રાસ હિલાકને માટે કૌન્સિલ ઠરાવી.

૭

ફોક્સનું બીલ.

ફોક્સ, એ એક ઇંગ્રેજ મુખ્ય વજીર હતો. તેણે કાયદો મંજૂર કરાવ્યા માટે ધારણા કરી, પણ તે ત્યાંના રાજાને પ્રથમ ઠીક લાગ્યો નહીં, પણ પછીથી ઇ. સ. ૧૮૫૮ માં એ બીલ પાસ થયું. તેથી હિંદનું તમામ રાજ્ય બ્રિટિશ રાજ્યસત્તા નીચે મૂકવામાં આવ્યું છે. એ બીલમાં એ મતલબ હતી કે, કંપનીનો વહીવટ પાર્લામેન્ટે ઠરાવેલા અમલદારોને સોંપવો. અને વેપાર ડાયરેક્ટરોને હાથ સોંપવો.

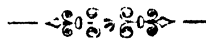
‘ભરતચંદના ઇતિહાસની લડાઈઓ.

સાલ	હડાઈનીજગા.	કોની કોની વચ્ચે.	કોણ હાર્યું.
૫.સ.૫ ૫૦૦૦	પાણીપત પેટેલી.	પાંડવ અને કૌરવ.	કૌરવ હાર્યો.
ઈ.સ.૫ ૩૨૭	જેમલ.	સીકંદર તથા પૌરવ વચ્ચે.	પૌરવ હાર્યો.
ઈ. સ. ૧૦૨૪	સોમનાથ.	મહમુદગીજનની તથા બીમ.	બીમ હાર્યો.
૧૧૯૩	પાણીપત બીજી	મહમદઘોરી તથા પૃથુરાય.	મહમદઘોરી હાર્યો.
૧૧૯૬	ચાણેશ્વર.	મહમદઘોરી તથા પૃથુરાય.	પૃથુરાય હાર્યો.
૧૨૬૩	એલીઅપૂર.	મુસલમાન તથા હિંદુ.	હિંદુ હાર્યો.
૧૫૨૬	પાણીપત ૩જી.	બાબર તથા હિંદુહીમ.	હિંદુહીમ હાર્યો.

૧૫૨૭ કૃતેપુર શીકી.	બાબર અને મેવાડનો રાણો સંગ.	સંગ હાયા.
૧૫૪૦ કનોજ.	હુમાયું તથા શેરખાં	હુમાયું. હાયા.
૧૫૫૬ પાણીપત-૪ થી	હેમું તથા બેહેરામ.	હેમું હાયા.
૧૬૫૭ કાશી.	દારા અને સુળ.	સુળની હાર યહ.
૧૬૫૭ આગ્રા. ૧ લી.	ઔરંગઝેબ ને દારા. [સિંહ.	દારા હાયા.
૧૬૫૭ ઉજ્જન.	મોરાદ ઔરંગઝેબ ને જસવત	જસવત, સિંહ હાયા.
૧૬૫૯ કનવા.	આલમગીર તથા સુળ.	સુળ હાયા.
૧૭૧૩ આગ્રા-૨ જી.	જહાંદારશાહ તથા ફરોકસીર.	સાહની હાર.
૧૭૨૦ શાહપુર.	અબદલા તથા નિજમ.	અબદુલ્લા હાયા.
૧૭૨૪ શકર.	નિજમઉલમુલક તથા મુબારક	મુબારકખાં હાયા.
૧૭૩૧ વડોદરા.	ખાજુરાવ તથા ધાખારો.	ધાખારો હાયા.
૧૭૩૪ ડબોઈ.	ખાજુરાવ તથા ત્રીખકરાવ,	ત્રીખકરાવ હાયા.
૧૭૩૯ કર્નાલ.	મુગલાઈ ફોજ તથા નાદીરશા	મુગલાઈ ફોજ હારી
૧૭૪૧ અંબુર ૧ લી.	રાખ્તજી મોરારીરાવ, દોસ્તઅલી	દોસ્તઅલી રાખાંપ.
૧૭૪૧ મદ્રાસ.	ફ્રેન્ચ તથા કણ્ઠોટકનો નવાબ.	નવાબ રણમાં પડ્યો
૧૭૪૮ મરહીદ.	મુગલો તથા અહમદશાહ.	અહમદશાહ હાયા.
૧૭૫૦ ત્રિચીનાપલ્લી.	મુજફ્ફરજંગ તથા નાશીરજંગ.	મુજફ્ફરજંગ હાયા.
૧૭૫૦ અંબુર ૨ જી.	ફુલી ને અનવરૂદ્દીન.	અનવરૂદ્દીન હાયા.
૧૭૫૧ આની.	કલેવ તથા રાજસાહેબ.	રાજસાહેબ હાયા.
૧૭૫૨ કાંત્રેપાક.	કલેવ રાજસાહેબ. તથા ફ્રેન્ચ.	ફ્રેન્ચ હાયા.
૧૭૫૨ બાહુર.	મેજરલારેન્સ તથા ફ્રેન્ચ.	ફ્રેન્ચ હાયા.
૧૭૫૭ પ્લાસી.	કલેવ તથા સુળઉદ્દૌલા.	સુળ-ઉદ્દૌલા હાયા
૧૭૫૯ વાંદીવાસ.	ઈ. ફુટતથા લાલીપુસ્ત વચ્ચે	ફ્રેન્ચ હાયા.
૧૭૫૯ ચીન્સુરા.	ઇંગ્રેજ તથા વલંદા.	વલંદા હાયા.
૧૭૬૦ ઉદગીર.	મરેઠા તથા મુગલો.	મુગલઈ ફોજ હારી.
૧૭૬૦ પટણા ૧ લી.	ઇંગ્રેજ તથા મીરકાસમ.	મીરકાસમ હાયા.
૧૭૬૧ પાણીપત પામી.	મરેઠા તથા અફઘાનો.	મરેઠાનો પરાજય.
૧૭૬૧ પાણીપત ૬ હી.	ફુરાની તથા મરેઠા.	મરેઠા હાયા.
૧૭૬૧ પટણા ૨ જી.	ઇંગ્રેજ. મીરકાસમ-શાહઆલ-	
	મ સુળ-ઉદ્દૌલાને.	ઇંગ્રેજ હરાબ્યા.
૧૭૬૩ કતવા.	ઇંગ્રેજ ને મીરકાસમ.	મીરકાસમ હાયા.
૧૭૬૩ ઘેરીઆ.	ઇંગ્રેજ ને મીરકાસમ.	ઇંગ્રેજ જીત્યા.
૧૭૬૪ બકસાર.	મનરો ને સુળ-ઉદ્દૌલા.	સુળ-ઉદ્દૌલા હાયા.
૧૭૬૪ કાલપી.	ઇંગ્રેજ-સુળ-ઉદ્દૌલા તથા	મરેઠાને હરાબ્યા.
૧૭૬૭ અંબુર ૩ જી.	કર્નલસ્મીથ ને હૈદર.	હૈદર હાયા.
૧૭૬૭ ત્રીનોમાલી.	કર્નલસ્મીથ-નીજમ ને હૈદર.	નિજમ તથા હૈદરને
		હરાબ્યા.
૧૭૯૭ ચંગમાં.	ઇંગ્રેજ તથા હૈદર.	હૈદર હાયા.

૧૭૭ ચેરકુલી.	હેદર ને (માધવરાવ ત્રીખરાવ)	હેદર હારચો.
૧૭૮ પોલીસોર.	કર્નલ ખેલી તથા હેદર.	ઇંગ્રેજને હાથો ને બે-લી પકડાવો.
૧૭૮૧ ચાલાંખમ.	ઇંગ્રેજ તથા સરે ઈ. કુટ.	કુટને હરાવ્યો.
૧૭૮૧ પોર્તોનોવો.	કુટ તથા હેદર.	હેદર હારચો.
૧૭૮૧ શોલીગર.	કુટ તથા હેદર.	હેદર હારચો.
૧૭૮૧ પોલીસોર-૨ જી.	કુટ તથા હેદર.	હેદર હારચો.
૧૭૮૨ પનીઆની.	ઇંગ્રેજ ને હેદર.	હેદર હારચો.
૧૭૮૫ આગ્રા.	(સિંધીઆ અને મરેઠાવચ્ચે.	સિંધીઆ હારચો.
૧૭૮૬ શીમોગા.	ઇંગ્રેજ ને ટીપુ.	ટીપુ હારચો.
૧૭૮૬ એરીકેરા.	ટીપુ ને કાર્નવાલીસ.	ટીપુનો હાથો.
૧૭૮૭ અજમેર.	સિંધીઆ અને હોલ્કર.	હોલ્કર હારચો.
૧૭૮૫ કુર્દલા.	મરેઠા તથા નિજમ.	નિજમનો હારચો.
૧૭૮૯ માલવેલી.	ઇંગ્રેજ તથા ટીપુ.	ટીપુની હારચો.
૧૭૮૯ સદાશીર.	ઇંગ્રેજ તથા ટીપુ.	ટીપુ હારચો.
૧૭૮૯ શ્રીરંગ પદ્મ.	ઇંગ્રેજ તથા ટીપુ.	ટીપુ રણમાં પડ્યો.
૧૮૦૧ ઇંદોર.	સિંધીઆ ને જયવંતરાવ.	જયવંતરાવ હારચો.
૧૮૦૧ પુણા.	જયવંતરાવ હોલ્કર ને પેશ્વા.	સિંધીઆ હારચો.
૧૮૦૧ ઉજ્જવણ ૨-જી.	જયવંતરાવને સિંધીઆ.	સિંધીઆ હારચો.
૧૮૦૩ અસાઇ.	જનરલ લેક ને સિંધીઆ.	સિંધીઆ હારચો.
૧૮૦૩ દીહી.	લેક તથા સિંધીઆ.	સિંધીઆ હારચો.
૧૮૦૩ તાસ્વારી.	વેલેસ્લી, સિંધીઆ ને ભાંસલે	સિંધીઆ ને ભાંસલે હારચો.
૧૮૦૩ આર્ગામ.	લેક તથા મરેઠા.	મરેઠા હારચો.
૧૮૦૩ આગ્રા-૩ જી.	લેક તથા મરેઠા.	મરેઠા હારચો.
૧૮૦૪ દીગઢ.	ફ્રેન્ચ તથા માન્સ જયવંતરાવ.	જયવંતરાવ હારચો.
૧૮૦૪ ફરકાબાદ.	લોર્ડ લેક ને હોલ્કર.	હોલ્કર હારચો.
૧૮૧૫ મહુન.	ઇંગ્રેજ ને ગુર્ખા.	ગુર્ખા હારચો.
૧૮૧૬ મકવાનપૂર.	ઇંગ્રેજ ને ગુર્ખા.	ગુર્ખા હારચો.
૧૮૧૬ હરીહરપુર.	ઇંગ્રેજ ને ગુર્ખા.	ગુર્ખા હારચો.
૧૮૧૭ ખડકી.	ઇંગ્રેજ ને બાજુરાવ.	બાજુરાવને હારચો.
૧૮૧૭ કોરેગામ.	ઇંગ્રેજ ને મરેઠા.	મરેઠા હારચો.
૧૮૧૭ તાગપૂર.	ઇંગ્રેજ ને મરેઠા.	મરેઠા હારચો.
૧૮૧૭ મહિદપૂર.	સરને હિસ્લોપ ને માલકમ.	મહારાવ હોલ્કરને હરાવ્યો.
૧૮૧૭ જમલપૂર.	ઇંગ્રેજ ને મરેઠા.	મરેઠા હારચો.
૧૮૧૭ આસેટ.	ઇંગ્રેજ ને ગોખલ.	ઇંગ્રેજ વીજયી થયા.
૧૮૧૭ રૂત-૧ લી.	ઇંગ્રેજ ને અલીઆ.	અલીઆ હારચો.

૧૮૨૫ પ્રોમ.	ઇંગ્રેજ ને ખુલ્લીઆ	ખુલ્લીઆ હાર્યા.
૧૮૨૫ પગામ.	સર-આમિઆહડ કેમ્પેબલ.	ખુલ્લીઆને હરાબ્યા.
૧૮૪૦ પર્વાન.	ઇંગ્રેજ ને દોસ્તમહમદ.	દોસ્તમહમદ હાર્યો.
૧૮૪૨ કંદહાર.	જનરલ નાટ ને અફઘાન	અફઘાન હાર્યા.
૧૮૪૩ મીયાની.	નેપીયર ને સીંધના અમીરો.	અમીરો હાર્યા.
૧૮૪૩ હૈદરાબાદ.	લોડનેપીયરને સીંધના અમીરો.	અમીરો હાર્યા.
૧૮૪૩ મહારાજપુર.	ગાફને સિંધીઆ.	સિંધીઆ હાર્યા.
૧૮૪૩ પનીઆર.	જનરલગ્રેનાને સિંધીઆ.	સિંધીઆ હાર્યા.
૧૮૪૫ મુઝ્કી.	ગાફને સીખ.	સીખનો પરાજય.
૧૮૪૫ ફીરોજશહેર.	ઇંગ્રેજ ને સીખ.	સીખ હાર્યા.
૧૮૪૫ મહીવાલ.	ઇંગ્રેજ ને સીખ.	ઇંગ્રેજની કોળનેહા. ની પહોંચી.
૧૮૪૬ અલિવાલ.	હિન્દી સ્મીથ ને સીખ.	ઇંગ્રેજને વીજયી થયા
૧૮૪૬ સોબ્રોન.	સ્મીથ, ગાફ તથા તેજસીંગ ને સામસીંગ.	સીખ સેના હારી.
૧૮૪૬ રામનગર.	ગાફ તથા ચેરસીંધ. ચતુરસીંધ	સીખ હાર્યા.
૧૮૪૬ ચોત્રીઅનવાળા.	ગાફ ને ચેરસીંધની વચ્ચે.	ઇંગ્રેજનો જય થયો.
૧૮૪૬ ફીનીરી.	ઇંગ્રેજ ને સીખ.	સીખ હાર્યા.
૧૮૪૬ સફુસેન.	ઇંગ્રેજ ને સીખ.	સીખ હાર્યા.
૧૮૪૬ યુજરાત.	ગાફ તથા સીખ.	સીખ હાર્યા.
૧૮૫૨ રંચુત-૨ છ.	ઇંગ્રેજ ને ખુલ્લી.	ખુલ્લી હાર્યા.
૧૮૫૨ પેયુ.	ઇંગ્રેજ ને ખુલ્લી.	ખુલ્લી હાર્યા.

મુકાબલા

અકબર અને ઔરંગઝેબ.

(૧) રાજ્ય કિય શક્તિ, દહતા, અને ચંચાળાઈમાં ખંતે સરખા હતા પણ અકબરે પોતાની અફલ હોશીઆરીથી હરેક કામ કાઢી લેતો. ને ઔરંગઝેબ આડે રસ્તે કાઢી લેતો.

(૨) અકબરે ઉદાર, ક્ષમાવાન ને શત્રુ ઉપર દયા રાખનાર હતો ઔરંગઝેબ, જુલમી, ધાતકી, અને ખુશ્મનો ઉપર નિર્દયતા વાપરનાર હતો.

(૩) અકબરે રજપૂતોની સાથે પ્રીતી બાંધી તેમને રાજ્યના

શંભ કયા; ઔરંગજેએ તેમના ઉપર જીલમ કરી દુશ્મન બનાવ્યા.

(૪) અકબરે હિંદુ ઉપરનો જીજ્ઞાસા વેરો માફ કરી તેમને મોટી જગાઓ આપી. ઔરંગજેએ હિંદુઓ ઉપર જીજ્ઞાસાવેરો નાંખી નોકરીમાંથી દુર કર્યા.

(૫) અકબરે તમામ ધર્મનું શોધન કર્યું અને કોઈ ધર્મપર જીલમ કર્યો નહીં. ઔરંગજેએ પોતાના ધર્મનું અભિમાન રાખી બીજા ધર્મ ઉપર જીલમ કર્યો.

વૉનહેસ્ટીંગ્સ અને કલાઈવ.

(૧) કલાઈવે ઇંગ્લેન્ડ રાજ્યનો પાયો નાંખ્યો તેને હેસ્ટીંગ્સે પોતાની અક્ષલ હોંશીઆરીથી સાચવીને વધાર્યું.

(૨) રાજ કારભારમાં તેમજ જૈયતની સાથે પ્રીતી મેળવવામાં તથા સૈંકટને વખતે ધીરજ રાખવામાં બંને સરખા હતા.

(૩) કલાઈવને રાજ્ય સંપાદાન કરવામાં તર્કટ કરવાં પડ્યાં તેમજ હેસ્ટીંગ્સને રાજ્ય સાચવવા માટે કરવાં પડ્યાં હતાં.

(૪) કલાઈવે હરેક કામ કરવામાં પોતાની તરવાર તથા ખુદી એ બેને સામેલ રાખી કરતો ને હેસ્ટીંગ્સ પોતાના મનનું ધાર્યું કરતો.

હૈદર અને શિવાજી.

(૧) પ્રથમ હાલકી જાગીરો મેળવવામાં અને તેથી વધીને મોટાં રાજ્ય સ્થાપન કરવામાં બંને સરખા હતા. તેમજ બંને દગાખોર, બહાદુર, ધીરજવાન, ખટપટીઆ, અને સમય સુચક હતા.— તક્ષાવત એટલોજ છે કે, શિવાજીએ પોતાના રાજ્યનો પાયો એવો મજબૂત નાંખ્યો કે, ઔરંગજેએ જોવા પાકા દુશ્મન છતાં પોતાના રાજ્યને કંઈ પણ હરેકત નહીં પડવા દેતાં ટકાવી રાખ્યું.—અને હૈદરનો પુત્ર ઘણોજ હોંશીઆર છતાં રાજ્ય કુમાવી નાંખ્યું.

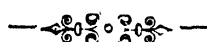
કલાઈવ અને દુપ્લી.

(૧) કલાઈવે ઇંગ્લેન્ડને રાજ્ય મેળવી આપ્યું તેમજ દુપ્લીએ ફ્રેન્ચોને મેળવી આપ્યું કલાઈવ દાવપેચો, બહાદુર, અને લડવૈયો હતો તેમજ દુપ્લી, પણ તેવોજ હતો. કલાઈવે રાજ્યનું રક્ષણ તીક્ષ્ણ

જુદીથી કરી ઇંગ્લેન્ડ રાજ્યની ચક્રતી કરી. ને કુખીમાં ને ગુણ નહી હોવાથી, કેન્સોને મેળવી આપેલું રાજ્ય પડી ભાગ્યું.

લોર્ડવેલસલી અને લોર્ડ હૈલોજી.

(૧) ડેલોઝીએ અઘટિત કામ ને કરેલાં તેટલાં વેલસલીને કરવા પડેલાં નહીં. રૈયતની સાથે પ્રીતી સંપાદાન કરવામાં ને દેશને આ બાદ રાખવામાં ડેલોઝી ચડતો હતો.—વેલસલીએ. મદ્રાસ હિલાકો તથા મુખાઈ હિલાકો વિગરે વાબ્ય પ્રાંતો મેળવી રાજ્ય વધાયું તેમજ ડેલોઝીએ મધ્ય પ્રાંતો, બ્રહ્મદેશ, અને પંજાબ વિગરે મુલકો ખાલાસા કરી રાજ્ય વધાયું આ શિવાય બીજા બધામાં ગુણોમાં તેમજ અવગુણોમાં બંને જણ સરખા હતાં.

હિંદમાં થયેલા ગવર્નર જરનલો, અને તેમના
વચ્ચતમાં બનેલા રાજકીય બનાવોના ટુંક હેવાલ.

(૧) હિંદમાં બ્રિટીસ રાજ્યનો પાયો નાંખનાર પેહેલ
વેહેલો ગવર્નર જરનલ લાર્ડ કલાઈવ

ઈ.સ.૧૭૫૮થી ૧૭૬૭ સુધી.

એ હસ્ત ઇંડીઆ કંપનીના હાથ નિચે ઈ. સ. ૧૭૪૩ માં કારકૂનની નોકરીમાં હતો. પછીથી તે લશ્કરી ખાતાનો નોકર થયો.

ઈ. સ. ૧૭૫૦ માં આર્કાટ ઉપર ઘેરો ઘાટ્યો. આની ગામ આગળ રાજા સાહેબને હરાવી, મહમદ અલીને આર્કાટનો નવાબ કરાવ્યો.

ઈ. સ. ૧૭૫૨ માં એણે કેન્સો ઉપર ત્રિચીનાપોલી આગળ હુમલો કર્યો અને કોવેલાંગ, અને ત્રિગલપટ એ બંને કીલ્લા તાણે કર્યા.

ઈ. સ. ૧૭૫૫ માં કોર્તસેન્ટ રેવીદનો હાકેમ થયો.

ઈ. સ. ૧૭૫૬ માં ઘેરીઆનો કીલ્લો લેઈ તેના સરદારને હાંકી કાઢ્યો.

ઈ. સ. ૧૭૫૭ માં ચંદ્રનગર જીત્યું. અને પ્લાથીની લડાઈ થઈ, તેમાં મુજા ઉદવલ્લીને હરાવી, મીરજીરને નવાબ નીમ્યો.

ઈ. સ. ૧૭૬૫ માં કલાઈવે બંગાળા, બહાર, ઓરિસા એ પ્રાંતો ઇંગ્લેન્ડ રાજ્ય સાથે જોડી દીધાં. અને કંપનીના નોકરોની પગાર વધારી કેટલાક ફાયદા કર્યા. ઈ. સ. ૧૭૬૭ માં સ્વદેશ ગયો. ત્યાં તેને માન મળ્યું. તેથી બીજાઓને અદેખાઈ આવવાથી એક ટોળા ઉભી થઈ તેના ઉપર કેટલાંક તોહોમત મૂક્યાં તેમાં કલાઈવ જીત્યો. પણ આપઘાત કરી, ઈ. સ. ૧૭૭૪ ની શાલમાં (૪૬) વર્ષની ઉંમરે મરણ પામ્યો.

(૨) લોર્ડ વોરનહેસ્ટિંગ્સ ઇ.સ. ૧૭૭૨થી ૧૭૮૫ સુધી.

જ્યેષ્ઠ નોકરોની ગોઠવણમાં ફેરફાર કર્યો તથા વસુલાત ખાતામાં સુધારો કર્યો.

ઈ. સ. ૧૭૭૪ માં સેહીલા સાથે યુદ્ધ થયું—ઈનસાફને માટે કોર્ટ સ્થાપી તથા રેગ્યુલેટિંગ આક્ટ પસાર કર્યો.

ઈ. સ. ૧૭૭૫ માં અયોધ્યાની બેગમ પાસેથી નાણું કલેક્ટાયું.

ઈ. સ. ૧૭૭૬ માં નંદનકુમારે રસવત લીધાનું તોહમત મૂક્યું.

ઈ. સ. ૧૭૮૦ માં કાસીના રાજ ચૈયતસિંહ પાસેથી અંડણી કરતાં વધારે રૂપિયાની માગણી કરી.

ઈ. સ. ૧૭૮૧ માં કાસીના રાજ ચૈયતસિંહને પદબદ્ધ કરી, તેના બત્રિજને ગાદી આપી, ચાક્ષીય લાખ રૂપિયા અંડણી કરાવી. તથા અયોધ્યાની બેગમની જગીરો જપ્ત કરી (૭૬) લાખ રૂપિયા વસુલ કરી કંપનીને મોકલ્યા.

ઈ. સ. ૧૭૮૪ માં દીપ્તી સાથે માંગલોર મૂકાને સલાહ થઈ તથા પીટના ફોક્સનું બીલ જઈયું.—એના વખતમાં મરહા તથા મૈસૂર જોડે વિગ્રહ થયાં. અને છેવટે ઈ. સ. ૧૭૮૫ માં સ્વદેશ ગઈ ઈ. સ. ૧૮૧૮ માં (૮૬) વર્ષની ઉંમરે મરણ પામ્યો.

લોર્ડ મેકફર્સન (કામ ચલાવ) ઇ. સ. ૧૭૮૫

થી ૧૭૮૬ સુધી.

એણે ફક્ત વીસ માસ રાજ્ય કર્યું એના વખતમાં કંઈ જાણવા-
નગ બતાવ બન્યા નથી.

લોર્ડ કાર્નવાલિશ ઇ.સ. ૧૭૮૬ થી ૧૭૯૩ સુધી.

એણે કલકત્તામાં ફોજદારી અખતીયારની સુપરીન કોર્ટો સ્થાપી.
કલકત્તર અને ગવર્નરનાં કામ જૂદાં પાડ્યાં. ફોજદારી કામ યુરોપી-
અનને સોંપ્યું. ઇ. સ. ૧૭૯૦ માં મૈસૂર જીતે ત્રીજી વિગ્રહ થયો.
ઈ. સ. ૧૮૯૧ માં ટીપુ સાથે લડાઈ થઈ, તેમાં ટીપુ હાર્યો. ઈ.
સ. ૧૭૯૨ માં શ્રીરંગપટ્ટણ આગળ ટીપુની સાથે લડાઈ થઈ,
તેમાં ટીપુની હાર થઈ ને કાર્નવાલિશ જીતે સલાહ કરી. ઇ. સ.
૧૭૯૩ માં જમાબંધી બાંધી તથા નોકરોનો પગાર વધાર્યો. ઉગરાતદારોને
વંશપરંમપરાના પટા લખી આપ્યા. અને ફોજદારી કચેરીઓના
કાયદા બાંધ્યા. કલકત્તમાં હાઈકોર્ટ સ્થાપી ને ઇ. સ. ૧૭૯૩ માં વિ-
લાયત ગયો.

લોર્ડ સરજૉનસોર ઇ. સ. ૧૭૯૩ થી ૧૭૯૮ સુધી.

એણે શાંતીથી રાજ્ય ચલાવાનું નક્કી કરી, દેશી રજવાડાની
ખટપટમાં પડવાનું મન કાઢી નાંખ્યું. કર્ણાટકનો નવાબ ગુજરી જ-
વાથી તેના ગાદી તેના દીકરાને આપી. પણ તેનાથી બરોબર
રાજ્ય ચલાવી શકાયું નહીં તેથી તે રાજ્ય ઇ. સ. ૧૮૦૧ માં
લેઈ લીધું.

ઈ. સ. ૧૭૯૫ માં બંગાળના લશ્કરે પગાર વધારવા સાથે
બળવો ભડાવ્યો, તે એણે સમાધ્યો. એ શિવાય એના વખતમાં જ-
ણવાનગ બતાવ બન્યા નથી. ઇ. સ. ૧૭૯૮ માં મૃત્યુ થયો.

લોર્ડ સરણલુડ (કામ ચલાવ) ઇ. સ. ૧૭૯૮ થી

૧૭૯૮ સુધી.

એના વખતમાં કંઈ જાણવા લાયક બતાવ બન્યા નથી.

લોર્ડ મોર્નિંગટન (માર્કિવંસ ઑવ વેલ્સલો)

ઇ. સ. ૧૭૯૮ થી ૧૮૦૫ સુધી.

એણે પ્રથમ નીલમને પોતાના પક્ષમાં લીધો. તથા મેસુર નેડે ખીન્ને અને મરેડા નેડે બીન્ને, એ વિગ્રહ એના વખતમાં થયા. તથા ટીપુ નેડે શ્રીરંગપટ્ટણ આગળ લડાઈ થઈ. તેમાં ટીપુ મરાયો—વસાઈ મુકામે પેષા સાથે સલાહ થઈ. ઈ. સ. ૧૮૦૫ માં સ્વદેશ ગયો.

લોર્ડ કાર્નવૉલિશ (બીજી વાર) ઇ. સ. ૧૮૦૫

થી ૧૮૦૫ સુધી.

પોતાના હોદ્દા ઉપર આવી લોર્ડ લંકને મળવા જતાં એ રસ્તામાં આંધ્રપૂર આગળ મરણ પામ્યો.

લોર્ડ સરજાર્જબાર્લો. ઇ. સ. ૧૮૦૫ થી

૧૮૦૭ સુધી.

એણે સિંધીઆ તથા હોલકરની સાથે ફરીથી કોલ કરાર કર્યો. ખીઠીશ રાજ્યનું ક્ષેત્રફળ કમી કર્યું ઈ. સ. ૧૮૦૬ માં વેલોરમાં રશી સિપાઈઓએ બળવો ઊઠાવ્યો. તે સમાવી ઈ. સ. ૧૮૦૭ માં સ્વદેશ ગયો.

* લોર્ડ મિન્ટો ઇ. સ. ૧૮૦૭ થી ૧૮૧૩ સુધી.

એણે મોરીસ, જાવા, યુર્બેનમેટ મળ્યા—પેર્સિય, અફઘાનિસ્તાન, હરાતમાં સલાહો કરવાને એલસા મોકલ્યા, હિંદનાં વેપાર કરવાનાં શેટ ઇંગ્લેન્ડને આપી.—ઈ. સ. ૧૮૧૩ માં સ્વદેશ ગયો.

લોર્ડ મોડરા ઇ. સ. ૧૮૧૪ થી ૧૮૨૩ સુધી.

એના વખતમાં નેપાળના વજ્રડાણે ગુરખા લોક સાથે લડાઈ થઈ.—શીગાબીલીના કોલકરાઈ થયા.—પીઠારા તથા મરેડા સાથે ઊંઘા વિગ્રહ થયા. ઈ. સ. ૧૮૧૭ માં પુના હસ્તક કર્યું. તે ઈ. સ. ૧૮૧૩ માં સ્વદેશ ગયો.

લોર્ડ આદમ્સ (કામ ચલાવ) ઇ. સ. ૧૮૨૩ થી ૧૮૨૩ સુધી.

એણે થોડા દીવસ રાજ્ય કર્યું. તેથી કંઈ જાણવાનું જ બનાવ બન્યા નથી.

લોર્ડ આમ્હર્સ્ટ ઇ. સ. ૧૮૨૩ થી ૧૮૨૮ સુધી.

એને આવ્યાને થોડી મૂલત થઈ, એટલામાં ખરૂં લોકો સાથે લડાઈ થઈ, તેમાં આખરે ખરૂં લોકોએ લડાઈનું ખર્ચ, આસામ, કક્કર, તેનાસરિમ, વિગેરે પ્રાંતો આપી, યાદોળા ગામમાં સલાહ કરી. તારપછી ભરતપુરનો ગઠ જીતી. ઇ. સ. ૧૮૨૮ માં સ્વદેશ ગયો.

લોર્ડ વિલિયમ બાન્ટિંગ ઇ. સ. ૧૮૨૮ થી ૧૮૩૫ સુધી.

એણે વસુલાત ખાતમાં સુધારો કર્યો. ખરૂં લોક સાથે લડાઈ કરવામાં ચૈદ કરોડનો ખર્ચ થયો હતો. તે ખર્ચ પુરો પાડવા સાડ હમથના ખર્ચમાંથી દોઢ કરોડ રૂપિયાનો ધરારો કર્યો.—મા-જવાના અફીણ ઉપર જકાત ડરાવ.—સતી થવાનો ચાલ બંધ કર્યો. સિવીલસર્વિસની પરીક્ષામાં દેશીઓને દાખલ થવા માટે માર્કમાં વધારો કર્યો. મૈસુરના રાજ્ય ઉપર જમી મૂકી, ઇ. સ. ૧૮૩૪ તે દેશ ખ્રીદીશ રાજ્યમાં જોડી દીધો. દેશીઓને મેટા હોદ્દા આપવાનો ધારો કર્યો.—યુરોપ જવાનો ટુકો રસ્તો કાઢ્યો—વરાળયંત્ર શરૂ કર્યો. ઇંગ્લેન્ડ નિશાળો સ્થાપીને ઇ. સ. ૧૮૩૫ માં સ્વદેશ ગયો.

લોર્ડ સરચાર્લ્સ મેટકૉફ ઇ. સ. ૧૮૩૫ થી ૧૮૩૬ સુધી.

હોર્ડવિલિઅમ મેન્ટીંગના કરેલા સુધારાને અમલમાં આવ્યા. ને જાપખાનાને છુટ આપી, માન મેળવી, સ્વદેશ ગયો.

લોર્ડ આકલાંડ ઇ. સ. ૧૮૩૬ થી ૧૮૪૨ સુધી.

એના ખોટા વિચારથી અફઘાનિસ્તાન સાથે વિગ્રહ થયો. તે-માં ઇંગ્લેન્ડ લશ્કરની હાની થઈ, પણ આખરે સલાહ કરવી પડી. ઇ. સ. ૧૮૪૨ માં ચીન સાથે લડાઈ થઈ, તેમાં ઇંગ્લેન્ડે હાંગકાંગ

ખેટ મળ્યો, અને એમોય, કુચું, નિગંપો, સાંગાહી, સાથ ઇંગ્રેજો
એ વેપાર ચલાવવાની છુટ મેળવી સ્વદેશ ગયો.

લોર્ડ ઇલનવરો ઇ. સ. ૧૮૪૨ થી ૧૮૪૪ સુધી.

એના વખતમાં સિંધ સાથે વિગ્રહ થયો. તેમાં સરચાર્લસ નેપી-
અરે સિંધના અમીરો પાસેથી એ દેશ જીતી લેઈ, ખાલસા કીધા
તે અને અમીરોને કેદ કરીં બનારસ મોકલ્યા.—ગ્વાલીઅરનું રા-
જ્ય ખ્રીટીશ રાજ્યને તાબે કરી, ઈ. સ. ૧૮૪૪ માં સ્વદેશ ગયો.

લોર્ડ સરહેનરી હાર્ડીંગ ઇ. સ. ૧૮૪૪ થી ૧૮૪૮ સુધી.

એ સૂરો, તેમજ ડાહ્યાપણવાળો, અને ઉદાર મનનો હતો. એ-
નો એક હાથ યુરોપની લડાઈમાં કપાયો હતો. ઈ. સ. ૧૮૪૫ માં
શીખ લોક સાથે મોટો વિગ્રહ થયો. તેમાં છેવટે સલાહ કરી, ધુ-
લીપસિંહને રાજ માન્યો. (જે હાલ યુરોપખંડમાં તે.) સતી
થવાનો તથા દુધપાતી (ખાળહત્તા) કરવાનો ચાલ બંધ કર્યો. ઈ.
સ. ૧૮૪૮ ની શરૂઆતમાં તે વિલાયત ગયો.

લોર્ડ હેલહૈસી ઇ. સ. ૧૮૪૮ થી ૧૮૫૬ સુધી.

એના વખતમાં શીખલોક સાથે, વિગ્રહ થયો. તેમાં પંજાબ ખ્રિ-
સ્તી રાજ્ય સાથે નેડી દીધું.—બીજો વિગ્રહ ખલ્લી લોક સાથે
થયો, તેમાં આરાકાન, તેના સરિમ પ્રાંત પચે પ્રાંતના નામથી
નેડી દેઈ ખાલસા કીધા.—દત્તક લેવાની મના કરી, કાયદો કર્યો.
ઈ. સ. ૧૮૫૬ માં અયોધ્યાનું રાજ ખાલશા કર્યું. તથા સડકો
અને ખેતીના લાભને માટે નહેરો બંધાવી.—પબ્લીક વર્ક્સખાતુ
સ્થાપ્યું—હીંદમાં રેલવેનું ખાત મહુરત એણે કર્યું—ટપાલખાતામાં
સરેતા દરનું પોષ્ટેજ કર્યું—તારખાતુ નવું દાખલ કર્યું—ઈ. સ. ૧૮૪૯
માં સતારાનું રાજ્ય ખાલસા કીધું—ધુલીપસિંહને દરબરસે પાંચ
લાખ એશી હજારનું વર્ષાવન બાંધી આપી. ઈ. સ. ૧૮૫૬ ના
માર્ચ માસમાં સ્વદેશ ગયો.

લોર્ડ કેનિંગ ઇ. સ. ૧૮૫૬ થી ૧૮૬૧ સુધી.

એના વખતમાં ઈ. સ. ૧૮૫૭ માં મોટો બળવો જાગ્યો. તે એણે સમાધો. — ઈ. સ. ૧૮૫૮ માં મહારાણીએ હિંદનો કારભાર પોતે હાથ લીધો. — ફોજદારો આક્રમ તથા કેમીનલ પ્રોશીજરકોડ દીવાની કામને માટે શીવીલ પ્રોશીજરકોડ, કાયદા મંજૂર કરાવ્યા. ગવર્નરજનરલને પૉઈસરૉયના ઈલક્ટ્રમ મળ્યા — ઈ. સ. ૧૮૬૨ ના માર્ચ માસમાં સ્વદેશ જઈને એક મહીના પછી ગુજરી ગયો.

લોર્ડ ફલજીન ઇ. સ. ૧૮૬૨ થી ૧૮૬૩ સુધી.

એણે કાયદા બાંધવાના કામમાં ત્રણ દેશો ને ત્રણ યુરોપ્પન મં. જી, એક કૌશીલ ડરાવી — વાબ્રપ્રાંતના વાહામીતોકે તોફાન મચાવ્યું હતું. તે સમાવ્યું — અમેરિકાનું ૩ ઇંગ્લાંડ નહીં જવાથી હિંદમાં ૧૫. તા ૩ની કીમતમાં વધારો થયો — ઈ. સ. ૧૮૬૩ માં સિમલા આ. ગળ મરી ગયો.

લોર્ડ લારેન્સ ઇ. સ. ૧૮૬૩ થી ૧૮૬૮ સુધી.

એના વખતમાં ભૂતાન સાથે વિગ્રહ થયો. ઈ. સ. ૧૮૬૪ માં “ધર્સ” પ્રગણું ખાલસા કીધું — ઈ. સ. ૧૮૬૫ માં મુબાઈમાં સેરસકો થયો — ઈ. સ. ૧૮૬૬ માં ઓઢીઆ, અને ઉપર હિંદમાં ફુકાળ પડ્યો — પુસ્તકશાળા તથા કસરતશાળા સ્થાપી ને ઈ. સ. ૧૮૬૬ માં સ્વદેશ ગયો.

લોર્ડ મેયો ઇ. સ. ૧૮૬૯ થી ૧૮૭૨ સુધી.

એણે અંબાલામાં દરબાર ભરી, તે કામ સરેતોરે પારપાડ્યું અને શરઅક્ષીને અફગાનીસ્તાનનો અમીર મિલકાયો. ઈ. સ. ૧૮૬૯ માં મહારાણીના શહજદા ડ્યુક ઓફ એડીનબરો હિંદમાં આવ્યા — એતીવાડીનું તબું ખાતું સુધાર્યું — મીઠાની જગતમાં સુધારો કર્યો. — પ્રાંતોની હાલત નજરે જોવાની રીતમાં આન્દામાન ખેટમાં કેદીઓની તપાસ કરવા ગયો. ત્યાં એક દેશનિકાલ કેદીએ ખીનકારણે મારી નાંખ્યો.

લોર્ડ નોર્થ બ્રુક ઇ. સ. ૧૮૭૨ થી ૧૮૭૬ સુધી.

એના વખતમાં નિચલા બંગાળમાં દુકાળ પડ્યો, ઈ. સ. ૧૮૭૫ માં વડોદરાના ગાયકવાડ મહારાવને ખ્રીષ્ટીય રેસિડેન્ટને ઝેર દેવાની કોશીશ કરવાથી તેને પદભ્રષ્ટ કર્યો.—મહારાણીના યુવરાજ પ્રિન્સ-આર્ચવેલ્સ હિંદમાં પધાર્યા.—ઈ. સ. ૧૮૭૬ માં વિલાયત ગયો.

લોર્ડ લિટન ઇ. સ. ૧૮૭૬ થી ૧૮૮૦ સુધી.

એના વખતમાં ઈ. સ. ૧૮૭૭ ના જાન્યુઆરી માસમાં મહારાણીએ “કૅસનેહિંદ”નું પદ ધારણ કર્યું.—દક્ષિણહિંદમાં દુકાળ પડ્યો તેમાં (૧૧) કરોડ રૂપિયાનું ખર્ચ થયું તે ખર્ચ પુરો પાડવા માટે ધંધારોજગાર ઉપર લાઈસન્સ ચાર્જ કર્યો.—મુંબાઈને મદ્રાસ હાલકા-માં મીઠાની જકાત વધારી. તથા દેશીએને હથીઆર નહી રાખવાની (બંધવાનો) કાયદો કરાવ્યો.—અફઘાન મામલો ફરીને જાગ્યો.—ઈ. સ. ૧૮૮૦ માં સ્વદેશ ગયો.

લોર્ડ માકીવેસ ઑવ રીપન ઇ.સ. ૧૮૮૦ થી

૧૮૮૪ સુધી.

આ ગવર્નરજનરલે જેવું માન હિંદમાં મેળવ્યું. તેવું અગાઉના કોઈ સુબાએ મેળવ્યું નોહોતું—એના વખતમાં અફઘાન લડાઈ થઈ તેમાં આખરે યાવુમખાનને હરાવી ઈ. સ. ૧૮૮૦ અમદાવાદ રહેમાનને કબજે સોંપ્યો.—દેશી જડને પુરેવાઈને નાખતસાફ કરે એવું બીલ મંજૂર કરાવ્યું. દેશીએને મેટી જગ્યા આપવાનો ખારો કર્યો. ખેડૂતોના ઉપર થતા જુલમ અટકાવ્યા.—ઈ. સ. ૧૮૮૧ માં વરતીની ગણતરી કરી.—કેળવણીનું નવું કમીશન નામી તેમાં સુધારો કર્યો.—દેશી કારીગરીને ઊત્તેજન આપ્યું.—સેલમના જુમડમાં પકડાએલા બીન યુનેગાઈને આન્દામાન ખેટમાંથી છોડી દીધા.—ઈ. સ. ૧૮૮૩ ના નવેમ્બરમાં મહારાણીના કુવર ડ્યુક-આવકોનાટ હિંદમાં આવ્યા—ઈ. સ. ૧૮૮૪ ની આખરમાં મોટું માન મેળવી વિલાયત ગયો.

લોર્ડ હફીન હાલના. ઇ. સ. ૧૮૮૪

એણે રશિયાન લોકની ધારતીને લીધે અફઘાનિસ્તાનના અ-
મીરો સાથે સલાહ કરીને રાવળપિન્ડીમાં દરબાર બરી, અમીરોને
પુષ્કળ ભેટ આપી. ગ્વાલીઅરનો કીલ્લો સિંધીઆને પાછો આપ્યો.
ઈ. સ. ૧૮૮૬ માં સિંધીઆ અને હોલકર મરી ગયા. ત્યારે સિં-
ધીઆની ગાદીએ તેનો પુત્ર બેઠો. તે નાનો હોવાથી તેનો કારબાર
ઈંગ્લેન્ડ કરે એવો ઠરાવ કર્યો.—હોલકરની ગાદી તેના પુત્ર સિઆ-
જરાવને આપી.—

ઈ. સ. ૧૮૮૭ માં માહારાણી વિક્ટોરીઆને રાજ્ય
કર્ત્તા પચાસ વર્ષ પુરાં થયાં. તેની ખુશાલીમાં ફેબ્રુવારી મા-
સમાં બ્યુબીલીનો મોહોચ્છવ પ્રથમ હિંદમાં થયો. અને એજ સાલ-
ના જુન માસમાં ઈંગ્લાંડમાં થયો. તે પ્રસંગે હિંદના દેશી રાજાઓ
જે ઈંગ્લાંડ ગયા. તેમને ઘટના ઇલકાળ આપ્યા.

બુકસેલર. કાશીરામ જેભાઈ (સલુણવાળા) ના
તરફથી શાળાપયોગી પ્રગટ કરેલાં પુસ્તકો.

હંડરકૃત હિંદુલોકનાં દુક ઇતિહાસનો પ્રમોચર. કી. ૦-૬-૦
હિંદુસ્તાનની બુગોળ પાઠ્યાર, તૈયાર થાય છે. કી. ૦-૨-૬
મુંબાઈ ઇલાકાની બુગોળ. ,, કી. ૦-૨-૦

લાલશંકરકૃત અંકગણિ નો ખુલાસો તૈયાર થાય છે. કી. ૦-૧૪-૦
અમારા ખુલાસાની બરોબરી બીજી ખુલાસો બન્યો નથી
એમ ખાત્રીથી માનવું.—

મેહેતા. કાશીરામ જેભાઈ (સલુણવાળા.)

ભરૂચ.

